

Gierik

& Nieuw Vlaams Tijdschrift

Literair tijdschrift met initiatief
Stichters van Gierik: Guy Commerman en Erik van Malder

www.gierik-nvt.be

nr 88
23ste jaargang
nr 3 herfst 2005
ISSN 077-513X

Redactiesecretaris

Guy Commerman

Redactieadres

Kruishofstraat 144/98, 2020 Antwerpen
Tel/Fax: 03 827 91 39
e-mail: guycommerman@skynet.be

Administratie/abonnementen

Paul Goedtkindt
Koninklijke laan 80
2600 Berchem
e-mail: paul.goedtkindt@skynet.be

Redactie West-Vlaanderen

Thierry Deleu
Zandzeggelaan 18/102 - 8760 Oostduinkerke

Redactieleden

Dimitri Bontenakel, Micheline De Ridder, Jan Lampo, Sven Peeters, Paul Goedtkindt, Diederik Vandendriessche, Barbara Van den Eynde, Wim van Rooy, Erik van Malder, Emiel Willekens

Vormgeving

Vervliet@work
Berkenveldplein 16, 2610 Wilrijk
tel/fax: 03 830 15 50, gsm: 0476 242 991
e-mail: vervliet.grco@skynet.be

Drukkerij

Cover 'Brabo' Verheyen
EPO, Lange Pastoorstraat 25-27
B-2600 Berchem-Antwerpen

Inzendingen

Alleen niet eerder gepubliceerde teksten. Geen aangetekende zendingen. Inzendingen bij voorkeur op diskette (WP 5.1. of words) en met uitdraai in vier exemplaren in 'platte tekst' of via e-mail (guycommerman@skynet.be). Over ongevraagde kopij wordt geen correspondentie gevoerd. Ongevraagde kopij wordt niet geretourneerd, tenzij er voldoende postzegels plus envelop worden bijgevoegd. Auteurs ontvangen een bewijsexemplaar. Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Kopij uitsluitend in te zenden op het redactieadres.

Copyright

Het copyright berust bij vzw Gierik & NVT. Overname van teksten is toegelaten mits bronvermelding en voorafgaand akkoord van de uitgever.

Auteursrechten

Personen, die we niet hebben kunnen achterhalen of bereiken i.v.m. eventuele auteursrechten, kunnen de redactie contacteren.

Prijs per nummer

6 EURO / Buitenland: 10 EURO
Verzending van afzonderlijke nummers na betaling op rekening 068-2237695-29 + portokosten (België: 1,50 EURO; Nederland: 4 EURO)
Proefnummers gratis mits betaling van de portokosten.
IBAN BE26-0682-2376-9529
BIC-code GKCC BE BB

Lidmaatschapsbijdrage

1 jaargang: 4 nrs: 20 EURO / buitenl.: 30 EURO
Te betalen op rek. 068-2237695-29, met vermelding lidmaatschapsbijdrage Gierik + jaargang.
De betaling geldt voor een volledige jaargang en wordt stilzwijgend verlengd, tenzij het lidmaatschap schriftelijk wordt opgezegd voor het volgend jaar.

Advertenties

Tarieven verkrijgbaar bij, aanvragen en documenten te richten aan:
Vervliet@work
Berkenveldplein 16, 2610 Wilrijk
tel/fax: 03 830 15 50, gsm: 0476 242 991
e-mail: vervliet.grco@skynet.be

Verantwoord delijk uitgev er

Guy Commerman
Kruishofstraat 144/98
B-2020 Antwerpen

Zonder steun van het Vlaams Fonds voor de Letter en

Met steun van de Provincie Antwerpen

Inhoudstafel

Herfstnummer 88

4	Woord vooraf / De kerfstok van de literatuur
8	Illustratie Karadzic
9	Een ochtendhandgranaat als poëzie - Sven Peeters
25	Illustratie Maeterlinck
26	Was Maeterlinck een democraat? - Marc Galle
32	'Gemeenschapszoekers' / Conservatieve Revolutie en literatuur in Vlaanderen tijdens het interbellum - Olivier Boehme & Matthijs de Ridder
54	Illustratie bij 'Tij'
55	Tij - Paul Verhaeghen
68	Een waanzinnig plan. Alfred Rosenbergs ideologen en de toekomst van België - Dirk Martin
75	Editoriaal / de biotoop van het literaire landschap - Lieven David
77	Wie, wat, waarom en hoe? - Lieven David
86	Alain Germoz 85 - Guy Commerman
96	Het tafereel voor je - Kees Engelhart
98	Ik, een naaktloper - Thierry Deleu
101	De stilte van het uitzicht - Pieter Luyckx
102	Mededelingen abonnees
104	Woordenkramerijdom 3 / Propere pijlen - Frans Buyens
106	Het laatste woord / Zijn eerste bundel - Eric Corman
108	<i>Gierik & NVT</i> in de boekhandels
109	Reclames
110	Beschermcomité <i>Gierik & NVT</i>
111	Medewerkers nummer 88

Woord vooraf

De kerfstok van de literatuur

‘Ik ben dat niet gewoon,’ zo schreef Kamiel Vanhole op 28 april 1992 (net na de eerste ‘zwarte zondag’¹) in een brief aan zijn vriend Charles Ducal. ‘Geef mij maar een oud condoom dat achterin een steeg ligt te verduren en ik schrijf er een heel epos over, compleet met de eetgewoonten van zijn gebruiker en een boedellijst van z’n woonst. Maar vraag me niet om in abstracties te treden, eis geen vertoog van mij. Ik huiver voor algemeenheden, zal ik maar bekennen. Daarom huiver ik ook voor het Vlaams Blok. Het is een partij die van de grofste verzinsels haar wapens heeft gemaakt. Racisme is zo’n verzinsel, nationalisme ook. Allebei zijn het vormen van breedspraak, waar zoveel mogelijk mensen in geperst moeten worden. Nu eens heten ze de vijand, dan weer het eigen volk. Van mythomanie gesproken. De vraag is alleen: hoe kunnen wij daartegen opbieden, Charles?’² Vooral met die laatste zin legde Vanhole een pijnlijk punt bloot, want hoewel het huwelijk tussen literatuur en politiek heel wat prachtige kinderen heeft voortgebracht – denk maar aan Bertolt Brecht, Mario Vargas Llosa of onze eigen Louis-Paul Boon –, is het toch altijd een *marriage de raison* gebleven. Nochtans heeft de Rede naar onze bescheiden mening redenen genoeg om de literatuur in een politiek project in te schakelen. Maar zeker na de val van de Berlijnse Muur in 1989 worden schrijvers die zichzelf en hun schrijfsels als ‘maatschappelijk geëngageerd’ bestempelen, met de nodige scepsis bekeken. Toch gaat *Gierik & Nieuw Vlaams Tijdschrift* met dit themanummer die vermaledijde weg op. Eigenzinnig als we zijn, zien we literair-politiek engagement niet als een historisch restant van de modernistische avant-garde uit de eerste helft van de twintigste eeuw of als een noodzakelijk kwaad in de hoofden van pubers in de lentedagen van 1968, maar als een vorm van literatuur die ook vandaag nog zowel esthetisch als sociologisch haar diensten kan bewijzen. Als tijdschrift kunnen we dat segment van het letterenbedrijf overigens ook vanuit een experimentele hoek benaderen, en dat is dan ook wat we met dit themanummer over de relatie tussen literatuur en extreem-rechts willen doen. We horen u immers al aankomen: ‘Neen, niet nog een keer over het VB!’ En gelijk heeft u: ook ons komen de analyses over de opkomst en het succes van extreem-rechts in West-Europa de strot uit. En het afgelopen decennium heeft ook menig Vlaams schrijver het vingertje in de lucht gestoken om te waarschuwen voor

mestkevers en ander ongedierte. Duizenden pagina's zijn al volgeschreven over het fenomeen extreem-rechts, zonder dat het electoraal gezien veel zoden aan de dijk gebracht heeft.

Daarom dacht de redactie van *Gierik* dat het tijd werd om het eens over een andere boeg te gooien. Een themanummer over literatuur en extreem-rechts mocht niet opnieuw vervallen in de waarschuwende dreigementen van als 'links' gecatalogiseerde profeten, die hun waarheden over 'rechts' zouden verkondigen. Belangrijker is om de daden en geschriften van extreem-rechts voor zich te laten spreken, uiteraard begeleid door deskundige voetnoten van mensen die hun neus al langer in dergelijke geschriften steken en dus redelijk immuun zijn voor de stank die eruit opstijgt. Die immuniteit is uiteraard noodzakelijk om op een nuchtere manier over dat politieke fenomeen te kunnen schrijven. Vandaar dat we bij mensen als interbellum-specialisten Olivier Boehme en Matthijs de Ridder en bij Blokwatcher Mark Spruyt hebben aangeklopt en hen de vraag hebben voorgelegd welke literaire werken op de nachtkastjes lagen van Vlaamse fascistten in de jaren dertig, of welke literatuur VB-ers anno 2005 tot zich nemen. Voor Spruyt was de deadline jammer genoeg net iets te krap om ons tijdig zijn kopij te bezorgen en we hebben daar uiteraard alle begrip voor: wie als laatste der democratische Mohikanen de wacht moet houden bij de bokkensprongen van het VB, kan geen moment onverlet laten, want voor je het goed en wel beseft, leef je in een nooit geziene nachtwakersstaat, waarin alle sociale rechten op de helling komen te staan en alles voor de veiligheidsobsessie moet wijken. Spruyt heeft ons in ieder geval toevertrouwd dat in zijn bijdrage alvast weinig literatuur met grote L aan bod zou komen, want daar is bij de VB-ers nauwelijks of geen interesse voor (zelfs niet bij germaniste en voormalig UFSIA-assistente Alexandra Colen...). Misschien een goede reden om het cordon sanitaire nog wat strakker aan te spannen?

Het is duidelijk dat onze redactie niet vies is om af te zakken naar de zelfkant van de maatschappij. Net zoals *Gierik* & *NVT* met haar pornonummer van 2003 de seksuele krochten van de menselijke ziel opzocht, hebben we nu de ideologische krochten van de menselijke ziel opgezocht en hebben we onszelf er dus toe verplicht om niet voor de zoveelste keer remedies uit te dokteren voor het probleem van extreem-rechts in onze samenleving, maar om de weinig verheffende literatuur die circuleerde/circuleert in VB-kringen tot ons te nemen. Een democraat die zichzelf au sérieux neemt, kan maar beter zijn vijanden kennen, zo dachten we. Bovendien heeft onze zoektocht in de bovenvermelde krochten verrassende verbanden blootgelegd. Net toen we eind juli onze kille kelder wilden verlaten, bleek dat bepaalde (erotische?)

verlangens de kop opstaken bij Ljiljana Zelen Karadzic, waardoor ze haar man via de media het volgende vroeg: 'Ik smeeek je, Radovan, met heel mijn hart en ziel: kom terug.' Gelukkig dat we onze Balkan-kenner Sven Peeters enkele maanden eerder hadden opgedragen om een stuk te schrijven over de Bosnisch-Servische oorlogsmisdadiger, psychiater én... dichter Radovan Karadzic, zodat we een en ander in de juiste context konden plaatsen!

De bijdrage over Karadzic illustreert het vertrekpunt van waaruit we dit nummer hebben opgebouwd: lezers hoeven niet te vrezen dat ze hier doem-scenario's over de Vlaamse gemeenteraadsverkiezingen van 2006 voorgeschoteld zullen krijgen. Integendeel, voor dit nummer werden wat het thema betreft alle registers opengetrokken. Op het vlak van tijd en ruimte werd geen enkele beperking opgelegd. Alles wat op deze aardkloot met extreem nationalisme of met reactionair poujadisme te maken heeft, kwam in aanmerking. Die ruimdenkendheid leverde bij de uiteindelijke selectie een behoorlijk exotisch gezelschap op. Zo belandden we niet alleen bij de weledele heer en nobele dichter Radovan Karadzic, maar kwamen we ook terecht bij de Portugese strapatsen van 'onze' Maurice Maeterlinck ten tijde van het Salazar-regime. En wij die in al onze naïviteit nog dachten dat alleen de Noor Knut Hamsun of de Italiaan Luigi Pirandello als Nobelprijswinnaars min of meer uit de rechtse bocht waren gevlogen...

Daarnaast klopten we ook aan bij de literaire agent Harold Polis om het beklijvende toekomstvisioen van 'ex-schrijver' Paul Verhaeghen over Antwerpen als 'bezette stad' opnieuw te kunnen publiceren. Een VB-dictatuur op 't schoon verdiep: sciencefiction of reality tv? Dat fictie en non-fictie in een bizarre wisselwerking treden op het moment dat de politiek radicaliseert, blijkt overigens ook uit de bijdrage van historicus Dirk Martin over de ideologische oplossing van nazi-Duitsland voor het 'culturele probleem België': als *Endlösung* vond *Reichsleiter* Alfred Rosenberg er niets beters op om België tot een westelijke provincie te degraderen in een Midden-Europees Germaans rijk dat als buffer moest dienen tegen alles wat 'Romaans' was. De waanideeën van een gek of bittere realiteit?

Na de lectuur van dit nummer zal duidelijk worden dat ook de literatuur met grote L heel wat duistere kantjes op haar kerfstok heeft - en dan hebben we het nog niet eens gehad over het antisemitisme van een Louis-Ferdinand Céline of de verdachte ideeën van de Duitse expressionist Gottfried Benn in de jaren dertig. Misschien slagen we er zelfs in om een paar lezers een geweten te schoppen, of beginnen we nu alweer naïef te dromen over de volgens sommigen onbestaande kracht van het woord? Wat

er ook van zij, niemand kan ons verhinderen om mee te stappen in het spoor van de middeleeuwen (we hanteren immers geen beperkingen in tijd of ruimte), die maar al te graag stelden dat wat niet in de Heilige Boeken te vinden was, onbestaande was: *quod non est in scriptis, non est in mundo*. Een hart onder de riem voor de laatste geëngageerde schrijver?

We hebben het er in vorige uitgaven al over gehad: de toekomst van *Gierik & NVT* is allesbehalve zeker. Er hoeven geen doekjes om gewonden te worden: voor hun voortbestaan zijn tijdschriften als dit exclusief afhankelijk van subsidies en de verlener daarvan, het Vlaams Fonds voor de Letteren, dreigt al een tijd de kraan hiervoor definitief dicht te draaien (het is al de tweede jaargang *zonder ...!*) . Het is veel gemakkelijker hierover bitter te zijn, veel bevrijdender woedend te worden, veel meer binnen de verwachting de armen te laten hangen en het onafwendbare te aanvaarden. Maar het dient veel meer de literatuur en een talrijk steunpubliek (waarvoor dank!) als de argumenten van het Fonds voor de Letteren tegenover de richtlijn van het tijdschrift worden gelegd. Het resultaat is een verbreding van het spectrum, zonder de doelstellingen van de afgelopen jaren ontrouw te zijn. Vanaf dit nummer 88 (introdutie) pakken we daartoe uit met een ambitieuze reeks essays van Lieven David als leidraad om dit meer expliciete profiel te bekomen. U leest er alles over in een apart kort editoriaal op de pagina's 75 & 76.

'Alain Germoz werd 85. Niemand die het merkte. Gierik brengt zijn poëzie en proza in vertaling.'

En ja, er blijft toch nog enige ruimte in dit nummer voor de inzendingen van enkele dichters. Kees Engelhart, Thierry Deleu en Pieter Luyckx sluiten het nummer creatief en poëtisch af.

In de rubrieken *Woordenkramerij* en *Het laatste woord* gaan we weer even op ontdekking in het verleden en leren we dat literatuur ook gerelativeerd mag worden. ■

De ad hoc-redactie (*Dimitri Bontenakel, Sven Peeters, Wim van Rooy, Diederik Vandendriessche & Lieven David*)

Noten:

¹ Het VB had toen 'slechts' 350.000 kiezers achter zich gekregen. Na de laatste verkiezingen op 13 juni 2004 haalde het VB al bijna 1.000.000 kiezers.

² Ducal, Charles en Vanhole, Kamiel, *Over de voorrang van rechts. Brieven*, EPO, Berchem, 1993, p. 17-18.

Een ochtendhandgranaat als poëzie

Sven Peeters

(voor S.)

*“It was a beautiful day; the sun was shining merrily. It was the
sort of day which made you think that fortune had a gentle
smile, and that even in war she was smiling on these people
between the Drina and Sava rivers, between the High
Planina and the Adriatic sea.
And I found them there. In that field.”*

Uit: Colin Mackay, *Jacob's Ladder*

De aanklacht

Ernstige overtredingen van de 1949-Conventionen van Genève, overtredingen van de oorlogsconventies, misdaden tegen de menselijkheid, genocide en medeplichtigheid aan genocide. Dat zijn de officiële aanklachten van het Joegoslavië-Tribunaal aan het adres van Radovan Karadzic, de voormalige leider van de Bosnische Serviërs, president van de nieuw gecreëerde Republika Srpska (RS) en hoofd van de Servische Democratische Partij (SDS). Hij was, om zijn grootste misdaden te noemen, samen met de leider van het Bosnisch-Servisch leger, Ratko Mladic, verantwoordelijk voor de gruwelijke val van de moslimenclave Srebrenica, en belegerde drie jaar lang de Bosnische hoofdstad Sarajevo. De oorlog in Bosnië, die van 1992 tot 1995 woedde, heeft aan meer dan 200.000 mensen (vooral burgers) het leven gekost.

Hoewel die feiten al meer dan tien jaar geleden plaatshadden, zijn beide bovengenoemde oorlogsmisdadigers nog steeds op vrije voeten. Radovan Karadzic heeft ondertussen in de laatste vijf jaar een bundel kinderroepen heruitgegeven, een roman en een theaterstuk gepubliceerd. Hoe rijm je literaire teksten met slachtpartijen, schrijven met doden en inkt met bloed?

Gevangenisliteratuur

Karadzic is niet de enige oorlogscrimineel die de afgelopen jaren heeft gepubliceerd. Dit jaar verscheen *Ik getuig* van Biljana Plavsic. Plavsic (Tuzla, 1930), de Iron Lady van de Balkan, werd presidente van de RS, toen Karadzic in 1996 voor zijn vervolging door het Tribunaal moest onderduiken. In *Ze zouden nog geen vlieg kwaad doen. Oorlogsmisdadigers uit de Balkan* (De Geus, 2003) geeft de Kroatische auteur Slavenka Drakulic een portret van deze uitzonderlijke figuur. Uitzonderlijk, omdat ze een van de weinige vrouwelijke oorlogsmisdadigers is en omdat ze als enig kopstuk totnogtoe ook haar schuld voor het Tribunaal heeft toegegeven. In 2002 werd ze tot 11 jaar gevangenisstraf wegens misdaden tegen de menselijkheid veroordeeld. Sinds 2003 zit ze in een cel in Zweden, waar ze haar boek *Ik getuig* schreef. Daarin beschrijft Plavsic de gebeurtenissen in de jaren negentig, maar eerder om zichzelf er beter te laten uitkomen. Ze wil met haar boek ook af van de stempel 'verraadster', die ze van de Servische publieke opinie kreeg, toen ze zich in 2001 vrijwillig aan het Tribunaal overgaf en schuld bekende.

Critici vinden haar boek echter weinig interessant. Ze labelen het als typische 'gevangenisliteratuur', die de komende jaren nog meer zal vloeien uit de pennen van oorlogscriminelen, die zich daarmee enkel maar willen goedschrijven. Het boek heeft geen literaire pretenties, in tegenstelling tot de schrijfsels van Karadzic, zoals we nog zullen zien.

Over Karadzic schrijft Plavsic onder meer dat hij geregeld zijn oren kuist met zijn pen, dat hij een nagelbijter is, een luie man, die liever de hele dag ligt te slapen dan naar de ochtendvergaderingen van de RS-regering te komen. Hij liet het ook voortdurend roos sneeuwen uit zijn indrukwekkend wuivende haardos. Hij was corrupt en wist zich schaamteloos te verrijken door de oorlog. Hij kocht zichzelf in volle oorlogstijd een Mercedes met ingebouwde tv en bar en terwijl de meeste burgers hun huizen verloren, vond hij een nieuwe woonst in Pale, in de bergen boven Sarajevo, dat hij uitriep tot nieuwe hoofdstad van de RS. Contradictorisch genoeg schrijft Plavsic ook dat hij een verrader was, die contacten onderhield met het Tribunaal. Dat wordt door Den Haag volledig ontkend. *Ik getuig* wordt angekondigd als het eerste deel van een uiteindelijke trilogie.

Een andere oorlogsmisdadiger debuteerde dit jaar met de roman *De ijzeren loopgracht*. Milorad 'Legija' Ulemek schreef een boek over de oorlog in Bosnië vanuit Servisch standpunt, met een anti-moslim ondertoon. De

Serviër wordt hier gezien als het slachtoffer van een mondiale samenzwering. Het vertelt het verhaal van een Servische soldaat die dodelijk gewond in een loopgracht ligt te mijmeren. Het boek wordt opgedragen 'aan al mijn landgenoten, zij die verdwenen zijn en zij die leven met de vraag naar de betekenis van hun offer'.

Legija kreeg zijn bijnaam toen hij midden jaren tachtig in het Franse Vreemdelingenlegioen diende. Begin jaren negentig kwam hij terug naar Servië en sloot zich aan bij de Tijgermilities van Arkan, die in persoonlijk contact stond met de Servische president Slobodan Milosevic en het vuile werk (lees: etnische zuiveringen) deed in Kroatië en Bosnië. Na de ontbinding van de Tijgers richtte Legija zijn eigen paramilitaire eenheid op, de Rode Baretten. Zij werden beschouwd als de Pretoriaanse garde van Milosevic en hielden lelijk huis in de oorlog in Kosovo in 1999. In juli 2005 werd Legija veroordeeld tot de maximale straf van 40 jaar voor de moord op Ivan Stambolic en poging tot moord op Vuk Draskovic. Stambolic was de Servische presidentskandidaat die in 2000 werd vermoord als potentieel concurrent van Milosevic in de verkiezingen van dat jaar; zijn lichaam werd pas drie jaar later teruggevonden. Draskovic, de huidige Servische Minister van Buitenlandse Zaken, vormde in 1996 samen met onder andere Zoran Djindjic de oppositiepartij tegen Milosevic. Hij overleefde verscheidene moordpogingen in 1999 en 2000. Legija staat momenteel nog terecht voor de moord op de voormalige Eerste Minister van Servië, Zoran Djindjic, die werd neergeschoten op 12 maart 2003.

Volgens Ulemeks uitgever zijn er al 70.000 exemplaren van *De ijzeren loopgracht* verkocht. Veel Serviërs hechten dan ook nog altijd geloof aan de mythe van de mondiale samenzwering tegen het Servische volk. Nu de democratische hervormingen sinds het verdwijnen van Milosevic in 2000 definitief zijn ingezet, streven deze publicaties er precies naar die mythe in stand te houden. Ljiljana Tanic is een 67-jarige lezeres die *De ijzeren loopgracht* kocht en las. Ze vergelijkt Ulemeks boek met *De pest* van Albert Camus: 'Het toont Ulemeks inzicht in het menselijke lijden aan' (geciteerd door Nicholas Wood in *The International Herald Tribune*, 18 januari 2005). De uitgever kondigt nog twee boeken van de schrijver-oorlogsmisdadiger aan.

'Paranoia is niet nodig'

Radovan Karadzic, die al jaren gezocht wordt door een schijnbaar machteloze en satelliet- en andere geavanceerde opsporingsapparatuurloze internationale gemeenschap, slaagt erin om vlot zijn contacten met uitgevers en

literaire agenten te onderhouden om zo nu en dan de wereld met een publicatie te verrassen. Een paar jaar geleden kregen duizenden inwoners van de RS met Kerstmis een sms'je van de schrijver met de beste wensen. In 2002 circuleerde er in Sarajevo een bescheiden publicatie van des dichters liefdesbrieven aan zijn vrouw, Liljana. Meer liefdesbrieven werden recent ontdekt tijdens een Navo-raid op een van zijn huizen. Fragmenten daarvan kan je lezen op <http://findingkaradzic.blogspot.com/>. Op 6 september 2002, bijvoorbeeld, schreef hij aan zijn vrouw over hun telefoongesprekken: 'Natuurlijk is voorzichtigheid noodzakelijk, maar angst en paranoia zijn niet nodig'.

Karadzic gelooft in zijn schrijverschap; hij ziet zichzelf als een literator. In 2002 verscheen de derde heruitgave van zijn bundel kinderpoëzie *Soms zijn er wonderen, soms niet*. Die bundel verscheen aanvankelijk in 1984 en vervolgens opnieuw tijdens de Bosnische oorlog in de eerste helft van de jaren negentig. Kinderpoëzie in tijden van oorlog? Een van de gedichten in de bundel heet *Oorlogsschoenen*:

*'Wanneer de tijd is gekomen dat de loop van het geweer moet spreken,
Heldendagen, riddernachten,
Als een uitheems leger het land overspoelt,
En vernieling en fouten veroorzaakt,
Dan moet die toestand worden hersteld:
Dan zeil je te voet door je thuisland
Zelfs je schoenen strijden met je mee.'*

(1984, mijn vertaling uit het Engels)

Karadzic publiceerde in 2002 ook een toneelstuk, een zwarte komedie, onder de titel *Situatie*. De titel speelt met twee woorden in het Servo-Kroatisch, met name 'sit' en 'ovacia', waardoor je de titel ook kan begrijpen als: 'ziek en genoeg van ovaties'. Het stuk speelt zich af tijdens de oorlog in Bosnië en gaat over een man die wordt aangeduid om de leider van zijn volk te worden. Daarnaast spelen er ook een VN-vredessoldaat, een moslimtolk en een homoseksuele ober in mee. Het stuk zou zijn première in 2004 in een theater in Belgrado hebben gehad.

De kers op de creatieve taart van Karadzic verscheen in oktober vorig jaar, toen de 414-pagina's tellende roman *Miraculeuze kroniek van de nacht* verscheen. In dit semi-autobiografische boek is de protagonist een Sarajeefse

psychiater die begin jaren tachtig wegens anticommunistische opvattingen in de cel belandt. De naam van de dokter luidt Jasa, een verwijzing naar Karadzic's bijnaam Rasa. Karadzic zelf is trouwens ook (kinder-)psychiater. In het boek wordt er veel nagedacht over de metafysische aard van gevangenschap: 'Tijd is gevangenschap, tijd, tijd die wegvloeit door woud en steen'.

Momo Kapor is de illustrator van Karadzic's kinderpoëzie en een lid van het (pro-Karadzic) Internationaal Comité voor de Waarheid over Radovan Karadzic (tot voor kort nog te raadplegen op www.karadzic.org). Hij vergelijkt Karadzic met James Joyce en rekent zijn boeken tot het beste van de Servische literatuur. 'Wat me echt blij maakt is dat hij [Karadzic] zijn mentale bekwaamheden heeft behouden en dat zijn vervolging hem niet klein heeft gekregen' (geciteerd door Nicholas Wood in *The International Herald Tribune*, 18 januari 2005). Voor Kapor hoort Karadzic thuis in het rijtje van Ezra Pound en Oscar Wilde, schrijvers die briljant waren, maar door hun eigen tijdgenoten werden veroordeeld.

En zo vergelijken sommigen Radovan Karadzic, de architect van de etnische zuiveringen in Bosnië, en Milorad Ulemek, de uitvoerder van die zuiveringsoperaties, respectievelijk met James Joyce en Albert Camus. Beide schrijvers draaien zich waarschijnlijk in hun graf om.

'De stad brandt als wierook'

Radovan Karadzic wordt op 19 juni 1945 geboren in het Montenegrijnse bergdorp Petnjica. Als boerenjongen droomt hij van de grootstad en zo komt hij op 15-jarige leeftijd naar Sarajevo om daar zijn geluk te beproeven. Hij gaat studeren en begint poëzie te schrijven, omdat hij gelooft dat er een groot dichter in hem schuilt. Hij leest zijn gedichten voor op straat, in de cafés en later op radio en tv. Hij treedt toe tot de literaire cirkels van Sarajevo, maar daar is men hem altijd als een amateur blijven beschouwen. 'Hij was goed, maar niet excellent', was een vaak gehoord refrein. Hij organiseert zelf soirees, waarbij schrijvers van diverse etnische afkomst aanwezig zijn.

Ondertussen gaat hij werken als psychiater, bij het voetbalteam van Sarajevo en later in het hospitaal van Kosevo. Tegen zijn collega-literatoren zegt hij altijd dat hij een van de beste psychiaters van Joegoslavië is en zijn collega's in het ziekenhuis herinnert hij er voortdurend aan dat hij een van de beste Joegoslavische dichters is. Een anekdote vertelt hoe een bange

Karadzic, wanneer er op een dag in de ziekenhuisgang een gevaarlijke gek met een mes begint te zwaaien, zichzelf opsluit in een kamertje en de verpleegster van dienst de zaak laat oplossen.

Ergens begin jaren tachtig (?) verblijft Karadzic een jaar in de Verenigde Staten, waar hij zijn liefde voor Amerikaanse poëzie ontdekt. Hij is dan al een tijdje bezig met nuttige en machtige (vooral Servische) mensen rond zich te verzamelen. Hij raakt bevriend met politie-officieren, begint een handeltje in voorschriften en schrijft valse diagnoses uit, zodat zijn kennissen makkelijker verzekerings- of pensioengeld kunnen opstrijken. Hij zit enkele maanden in de cel, omdat hij ten onrechte staatsmateriaal had gebruikt om in Pale een kippenkwekerij te bouwen. Hij stapt in de politiek, heeft een korte flirt met de Groene Partij, alvorens in 1990 hoofd te worden van de radicale Servische Democratische Partij (SDS). Hij krijgt bodyguards die hun wapens warm houden door in zijn straat af en toe wat in de lucht te schieten.

Op een gegeven moment heeft Karadzic het idee-fixe ontwikkeld dat de Serviërs onmogelijk met de moslims kunnen samenleven. Zijn burens en flatbewoners met wie hij jaren samenwoonde, moslims, Kroaten, Serviërs, begrijpen er niets van. Als in 1992 de oorlog in Bosnië een feit is, neemt hij zijn intrek in de partijhoofdkwartieren in de Holiday Inn. Niet veel later verlaat hij de stad in de vallei om vanuit het in de bergen gelegen Pale drie jaar lang Sarajevo te bestoken. De boerenjongen is naar zijn arendsnest teruggekeerd. Uit wraak voor de stad waar hij nooit echt heeft kunnen gedijen? De oorlogen in voormalig Joegoslavië zijn ook een strijd van het platteland tegen de stad geweest. Of uit wraak voor het hoongelach van zijn literaire collega's? Misschien voelde hij zich mislukt als dichter en psychiater, maar als corrupte oorlogsopportunist kon hij eindelijk een held zijn, een Servische volksheld die zijn plicht deed in de nu al 500 jaar durende strijd tegen de Turk. Hij was een marionet in de handen van Slobodan Milosevic geworden.

Er bestaat een bekende BBC-documentaire uit 1992, waarin Karadzic een bizarre rol speelt. In dat jaar was de in Polen geboren filmregisseur Paul Pawlikowski, die bezig was aan zijn documentaire *Serbian Epics* (1992), op bezoek bij de dichter. In een scène zie je Karadzic spelen op de gusla, het eensnarige Balkaninstrument dat bij het verkondigen van historische epen en legendes wordt gehanteerd. Karadzic declameert een van de talloze Servische epen die dankzij zijn naamgenoot, Vuk Stefanovic Karadzic, werden overgeleverd. Vuk Karadzic (1787-1864) was een Servische linguïst die

de regels voor het Servo-Kroatisch vastlegde. De hoofdregel luidt als volgt: schrijf zoals je spreekt en lees zoals het geschreven staat.

In een tweede scène heeft Karadzic de Russische collega-schrijver Eduard Limonov uitgenodigd. Limonov is een Russische nationalist die verdacht wordt van terroristische activiteiten, een voorvechter van de Servische zaak die denkt dat met 'de Servische tactiek' de verloren, door Russen bevolkte delen van de voormalige Sovjet-Unie weer veroverd kunnen worden. Aleksandr Solzjenitsyn noemde hem ooit 'een klein insect dat pornografie schrijft'. Beide schrijvers worden gefilmd terwijl ze over Sarajevo beneden in het dal uitkijken en gedichten reciteren. Karadzic schreef in 1971 het 'visionaire' gedicht *Sarajevo*:

*'De stad brandt als wierook
in de rook kronkelt ons bewustzijn.
Door de stad glijden lege kleren. Rood
sterft de steen ooit ingebouwd in de huizen. De pest!
Rust. Een groep gepantserde populieren
klimt in zichzelf omhoog. De agressor
trekt door onze aderen
en soms ben je een mens, soms een schepsel van de lucht.
Ik weet dat dit alles de voorbereiding is voor een kreet
wat heeft het zwarte metaal in de garage in de zin?
Kijk hoe de angst is veranderd in een spin
en in zijn computer naar het antwoord zoekt.'*

(geciteerd in: Dubravka Ugresic, *De cultuur van leugens*, p.76)

Dit gedicht, dus, las de auteur voor, terwijl aan zijn voeten daadwerkelijk de stad lag te branden, door zijn eigen bevelen. De straat waar hij eens zijn poëzie placht voor te dragen, zat vol kogelinslagen. Het Kosevo-ziekenhuis, waar hij als psychiater had gewerkt, lag in puin. De Kroatische auteur Ugresic geeft in haar boek vele andere voorbeelden van dergelijke, zogenaamd 'visionaire' teksten: 'De duivelse mystiek is hierin gelegen dat veel van wat tevoren werd uitgesproken of opgeschreven, ook werkelijk gebeurde' (Ugresic, p.76).

In haar boek noemt Ugresic Karadzic 'de koning van alle gusla-spelers' en ze legt uit wat dat eigenlijk betekent: 'De tegenwoordige gusle-traditie, die

zich van oudsher richt op een publiek dat niet kan lezen of schrijven – de zogeheten gusle-journalistiek – bezingt recente gebeurtenissen onder aanhaling van roemruchte voorouders, met wie de tijdgenoten zich op een bijna necrofiele wijze in een ononderbroken lijn verbonden voelen.’ (Ugresic, p.181). En ze geeft voorbeelden van nieuw gecomponeerde liederen die Radovan Karadzic bezingen en van zijn gruweldaden heldendaden maken. Als hij naar Genève vertrekt om er met de groten der aarde mee aan de onderhandelingstafel te zitten, wordt hij uitgewaaid met de volgende verzen:

*‘O, Radovan, man van ijzer,
grootste leider na Karadjordje
verdedig onze vrijheid en ons geloof
op de kusten van het Meer van Genève’*

Zo werd de oorlogsmisdadiger, de amateur-dichter, die altijd al droomde van een groot schrijverschap, zelf het onderwerp van poëzie.

‘Ik bied u wat niemand ooit had’

Nadat Limonov en Karadzic beleefd naar elkaars teksten hebben geluisterd, nodigt deze laatste zijn vriend uit om enkele schoten af te vuren op Sarajevo. Aldus geschiedt. Beneden in de stad zit een andere schrijver de baan van de kogels te berekenen. In een kort essay beschrijft Miljenko Jergovic (Sarajevo, 1966) namelijk hoe Limonov op de stad zijn kogels afvuurt en ‘hij komt tot de volkomen gerechtvaardigde conclusie dat de kogels van deze Russische schrijver precies op hem waren gericht, op een schrijver uit Sarajevo’ (Ugresic, p.214). En dat maakt de cirkel rond: een vernederde schrijver verruilt de stad opnieuw voor de bergen, vervangt zijn pen voor een geweerloop en vraagt een collega-schrijver die te richten op de gehate, want succesvolle en intelligente schrijver beneden in de stad. De stad moet kapot, de cultuur moet eraan, kortom, de schrijver moet dood. In 1971 schreef Karadzic het gedicht *Laten we afdalen naar de stad en wat uitschot doden*.

Hij schreef ook een gedicht getiteld *Menigte, bekeer u tot mijn nieuwe geloof*, dat hij opdroeg aan de bekende Sarajeefse dichter Izet Sarajlic (Doboj, 1930-2002). Een fragment:

*‘Menigte, bekeer u tot mijn nieuwe geloof
Ik bied u wat niemand ooit had
Ik bied u onbarmhartigheid en wijn*

*Hij die geen brood heeft zal gevoed worden
Door het licht van mijn zon
Mensen, niets is verboden in mijn geloof
Er is liefhebben en drinken
En kijken naar de zon zo lang je
Wil
En dit godenhoofd verbiedt je niets
Oh gehoorzaam aan mijn roep, broederlijke mensenmenigte,
Hoe u te noemen wat u te noemen
Gij dove vormeloze deeg
Oh ik bevrijd mijn dwaze volk voor niets
(...)*

(mijn vertaling uit het Engels)

Of Sarajlic blij geweest is met dit gedicht is uitermate twijfelachtig. De dichter heeft talloze, succesvolle bundels geschreven, maar van de gedichten die hij schreef tijdens de belegering van Sarajevo schreef, wenste hij dat hij ze nooit had hoeven te schrijven. Sarajlic raakte zelf gewond toen een mortier zijn huis trof. Na die gebeurtenis schreef hij het gedicht *Na de verwonding*. De Serviër die hij noemt is een overleden collega-dichter, een jarenlange vriend van hem.

*'Gisterenavond verscheen mij in een droom
Slobodan Markovic,
en verontschuldigde zich voor mijn wonden.
Dit is de enige
Servische verontschuldiging
in heel deze tijd,
en dan nog in een droom
en vanwege een dode dichter.'*

(uit: Izet Sarajlic, *Ik had twee zussen ...*)

In een ander gedicht staat hij voor zijn boekenkast te spreken tot zijn overleden collega's en vrienden die boeken geworden zijn: 'Hier staan jullie op een rijtje als in mijn hart, / maar weten jullie nog de tijd toen jullie niet als boeken / in mijn huis vertoefden?' (idem) Het gedicht *Na Struga* kan, in

haar opdracht aan de vrienden die hij op dit jaarlijkse poëziefestival aan de oevers van het Macedonische Ohridmeer leerde kennen, niet sterker contrasteren met de teneur van het gedicht dat Karadzic aan Sarajlic opdroeg:

*'Beloof
tot de volgende keer in Struga kinderen te blijven.
Beloof
in geen enkele oorlog om te komen.
Beloof
ten minste vijf liefdesgedichten te schrijven.
Beloof
te proberen om de hele wereld tot jullie woning te maken.
Ik beloof het.'*

(idem)

In *The Library*, het laatste verhaal in de bundel *Sarajevo Marlboro* (1994), beschrijft Miljenko Jergovic hoe hij aan de aard en hevigheid van de vlammen kan zien hoeveel boeken er aanwezig zijn in de brandende huizen van Sarajevo: 'As you witnessed many such vigorous fires over the months and the years of shelling, you got to feel that the foundations of Sarajevo must have been made out of books. And even if they weren't, you'd like to say, as you stroke the bound volumes on your shelves, that the city still contains many books that have not yet been destroyed.' (*Sarajevo Marlboro*, p.151).

In datzelfde verhaal beschrijft hij de tragische en symbolische ramp die plaatshad in de nacht van 25 op 26 augustus 1992. Kort na middernacht schiet de Nationale Bibliotheek van Sarajevo in brand, nadat ze was bestookt met meer dan vijftig granaten. Een nacht en een dag lang regent het as boven de straten van de stad. De trieste restanten van meer dan een miljoen boeken worden 'zwarte vlinders' genoemd, met een grimmige zin voor poëzie in tijden van oorlog, zoals ook de uitgewaaierde inslagen van granaatscherven op de voetpaden 'rozen' worden genoemd.

Over die brand schrijft Jergovic: 'You can never list or recall the private libraries that have burned down in Sarajevo. And why should you? But the fate of the Sarajevo University Library, its famous city hall, whose books took a whole night and day to go up in flames, will be remembered as the

fire to end all fires, a last mythical celebration of ash and dust. It happened, after a whistle and an explosion, almost exactly a year ago. Perhaps the same date you're reading this. Gently stroke your books, dear stranger, and remember they are dust.' (idem, p.154).

Karadzic is menigmaal gevraagd waarom hij als literatuurminnaar zijn schutters de opdracht had gegeven de Bibliotheek bewust te treffen. Hij antwoordde steeds dat het een christelijk gebouw was, gebouwd door de Habsburgers, en dat daarom de moslims het gebouw in brand hebben gestoken, dat er alleen christelijke boeken in de vlammen zijn opgegaan, terwijl de andere werken allang waren weggenomen.

‘Je slaapt, jij monster ... en je loert naar ons’

Karadzic was niet de enige literator daarboven in Pale. Nikola Koljevic (Banja Luka, 1937), voormalig vice-president van de RS, was samen met de bovengenoemde Biljana Plavsic een van de topleiders van de SDS. Bovendien was hij een van de hoofdarchitecten van de verwoesting van Sarajevo. In haar recent verschenen oorlogsdagboek *Totale waanzin* (2005) geeft journaliste Janine di Giovanni een uitgebreid portret van deze notoire Shakespeare-kenner. Er wordt gesuggereerd dat de academicus last had van hetzelfde minderwaardigheidscomplex als zijn partijgenoot Karadzic. Hoewel hij er prat op ging acht werken over Shakespeare te hebben geschreven, vond hij dat hij daarvoor nooit voldoende lof en erkenning had gekregen, daar beneden in de stad. Zeker is dat hij als medeaanstichter van de brand van de Bibliotheek moet hebben geweten dat daarbij ook zijn eigen werken zijn vernietigd.

Koljevic schreef aan de vooravond van de Joegoslavische burgeroorlogen nog een recensie over het net verschenen ‘poëtisch boek’ van Karadzic, *Een zwart sprookje*, onder de titel: *Lyrisch licht in de historische duisternis*. Daarin zegt hij hoe ‘Karadzic gegroeid is tot een sterk dichter, precies omdat zijn poëtica geëvolueerd is naar een specifiek conflict en een verbond tussen een sprookje en de realiteit’ (mijn vertaling uit het Engels; de oorspronkelijke recensie uit 1990 is (was) te lezen op www.karadzic.org). Omineus citeert Koljevic Karadzic’s verzen die de machtige Turkse burcht beschrijven, de Kalemegdan die uitkijkt over de samenvloeiing van Sava en Donau in Belgrado:

*'Je slaapt, jij monster,
Onder een boerenmantel van gras
En je loert naar ons
Met je onzichtbare oog ...'*

(mijn vertaling uit het Engels)

Twee jaar later zouden de wapens weer worden opgenomen tegen de Turk. Op 16 januari 1997 schiet Koljevic, de Shakespeariaanse dramatiek getrouw, zich een kogel door het hoofd. Hij is niet onmiddellijk dood, maar zweeft nog enkele dagen in de schemerzone tussen leven en dood in een ziekenhuis in Belgrado. Was hij bang voor een nakende uitlevering aan Den Haag? Of was het omdat op diezelfde dag precies twintig jaar geleden zijn zoontje Djordje in een skiongeluk was omgekomen? Koljevic had uit een minderwaardigheidsgevoel tegenover zijn veel succes- en talentvollere broer, diens vrouw verleid en bezwangerd met Djordje. De dood van zijn zoon beschouwde hij als een straf van de goden. Hij vluchtte vervolgens in de orthodoxe mystiek, werd verleid door het dodelijke Servische nationalisme, hielp Sarajevo mee te vernietigen en sloeg toen de hand aan zichzelf. Zo valt het gordijn over zijn persoonlijke tragedie.

'De laatste kans om met bloed te worden bespat'

In zijn paper *Is poetry a war crime? Reckoning for Radovan Karadzic the poet-warrior* argumenteert Jay Surdukowski (University of Michigan Law School) uitgebreid en met (juridische) kennis van zaken hoe de gedichten van Karadzic als bewijsmateriaal zouden kunnen worden aangevoerd in de genocide-aanklacht, die tegen de Montenegrijnse oorlogsmisdadiger loopt. Surdukowski noemt Karadzic in de woorden van de Sloveense filosoof Slavoj Zizek een 'poet-warrior', een 'dichter-krijger'. Hij noemt de dichter een 'zichzelf romantiserende macho fantast' die een 'paramilitair surrealistische' stijl beoefent. Hij pleit er dan ook voor dat de hierboven vermelde BBC-video als bewijsmateriaal wordt aangevoerd in de rechtszaal, omdat het 'the world's deadliest poetry reading' toont.

Surdukowski laat in zijn paper een aantal teksten van Karadzic lezen om zijn argumentatie te ondersteunen. Het volgende fragment komt uit het gedicht *Moordenaars*:

*‘Vaarwel Moordenaars, het lijkt erop dat vanaf nu
de aorta’s van hen van goeden huize zullen gutsen zonder mij.
De laatste kans om te worden bespat met bloed
Laat ik aan mij voorbijgaan.
Eens te meer beantwoord ik een oude roep
En zie ik hoe de bergen groen worden.’*

(mijn vertaling uit het Engels)

Karadzic zou ook poëzie hebben gereciteerd om zijn troepen tot meer vechtslust aan te zetten. Hij zou daarbij, naast de heroïsche en volksverheerlijkende epen van Vuk Karadzic (cf. supra), hebben teruggegrepen naar het beroemde epos *De Bergkrans* van de Montenegrijnse dichter-bisschop Njegos (1813-1851), dat de heldhaftige strijd bezingt van de Montenegrijnen (de christenen) tegen de Ottomanen (de moslims). Daarin zijn verzen te lezen als ‘De hoge bergen geuren naar de stank van niet-christenen’. Dat deze verzen anno jaren negentig van de vorige eeuw opnieuw weerklinken in de bergen en valleien van de Balkan, toont aan hoe belangrijk poëzie en epiek zijn in de eeuwenlange, gewelddadige geschiedenis van het Servische volk. Ook de Russische schrijver Eduard Limonov verdedigt zijn bezoek aan Karadzic met zijn persoonlijke overtuiging dat de enige, ware plaats voor de schrijver die van de oorlog, de strijd, is.

We zullen zien of Surdokowski’s voorstel om Karadzic ook als een dichter-krijger te laten terechtstaan zal worden gerealiseerd. Eerst moet de Montenegrijn uit de bergen nog worden gevonden en opgepakt. Want de mythe-Karadzic blijft natuurlijk overeind. De ondertussen 60 jaar oude man slaagt er al bijna tien jaar lang in uit de handen van de internationale gemeenschap te blijven. Zijn werken worden ondertussen gretig gelezen in Griekenland en Rusland (waar Karadzic ooit een niet onbelangrijke literaire prijs won). Volgens een reportage in *Humo* (3 februari 2004) kost de bescherming van Karadzic elke maand 200.000 euro. Daarmee zou hij zich erg loyale bodyguards hebben gekocht. Volgens ingewijden mankt Karadzic tegenwoordig. Hij heeft last van zijn knieën.

Het was een literator die samen met zijn collega’s in 1986 de verdeeldheid tussen de verschillende volkeren, die toen in Joegoslavië samenleefden, en de daarmee gepaard gaande oorlogsdreiging heeft versneld. In dat jaar

namelijk publiceert de Vereniging van Servische Schrijvers naar aanleiding van incidenten in Kosovo tussen Serviërs en Albanezen de *Petitie van twee-honderd Servische intellectuelen aan de Regering van Joegoslavië* en het *Memorandum van de Servische Academie voor Wetenschappen en Kunsten*. De dissident en de later schaamteloos trouwe volgeling van de Karadzic-clan in Pale, Dobrica Cosic, de 'Joegoslavische Tolstoj... van wie de boeken te vinden zijn in elk Servisch boerenhuis, in elk 'rechtschapen' Servisch huis, zelfs in de huizen van hen die niet kunnen lezen' (Ugresic, p.214)... die man dus speelde een belangrijke rol bij het opstellen van beide documenten. Vooral het *Memorandum* zou heel gauw het manifest bij uitstek worden voor de Servische nationalist. Het was een geschenk uit de hemel voor de man die niet veel later op het toneel verscheen om het aanzien van de Balkan voorgoed te veranderen: Slobodan Milosevic. In *Kosovo. De uit-gestelde oorlog* (1999) gaat Raymond Detrez uitgebreid op de problematiek in: 'Voor de Servische nationale vraagstukken had Milosevic nooit belangstelling gehad, maar toen in 1986 de *Petitie* en het *Memorandum* publiek werden, voelde hij meteen dat deze nieuwe forse wind hem ver kon voeren' (p.102). Een jaar later is Milosevic in Kosovo, waar hij een opgewonden Servische menigte belooft dat 'er nooit nog een Serviër zal worden geslagen'. Op 28 juni 1989 viert hij samen met honderdduizenden Serviërs de 600ste verjaardag van de slag tegen de Turken op het Merelveld. De kanker van het nationalisme woekt verder. De rest van het verhaal kent u.

'And I found them there. In that field.'

Het citaat dat aan deze tekst voorafgaat, is van de Schotse auteur Colin Mackay. Mackay leerde tijdens de oorlog in Bosnië de Servische weduwe Svetlana kennen (haar moslimman was gesneuveld) en werd verliefd op haar. Op een dag ging hij naar Sarajevo om visums te halen om haar en haar kinderen Ludmilla en Ahmad van de oorlogsgruwel te redden. Toen hij terugkeerde, vond hij even buiten het Bosnische dorp in een geurig zomerveld 'vol blauwe en gele bloemen' vierenveertig lichamen, waaronder dat van de zwangere Svetlana, verkracht, verminkt, vermoord. Naast haar lag Ludmilla. Ahmad was verdwenen en is nooit meer teruggevonden. De schrijver was te laat teruggekomen. Om zijn verdriet en onmacht te verwerken, schreef hij de dichtbundel *Cold night lullaby* (1998). Toen hij enkele jaren later zijn autobiografie, *Jacob's Ladder*, had voltooid, pleegde hij op 26 juli 2003 zelfmoord. Omdat hij op die ene zomerdag Svetlana niet had kunnen redden.

Het is wellicht een van de vele anekdotes over liefde in tijden van oorlog. Maar soms leg ik een gedicht van Radovan Karadzic naast een van Colin Mackay.

Hoe rijm je literaire teksten met slachtpartijen, schrijven met doden en inkt met bloed?

*'Ik ben eindelijk verloren,
Ik gloei als een sigaret
op de lip van een neuroticus:
Terwijl ze overal naar me aan het zoeken zijn
wacht ik in de hinderlaag van de ochtend.*

...
*een goede kans
om in een keer alles te bannen
dat deze tijden mij bieden,
en om een ochtendhandgranaat te gooien
geladen met de lach
van een eenzame man
met een duister karakter.'*

(uit: Radovan Karadzic, *Een ochtendhandgranaat* (1983), mijn vertaling) ■

Bibliografie & links:

<http://www.un.org/icty/>

website van de International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

<http://www.b92.net/english/>

Servische, onafhankelijke nieuwswebsite

<http://www.balkans.eu.org/>

Le Courier des Balkans, met een uitgebreide reeks reportages en artikelen

<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/karadzic/>

voor een portret van Karadzic en enkele van zijn gedichten (in het Engels)

<http://www.humanityinaction.org/docs/news/Surd.pdf>

voor de volledige paper van Jay Surdukowski, waarin ook een aantal gedichten van Karadzic worden geciteerd

BAKER, Russ. 'Wij zullen neef Radovan totterdood verdedigen', artikel in *Humo*, 3 februari 2004, p. 152-157.

DETREZ, Raymond. *Kosovo. De uitgestelde oorlog*. Houtekiet, 1999, 207 p.

DRAKULIC, Slavenka. *Ze zouden nog geen vlieg kwaad doen. Oorlogsmisdadigers uit de Balkan*. De Geus, 2003, 191 p.

GIOVANNI, Janine di. *Totale waanzin*. Contact, 2005, 336 p.

JERGOVIC, Miljenko. *Sarajevo Marlboro*. Penguin Books, 1997 (1994), 154 p.

JUDAH, Tim. *The Serbs. History, myth and the destruction of Yugoslavia*. Yale University Press, 1997, 350 p.

SARAJLIC, Izet. *Ik had twee zussen... Gedichten uit Sarajevo*. Point, 1999, 48 p.

UGRESIC, Dubravka. *De cultuur van leugens*. Nijgh & Van Ditmar, 1995, 271 p.

Verder werd gebruik gemaakt van online te raadplegen artikelen van Beth Kampschror (Institute for War and Peace Reporting), Vesna Peric Zimonjic (Ipsnews), Nicholas Wood (New York Times, International Herald Tribune), AP, Nick Hawton (Wired News Blog), Marc Danner, Samantha Power, Tracy Wilkinson (Los Angeles Times), Velimir Milosevic, Nikola Koljevic

Zaterdag 1 oktober 2005 om 14 uur
in De Rode 7, Sint-Jansplein 7, 2 060 Antwerpen
stelt *Gierik & NVT* het **herfstnummer 88** voor:

de kerfstok van de literatuur
of extreem-rechts en de literatuur in Vlaanderen en elders

Wie leest wát in het belang van Vlaanderen?
Wat spookte Maeterlinck in Portugal uit? Welke extremismen tierden in het
Vlaamse interbellum? Schrijft Karadzic
poëzie met een ochtendhandgranaat? Wat waren de nazi's met Vlaanderen
van plan? En wat als Antwerpen tóch verkeerd stemt?
Op al deze vragen geven Sven Peeters, Olivier Boehme, Matthijs de Ridder,
Marc Galle, Dirk Martin en Paul Verhaeghen een mogelijk antwoord in nr. 88

Wij rekenen op uw geïnteresseerde aanwezigheid,
gelieve de datum in uw agenda te blokkeren

Nadien serveren we het traditionele glas der vriendschap
en toosten we op ons eigen tijdschrift eerst !

Was Maeterlinck een democraat?

Dr. Marc Galle

“Portugal heeft dus de leider op wie het wachtte, zoals de leider het volk heeft dat hij verdiende.”

De auteur doelt op Antonio Oliveira Salazar; Salazar de Portugese dictator. De naam van de auteur? Maurice Maeterlinck, Gentenaar, graaf, Nobelprijswinnaar, schrijver.

De Dictator

Life-magazine zette George W. Bush op de omslag als man van het jaar. Op 29 juli 1940 noemde datzelfde tijdschrift Salazar ‘de grootste Portugees sinds Hendrik de Zeevaarder’. Hendrik de Zeevaarder, de ontdekkingsreiziger die zijn reizen met de opbrengst van zijn slavenhandel financierde en het christendom als vrijbrief hanteerde om Portugal van nieuwe koloniën te voorzien.

Salazar ging er prat op dat hij dezelfde koloniën in stand kon houden. In 1932 werd hij minister-president. Veertig jaar lang zou hij de Portugese politiek beheersen. In zijn eerste jaar installeerde hij een nieuwe grondwet en stuurde de ‘Nieuwe Staat/Estado Novo’ een corporatieve, politiek-sociale richting uit. Zelf sprak hij over ‘de organieke democratie’, ook al ging het in feite om een mix van katholiek corporatisme en fascisme. De liberale en socialistische ideeënwereld, die democratische beginsels als politieke vrijheidsrechten en de arbeidersbeweging voorstond, werd als subversief beschouwd en onderdrukt.

In zijn boek *Salazar, le Portugal et son chef* citeert toenmalig minister van Cultuur Antonio Ferro Salazar als volgt: ‘Le journal est l’aliment intellectuel du peuple et doit être contrôlé, comme tous les éléments, comme élément d’élucidation, comme correctif nécessaire.’ Uit vrees voor de kranten afkomstig uit het toen progressieve en republikeinse Spanje liet hij niet alleen de Portugese, maar ook de buitenlandse pers censureren. Het zou niet bij kranten blijven. In 1968 kwam Maurice Béjart naar Lissabon. Vóór de opvoering verscheen de sterdanser op het podium en verkondigde dat

Kennedy vermoord werd door ‘geweld en fascisme’. Hij vroeg om een minuut stilte als protest tegen alle vormen van geweld en dictatuur. De voorstelling werd afgelast, BÉjart uitgewezen.

Om de figuur van Salazar hing een sfeer van mystiek en kuisheid. Ferro schreef dat hij in een cel leefde in een geest van armoede. Over vrouwen zei Salazar het volgende: ‘elles ne comprennent pas qu’on n’atteint pas le bonheur par la jouissance, mais par le renoncement.’ Hij is de geschiedenis ingegaan als een notoir vrouwenhater die de wet van de kerk boven alles stelde. Die kerk steunde hem vanaf het begin. Nadat rechtse krachten ervoor gezorgd hadden dat de Portugese Republiek instabiel werd – want gemanipuleerd door duistere financiers – hielpen de kerk en de Unie van Economische Belangen Salazar in het zadel. De integristische partij van de katholieke Portugese kerk zou hem nooit verlaten. Zij prees de nationalistische en christelijke moraal die hij voorstond, een moraal die aanzette tot gehoorzaamheid en regels oplegde aan alle regionen van het maatschappelijk leven: politiek, werk, cultuur, het gezinsleven, tot het opvoeden van de jeugd toe.

Salazar onderhield nauwe banden met *Opus Dei*. Dat loonde, ook internationaal. Tijdens de Spaanse burgeroorlog verleende hij hand- en spandiensten aan Franco. Na diens overwinning sloten beide dictators een *Iberisch Pact*. Portugal ontsnapte aan de Tweede Wereldoorlog. Terwijl hij met de ene hand de Azoren ter beschikking stelde van de geallieerden voerde hij met de andere wolfram uit naar Duitsland; wolfram, waarmee Duits staal hittebestendig kon gemaakt worden. In 1949 trad Portugal toe tot de Verenigde Naties en de Navo; er was niet eens een regimewissel voor nodig. Ondertussen werd elke oppositie monddood gemaakt.

Salazar noemde zich de Voorzitter van de Raad van Ministers; hij was een dictator *sui generis*. Daarin verschilde hij van de militair Franco, de uitbundige Mussolini en de met geen enkel adjectief te benoemen Hitler. Na Hitlers dood beval hij overigens om alle vlaggen in het land halfstok te hangen.

Vóór de oorlog installeerde Salazar een nieuwe grondwet met principieel fundamentele rechten. Maar achter de rug van het goedgelovige buitenland vaardigde hij decreten uit die censuur oplegden, vergaderingen verboden en hem de vrijheid boden een speciale politiemacht op te richten. *Mario Soares*, de latere democratisch verkozen president en Euro-parlementariër, schreef erover tijdens zijn ballingschap op het kleine Afrikaanse eiland *São Tomé*. In zijn boek *Le Portugal baillonné* uit 1972 beschrijft hij het concentratiekamp van *Tarrafal* op het Kaapverdische eiland *Santiago*, waar gevangenen uit de Azoren werden overgebracht om er van ziekte en ontbering te sterven.

De wereld wist van Salazars misdaden, de dood van duizenden, de verdere verknechting van de koloniën, maar liet begaan. Tot de Anjerrevolutie in 1974 een einde maakte aan Salazars 'Nieuwe Staat'.

De dictator en de schrijver

Salazars minister van Cultuur Antonio Ferro, we noemden hem eerder, had het politieke belang van de kunst goed begrepen. Hij was de culturele adviseur en *ghostwriter* van de dictator; een hoedanigheid die hem de bijnaam 'Goebbels' opleverde. Het door hem geschreven *Salazar, le Portugal et son chef* verscheen in het Frans bij *Editions Grasset* in 1934. Enkel voor de inleiding zorgde Ferro niet zelf. Waarom immers een inleiding schrijven als je iemand als *Paul Valéry* kan strikken die het voor je wil doen? Valéry schreef over Salazar de Europeaan; in zijn hoedanigheid als vreemdeling meende hij geen oordeel te kunnen vellen over de binnenlandse politiek van de man. Niettemin zegt hij in zijn inleiding het volgende: 'Je dois dire que les idées exposées dans ce livre par M. Salazar ou qui lui sont attribuées me semblent parfaitement sages. Elles témoignent d'une réflexion profonde, élaborée par un esprit qui ressent la grandeur du devoir qu'il s'est assigné. C'est ce sentiment de grandeur qui distingue l'homme qui poursuit une politique noble de celui qui, dans un grand rôle, s'abaisse à penser principalement à soi.'

Bekende namen laten zich wel meer voor de kar spannen van de Goebbels van deze wereld. Zo heeft de beroemde Spaanse historicus *Muñaron*, daarin gesteund door de Belgische bisschoppen, collaborateur en Rex-leider *Léon Degrelle* vertaald en ingeleid. In *Almas ardiendo* besluit de historicus zijn inleiding als volgt: 'Bladzijden van onovertroffen schoonheid en menselijke pathos, vol hoop op een gemeenschappelijke betere wereld, die wij met de kracht waarover we beschikken, hebben gepolijst, alsof het goud was waarin een smaragd wordt gevat, in ons meest gevleugelde en nobelste Castiliaans.'

Ik heb Valéry en Muñaron vermeld om de daad van Maeterlinck te relativeren, indien zulks mogelijk is.

De schrijver

Maurice Maeterlinck leerde minister van Cultuur Antonio Ferro kennen tijdens een belangrijk toneelcongres in Italië in de jaren dertig. De Gentenaar en zijn vrouw werden door Salazar uitgenodigd in juni 1935. Vervolgens, op 27 juli 1939, stuurde Salazar een telegram met het bericht dat hij

Maeterlinck tijdens een tweede bezoek aan Portugal wilde ontmoeten. De Belgische ambassadeur, Comte *Baudouin de Lichtervelde*, die het *Grand' Croix de l'Ordre du Christ Portugais* droeg, moest ervoor zorgen dat er – ondanks de zomerperiode – voldoende personen op het galadiner aanwezig zouden zijn. Maeterlinck ontving er de *Orde van Santiago da Espada*. Op de vlucht voor de oorlog week hij met de hulp van Salazar tenslotte uit naar de Verenigde Staten.

Wat vroeg de dictator als tegenprestatie?

In 1936 werden de redevoeringen van Salazar gebundeld en uitgegeven in het Portugees. De Franse versie, die in 1937 bij uitgeverij *Flammarion* verscheen, vroeg om een inleiding. Het was Maurice Maeterlinck die bereid gevonden werd de bundel in te leiden. Tijdens de oorlog, onder het bewind van Pétain, toen de schrijver in de Verenigde Staten verbleef, beleefde deze versie overigens een herdruk van een paar duizend exemplaren.

En wat schreef Maeterlinck, die vrijheid – ook persvrijheid – boven alles stelde, over Portugal en zijn dictator? Ik citeer enkele, door mij vertaalde, regels:

‘Dit ongelukkig land, één van de mooiste ter wereld, was het mikpunt van Europa na een prachtig verleden waaraan onze beschaving, wat ze te gemakkelijk vergeet, dankbaarheid is verschuldigd. Men zag er slechts bloeien: de anarchie, mouterijen, staatsgrepen, de burgeroorlog, bankroet en een armoede zonder naam.

De kanseliersregering, de klaarziendheid van de president van de Republiek, de stem van het volk, een soort collectief instinct dat ontwaakte uit de ontredde, voelden dat slechts één man het vaderland in gevaar kon redden. (zijn verwezenlijkingen bezorgden zijn land overschotten in plaats van tekorten)

Welk is het geheim van dit buitengewoon succes? (...) In de eerste plaats moet een staatshoofd intelligenter zijn dan degenen die hem hebben verkozen; maar deze intelligentie die zeldzaam is bij de kiezers of bij de beroepspolitici van wie kortzichtigheid en stompzinigheid onthutsen, is dit helemaal niet in de andere gebieden van de cerebrale activiteit, bij voorbeeld bij de geleerden, de uitvinders, de grote kapiteins, de grote artiesten.’

‘... gezond verstand (..) dat groot kan worden tot in de oneindigheid waar het zich omvormt tot genie.’

‘... om het ideale staatshoofd te zijn,’ moet hij ‘een gave hebben die in de democratieën nog zeldzamer is dan de intelligentie, namelijk die van de eerlijkheid, een integriteit (rechtschapenheid), een absolute onbaatzuchtigheid, niet theoretisch of intentioneel, maar daadwerkelijk. Daaraan moeten we toevoegen een moed die er zelfs niet om geeft dat hij elk ogenblik nauwelijks aan de dood ontsnapt (...)’

‘Wijselijk ingeënt tegen het te verspreide kwaad van de extreme ideologieën, staat hij slechts toe wat dagelijkse toepassingen weerstaat. Zijn geest is een echt laboratorium waar bezonken utopieën pragmatisch worden. Maar om zoveel vereisten te bekronen, moet er de kans zijn, het geluk zonder hetwelk al de rest niets is. Niemand weet vanwaar die komt noch waarom het op die mens terechtkomt die er nooit om heeft geroepen, en niet eerder op iemand die niet ophoudt erom te vragen. Is ze het teken of de incarnatie van een geluk dat verdiend is door een volk dat zoveel en zo onrechtvaardig heeft geleden? In ieder geval bestaat dit en we zullen het een deel van God noemen. Maar in dit goddelijk deel is het deel van het volk zeer groot. Welke andere natie zou met zoveel gratie en zoveel beminnelijkheid en ook een zo ontroerend vertrouwen rechtvaardige, noodzakelijke en dikwijls pijnlijke hervormingen hebben aanvaard? Is het Portugese volk niet het liefste, het minst wrede in zijn veroveringen, het sympathiekste dat we kennen?’

‘Portugal heeft dus de leider op wie het wachtte, zoals de leider het volk heeft dat hij verdiende.’

Was Maeterlinck een democraat? Ik heb tevergeefs naar *liberté, égalité en fraternité* in zijn werk en houding gezocht.

Wij appreciëren het werk van de liberale historicus Muñaron (hoewel we nu weten dat we bij de lectuur van zijn werk omzichtig moeten zijn), wij houden van het werk van Paul Valéry en zijn bereid om zijn misstap te vergeven.

Ten aanzien van Maeterlinck - *on entendait tomber les feuilles* - zal ik, met droefheid in het hart, grote pogingen moeten ondernemen om zijn beroemd literaire werk los te zien van zijn onmiskenbare hulde aan een ijsskoude en wrede dictator die gedurende veertig jaar een bloedstreep door de geschiedenis van zijn land heeft getrokken. Deze misplaatste hulde zal ik in quarantaine plaatsen. ■

‘GEMEENSCHAPSZOEKERS’

Conservatieve Revolutie en literatuur in Vlaanderen tijdens het interbellum

Olivier Boehme en Matthijs de Ridder

Thomas Mann heeft een monumentale rol gespeeld als vertegenwoordiger van het ‘goede Duitsland’ tijdens het 12-jaar durende nazibewind. Nochtans heeft hij daarvoor, daarna en zelfs gedurende die periode nooit willen kiezen tussen links en rechts, tussen de voorstanders van het kapitalisme en hun radicale tegenstrevers. Hij is altijd een beetje de auteur van de *Betrachtungen eines Unpolitischen* gebleven, het lijvige essay uit 1918, waarmee de toen al vermaarde romancier tegen de westerse democratieën in de onpolitieke kunstenaar en diens ‘*von Macht geschützte Innerlichkeit*’ verdedigde. Hoezeer hij zich achteraf ook bijwijken trachtte te distantiëren van deze ‘reactionaire’ apologie van de Duitse *Sonderweg*, aanhangers van de Conservatieve Revolutie bleven, en blijven, er graag naar verwijzen als een uitdrukking van hun levensbeschouwing. De portie conservatisme die Thomas Mann nooit is kwijtgeraakt, lag precies vervat in de kern van zijn attitude als schrijver die zijn oeuvre het schouwtoneel wilde laten zijn van de wereld met al zijn ‘mooie ongelijkheden’, dag- en nachtzijden, hoogten en laagten. De verwondering en het mysterie stonden ideologisering en gemoraliseer in de weg, zo die moraal al niet vanzelf bleek uit zijn nu eens liefdevolle, dan weer pijnlijke beschrijving van mensen en situaties zelf. De niet te overtreffen variatie, de eigenzinnigheid en onvoorspelbaarheid van de eindeloze manifestaties van het leven wilde hij eigenlijk helemaal niet als ‘geëngageerde’ kunstenaar aanpakken, laat staan verbeteren. Daarin was hij een onverbeterlijke conservatief.

De Conservatieve Revolutie is een ‘*Gegenrevolution*’ tegen die van 1789, met wie ze haast tegelijk geboren werd, tegen de Verlichting, tegen het vooruitgangsgeloof, tegen de wil tot voortdurende manipulatie van feiten en verhoudingen. Ze draagt in haar kern deze cultivering van de ‘verrukelijke ongelijkheid’, de amorele bevestiging van wat zich op een gegeven

plaats en in een gegeven tijd als orde opdringt. Nietzsche inspireerde sommige van haar jongere takken in de 20^e eeuw met zijn verheerlijking van de voorchristelijke oudheid en zijn loslaten van de ethiek door de 'wereld als esthetisch fenomeen' te benaderen.

De Conservatieve Revolutie is zelf bont genoeg. Ze reikt van etatisten tot volksnationalisten, van christen fundamentalisten tot nieuwe heidenen, van universalisten tot radicale historisten. Ze is ook paradoxaal waar ze een ideologie wil ontwerpen, terwijl toch menig conservatief de ideologisering veroordeelt als een sluier die over de veel complexere werkelijkheid wordt geworpen. Als conservatisme een universele ideologie moet zijn, gaat het tevens voorbij aan het conservatisme als attitude, die net geen overal en altijd geldig politiek-maatschappelijk verhaal ophangt, maar de behoudsgezindheid naar tijd en plaats telkens op een ander concreet voorwerp richt. Omnipresent bij de Conservatieve Revolutie is evenwel het respect voor een eventueel te vernieuwen orde, die goddelijke voorzienigheid of goddelijke luim, natuur of geschiedenis beschikt hebben.

De vorm van literatuur die de esthetisering van deze orde in al haar dimensies wil beoefenen en niets anders dan dat, kan zo een, al dan niet stilzwijgende of onbewuste, partner van de Conservatieve Revolutie zijn. Deze had meer dan welke andere stroming ook iets met esthetiek als politieke categorie. Houston Steward Chamberlain, de Engelse schoonzoon van Richard Wagner en verkondiger van een Germaanse rassentheorie, vatte deze leer in antimaterialistische zin op en volgens de maxime dat er geen wetenschap mogelijk was zonder poëzie. Net als Wagner en diens gewijde operavoorstellingen zelf was hij een wegbereider van de zogenaamde 'esthetische revolutie', die zich nauw verwant toonde met de conservatieve. De genoemde paradox echter van conservatieven die toch ook ideologen willen zijn, slaat eveneens terug op een conservatief revolutionaire literatuur die wel degelijk 'een boodschap' wil brengen, die dus 'geëngageerd' is. De verwantschap tussen Conservatieve Revolutie enerzijds en kunst en literatuur anderzijds kan verder daarin tot uiting komen, dat die stroming een eigen, geenszins onrespectabele en onaantrekkelijke, positie aan de intellectueel en kunstenaar gunt. Deze is geen arbeider, bediende, ambtenaar, ondernemer, staatsman, voelt zich noch op de markt noch temidden van een kleurloos collectief thuis. Als lid van een eigen stand, als onmisbaar orgaan in een organische gemeenschap krijgt hij wel een plaats die hem tegelijk uitzonderlijkheid en geborgenheid verleent. De Conservatieve Revolutie of Revolutie van rechts (in een ruimere betekenis dan diegene die

er na het gelijknamige boek van Hans Freyer in het interbellum aan werd gegeven) wil noch links noch rechts staan in de zin van ofwel kapitalistisch ofwel socialistisch. Ze wil 'gemeenschap'.

Met die ambitie verlokte ze ook in het Vlaanderen van vlak na de Eerste Wereldoorlog menig intellectueel. Het waren immers vaak mensen die niet alleen op zoek waren naar een alternatief voor de in hun ogen vermoldme burgertjesmaatschappij, een ideaal, een zaak om voor te vechten, een nieuwe mensheid met nieuwe 'gemeenschapswaarden'. Ze zochten vaak genoeg ook een plaats voor zichzelf, omdat ze in la *Belgique à papa* meestal niets voorstelden. De ene kwam achteraf bij de communisten, een andere bij de nationaal-socialisten terecht. Dat hoeft des te minder te verwonderen daar ook linkse bewegingen een kans leken te bieden aan de kunstenaar om zich te onttrekken aan het marktdenken en zijn 'intrinsiek waardevolle rol', los van vraag en aanbod, uit te spelen. In de frustratie over de 'heerschappij van de mammon', die ook kunst en literatuur bedreigde, vonden niet alleen links en extreem rechts elkaar. Dergelijk onbehagen was tevens echt iets voor kunstenaars en intellectuelen.

Het katholieke Vlaanderen

Het wekt geen verbazing dat in het door en door christelijke en lange tijd van de moderniteit afgeschermd Vlaanderen ook de Conservatieve Revolutie kon gedijen en zich oriënteerde in een meestal christelijke richting.¹ De nood aan een hernieuwde 'tegenrevolutie' voelden diegenen die de relatief snelle economische en maatschappelijke inhaalbeweging die Vlaanderen tijdens het interbellum aan het maken was, wilden kanaliseren in een christelijke 'gemeenschapsopvatting'. Noch het socialisme, noch het liberale kapitalisme – er waren ook andere soorten – mochten er de overhand krijgen. De katholieke wereld vormde haast een conservatieve tegenbeweging op zich tegen de liberale omgeving van het België na 1830, waarvan wel de politieke vrijheden benut werden om een eigen zuil uit te bouwen. Het spectrum hier liet door de jaren heen de vele nuances zien die zich ook elders binnen de Conservatieve Revolutie aandienden: katholieken die in de corporatistische leerstellingen van het Vaticaan wel verwantschap zagen met het corporatisme van Mussolini of Salazar, die vanuit de moderniteitskritiek van de Kerk de antisocialistische en antiliberaal leuzen met betrekking tot zowat alle levensgebieden van deze of gene 'nieuwe orde' wel wisten te smaken en zij die verder gingen door met de Bijbel in de hand zichzelf zonder meer tot het fascisme of nationaal-socialisme te bekennen.

De positie van de katholieke wereld ten aanzien van deze fenomenen was tijdens het interbellum erg dubbelzinnig.

Op het gebied van de letteren oordeelde in Vlaanderen de priester Joris Baers als een ware grootinquisiteur over welke lectuur wel en welke niet geschikt was voor katholieke ogen. Vanuit het Algemeen Secretariaat voor Katholieke Boekerijen in de Antwerpse Cuyllitsstraat redigeerde hij het *Lectuur-repertoire* dat in een eerste editie uit 1934-1936 al 12.000 bio-bibliografische notities over auteurs uit het Nederlandse taalgebied en de wereldliteratuur omvatte en 40.000 werken aan een waardeoordeel onderwierp door middel van een heel precies quoteringsysteem van I tot V.² Hoewel de geschriften van de ongelovige oprichter van de uiterstrechtse Action Française Charles Maurras in 1926 op de index waren gezet en dus ook voor Baers een duidelijk geval van verboden lectuur uitmaakten, kon Hitlers *Mein Kampf* wel rekenen op een IV: 'lectuur voor volwassenen alleen' waarbij zedelijke voorlichting en vorming werd verondersteld. Het was het op één na gunstigste cijfer dat een werk kon krijgen. *Het communistisch manifest* en *Het kapitaal* van Marx daarentegen kregen respectievelijk een I, een verbod omdat het bijvoorbeeld al op de kerkelijke index stond, of II, 'streng voorbehouden lectuur'. Hendrik De Man, de Belgische socialistische theoreticus met internationale uitstraling, verging het met zijn III iets beter. Hij ijverde immers, zoals de notitie bij zijn naam vermeldde, voor een 'geestelijke basis' voor het socialisme. De Man deed meer dan dat. In 1935 nam hij het gezegde van de Franse hyperrationalist Julien Benda over '*la trahison des clercs*' in de mond en klaagde met Thomas Mann het verraad aan dat de burgerij tegenover haar eigen waarden pleegde. Toen was De Man nog niet de weg opgegaan van toenadering tot het 'Duitse socialisme' van Hitler.³ Thomas Manns *Der Zauberberg*, een onovertroffen ideeënroman over het fin de siècle (en eigenlijk ook over de tijd erna) met alle twijfels en nuances omtrent uiteen liggende politiek-levensbeschouwelijke visies waaraan de schrijver zelf zich nooit heeft weten te onttrekken, werd beschouwd als verboden (I) of hoogstens als 'streng, bij uitzondering en om gegronde redenen voorbehouden aan welgevormde lezers met een meer dan gewone geestesontwikkeling' (II*). Het is opvallend hoe anno 1934 in een gezagsvol katholiek boekenoverzicht in Vlaanderen, waarin met rigoureuze gestrengheid elk werk dat afweek van de zedelijkheid of de kerkelijke doctrines in ongenade viel, een ontwerp voor het meest totalitaire nationalisme annex oproep tot rassenhaat er wel mee door kon.

De selfmade socioloog Victor Leemans, één van de ideologen die een dicht

bij de Hitler-beweging aanleunend maar hiermee toch niet identiek katholiek ‘jong-conservatisme’ tijdens de dertiger jaren trachtte te formuleren, mocht zich verheugen op quoterings van soms III – voorbehouden lectuur -, meestal IV en zelfs V, ‘lectuur voor allen’. Dat was het geval voor zijn sympathiserende monografie over de kroonjurist van het Derde Rijk Carl Schmitt uit 1933.⁴ In 1935 presenteerde hijzelf Guido Gezelles religieuze lyriek en Stijn Streuvels’ grondgebonden boerenepiek aan een Duits lezerspubliek als de belangrijkste literaire manifestaties van Vlaanderen.⁵ De grote Rus Dostojevski haalde hij in 1938 aan om te pleiten voor geestelijke herbronning in plaats van ideologische plannenmakerij.⁶ In de ‘Legende van de grootinquisiteur’ uit Dostojevski’s *De gebroeders Karamazow* wordt wel een waarschuwing gelezen voor de gevaren van de moderne ideologieën die de existentiële zorgen van de mens willen ontnemen tegen de prijs van hun totalitarisme. Leemans gebruikte deze term als kenschetsing van een tijd waarin hij niet alleen de nazi’s, fascisten en communisten, maar ook de andere, zich democratisch opstellende stromingen, hun waarden eenzijdig zag opdringen. In dezelfde geest eerde de Vlaamse dichter en beeldhouwer Dirk Vansina, een vriend van Cyriel Verschaeve, Dostojevski in zijn boek over hem als degene die gewaarschuwd had tegen intellectuaalisme ten koste van het ‘levende leven’.⁷ Dostojevski had zich ook altijd al in de warme sympathie van conservatieven in Duitsland, zoals Mann en Oswald Spengler, mogen verheugen. Toch zou Dostojevski samen met andere Russen als Tolstoj en Nicholai Berdjajev, die de ‘nieuwe middeleeuwen’ had aangekondigd, door zowel Vlaamse als Franstalige katholieken in de jaren ’30 meer en meer afwijzing ontmoeten wegens het te chaotische karakter van de ‘Russische ziel’.⁸

Van de nationaal-revolutionair Ernst Jünger leerde Leemans het begrip ‘*Totale Mobilmachung*’, dat hij vaak bovenhaalde om de totalitaire tendensen van zijn tijd mee te beschrijven zonder ze ondubbelzinnig aan te vechten. De ondertitel van het boek waarin Leemans zijn oordeel over het totalitarisme en een pleidooi voor de primauteit van het christendom uitsprak, *Hoogland. De Strijd om het Nieuwe Rijk*, had hij dan weer ontleend aan *Das Neue Reich* van de Duitse conservatief-revolutionaire dichter Stefan George, die hermetische poëzie met een nationaal-mystieke boodschap beoefende. Ideologie en literatuur raakten elkaar bij Leemans vaak. In 1936 vermeldde hij ‘*het inzichtelijke en piëteitsvolle boek*’ *Das Stammhafte Gefüge des Deutschen Volkes* van Josef Nadler.⁹ Deze Oostenrijkse literatuur-historicus stelde in zijn *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und*

Landschappen (4 dln, 1912-1928) een typologie op van de eigenschappen van de verschillende Duitse stammen en paste die toe op Duitse dichters en schrijvers. In de vierde druk van 1938-1942 was deze theorie niets anders dan een nationaal-socialistische rassenleer geworden.

De priester Paul Sobry, doctor in de Moderne Letterkunde en professor in de Vergelijkende Letterkunde aan de Leuvense alma mater, ging nog verder dan het repertorium van Baers en waagde zich niet minder dicht dan Leemans in de buurt van het nationaal-socialisme. Sobry noemde de Reichstelle zur Förderung des Deutschen Schrifttums waarmee nazi-ideoloog Alfred Rosenberg het Duitse boekwezen aan de controle van de nazi-partij wilde onderwerpen, navolgenswaardig. De kunst en literatuur waren immers ziek, zo beaamde de literatuurprofessor uitdrukkelijk Hitlers oordeel.¹⁰ Werner Goossens, theoloog en professor aan het Groot-Seminarie in Gent, vond Rosenbergs ras- en bloedideologie nochtans te materialistisch, een katholiek bezwaar waarmee hij lang niet alleen stond.¹¹ Dat wees andermaal op de elkaar vaak tegensprekende geledingen van de Conservatieve Revolutie. Want bont was ze, net als de literatuur die haar niet weersprak, aanhing of ervoor werd ingeschakeld.

De belichaming via partijen en bewegingen van de Revolutie van rechts volgde in Vlaanderen en daar weer niet alleen verschillende wegen. Opvallend is dat zowel het Verbond van Nationaal Solidaristen (Verdinaso) uit 1931 als het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) uit 1933 een katholieke signatuur droegen. Leemans begon vanaf 1936 te militeren in het VNV, terwijl zijn eveneens belezen en ideologiserende tijdgenoot Joris Van Severen het Verdinaso had opgericht. De literaire inspiratiebronnen van Van Severen kwamen eveneens uit de fictie en de non-fictie. Een hele reeks Franse auteurs, als Léon Daudet van de Action Française, stonden in zijn bibliotheek naast de Britse Victoriaanse 'heldenvereerder' Thomas Carlyle, Nietzsche, contemporaine vertegenwoordigers van de Duitse *Konservative Revolution*, Hitler en nog wat nazi's, Mussolini en andere fascistten. Anarchistische en communistische boeken ontbraken echter evenmin. Bij deze van origine Franstalige Vlaamsnationalist en vanaf 1934 'neo-Bourgondiër' waren Franse geschriften of Franse vertalingen sterk vertegenwoordigd.¹²

Buiten het dominante catholicisme kwam er in het toenmalige Vlaanderen ook wel andere intellectuele en academische input voor conservatief-revolutionair of daar sterk aan verwant denken. Vanuit zijn minder religieus aangelegde milieu zocht de arts Gustaaf Schamelhout, die nog lid was

geweest van de literaire fin-de-siècle-beweging met anarchistische inslag *Van Nu en Straks*, houvast in de raciale kenmerken van de volkeren, waarvan hij geloofde dat ze ook in kunst en filosofie tot uiting kwamen. De vrijzinnige Paul Dekeyser, doctor in de Germaanse filologie en licentiaat kunstgeschiedenis en Oudheidkunde, presenteerde in 1938 zijn observaties van in 'gesloten groepen' levende Vlaamse landbouwers en vissers en schreef hun bewegingen, houdingen en hele gedrag deels toe aan raskenmerken. Maar de zuiverheid van een volkstype was een betrekkelijk begrip en had niet alleen met ras, maar bijvoorbeeld ook met levensomstandigheden te maken.¹³ Schamelhout en Dekeyser waren nochtans geen nazi's, van nazi-gezinde racisten waren in Vlaanderen wel andere representanten te vinden. (August Vermeylen, de belangrijkste letterkundige van de vroegere *Van Nu en Straks*-beweging, bleef zich nochtans steeds *ondubbeltzinnig* tegen de volksmystiek afzetten.)

Op de levensfilosofie, die de onmacht van de logica tegenover het leven verkondigde, gingen de Gentse filosofieprofessoren Edgar De Bruyne, niettemin zelf een uitgesproken katholiek intellectueel en politicus, en de Vlaams-nationalistisch gezinde Herman Jan De Vleeschauwer in als op een veelbetekenend kenmerk van de tijdsgeschiedenis.¹⁴ Het symbolisme en een deel van de literatuur van het 19e-eeuwse fin-de-siècle waren die weg van mystificatie reeds ingeslagen en waren niet vreemd aan de politieke vormen die het enkele decennia later had aangenomen. Met de bezetting van Fiume in 1919-1920 had Gabriele d'Annunzio, literator van de Italiaanse *décadence*, de verbinding tussen kunst, politiek en militair vertoon al eens voltrokken en een voorspel tot Mussolini's bloedige Abessijnse veldtocht in 1935-1936 geleverd. Ondertussen hadden de nationaal-revolutionairen in Duitsland dan weer de schepping door vernietiging en de oorlog als esthetisch fenomeen gevierd. De enigszins verwante Italiaanse futuristen hadden de nood aan verwoesting van het overgeleverde uitgeschreeuwd, de beweging en dynamiek verheerlijkt en zo op hun manier de sowieso al dubbelzinnige moderniteit zonder zijn verlichte component van mensenrechten en dergelijke omarmd.

Echo's van zo'n levenshouding sijnelden zelfs via het sterk katholiek gekleurde werk van Leemans wel door, zij het ongearticuleerd en even wazig als zijn hele boodschap. De voor menig autoritarist bewonderenswaardige kerkelijke organisatiekracht, de metafysische verleiding, de ethiek en allicht ook esthetiek van de Kerk bleven bij hem als bij zoveel van zijn Vlaamse tijdgenoten onovertroffen.

Een analyse van de Conservatieve Revolutie in Vlaanderen, evenals elders, valt verre van eenduidig uit. Ondanks haar dominante katholieke karakter in onze contreien had ze ook haar vrijzinnige sympathisanten. De literatuur die in haar teken werd neergepend, was niet altijd 'politiek onthecht', maar op haar manier vaak tendentiekus en geladen met een boodschap. Deze diffuse elementen stonden bovendien niet naast elkaar, maar liepen door elkaar, soms zelfs in het curriculum van één auteur. Die complexiteit komt bijvoorbeeld aan het licht bij de – nog weinig geëxploreerde – casus van het Vlaams-nationalistische tijdschrift *Internacia*, later *De aanval*.

De verwarring in praktijk: van *Internacia* tot *De aanval*

Dat de Revolutie van rechts een bonte verzameling van ideeën en denkers was, kan treffend geïllustreerd worden aan de hand van het verhaal van *Internacia*, *halfmaandblad ter internationalisatie van de Vlaamsch Nationale Beweging* (1930-1933), waarin veel van de politieke en levensbeschouwelijke verwarring van het interbellum vervat zit.

Zoals de naam van het tijdschrift al doet vermoeden, presenteerde *Internacia* zich aanvankelijk als een internationalistisch blad. Het plaatste zich daarmee in de linkse activistische traditie, die al tijdens de Eerste Wereldoorlog gevoelig was geworden voor de Vlaamse emancipatiestrijd als onderdeel van de internationale klassenstrijd. Steeds had echter de vernietiging van de Belgische staat voorop gestaan. Immers, in een Socialistisch Verenigd Europa was elke regio evenveel waard en was er geen plaats meer voor een concept als België. Na de oorlog kreeg dit idee een nieuwe impuls onder invloed van Henri Barbusses Clarté. *Staatsgevaarlik* (1919), het eerste tijdschrift in Vlaanderen dat de denkbeelden van Clarté benaderde, had echter een ietwat pragmatischer uitgangspunt dan Barbusses Internationale van de Geest. In plaats van het ietwat onvaste concept van het sensibiliseren van de Europese geesten voor een naderende omslag, stonden de mannen van *Staatsgevaarlik* een zeer concrete *Realisierungspolitik* voor.

Precies deze mix van internationalisme en pragmatisme was het uitgangspunt van *Internacia*. Wellicht was hierin vooral de invloed van oud-medewerker van *Staatsgevaarlik*, Firmin Mortier, merkbaar. Politiek wijzer, maar vooral tien jaar ouder geworden, had Mortier zijn meest radicale revolutionaire dromen laten varen en stelde hij samen met de drukker, spoorwegbeambte, oud-secretaris van Het Vlaamsche Kruis, oud-medewerker van de redactie buitenland van *De Schelde* en oud-gevoelscommunist Emiel Ilegems een programmatisch artikel op, waaruit op zijn minst enige realiteitszin sprak:

We mogen dan nog zo sterk staan, zóó krachtig uitgroeien dat Brussel bijwijken aan het trillen gaat, toch is het eerder problematisch dat we het centralistisch regiem dra de teugels zullen ontrukken en een autonoom, zelfstandig Vlaanderen zich naar eigen aard en cultuur zal ontplooiën. We mogen niet langer over 't

*hoofd zien dat over de toekomst van een volk inzonderheid op 't schaakbord der internationale politiek beslist wordt.*¹⁵

Veel steun vergaren in het buitenland was het devies. Om dit zo goed mogelijk te kunnen doen, verschenen er artikelen in het Nederlands, Frans, Duits, Engels en de internationalistische taal bij uitstek, het Esperanto. Bovendien zorgde de redactie ervoor dat het tijdschrift werd verstuurd naar hooggeplaatste personen in het buitenland.

Hoewel de doelstellingen van *Internacia* ondubbelzinnig nationalistisch waren, leek het blad aanvankelijk door zijn consequent doorgedreven antimilitaristische houding eerder een links (activistisch) tijdschrift, dan een nationaal-socialistisch kampblad in de dop, dat het uiteindelijk zou blijken te zijn. Firmin Mortier, pacifist, Fronter en latere redacteur van het integraal pacifistische tijdschrift *Neen!*, had in Ilegems iemand gevonden die een eensgezind, vredelievend Europa even hoog in het vaandel had als hij, zodat ook na zijn voortijdige vertrek – hij stapte al na het eerste nummer op – de internationale oriëntatie en de antimilitaristische strekking gehandhaafd bleven.¹⁶ Dat Ilegems de oplossing van het Vlaamse probleem alleen zag in een Europese context bleek uit zijn lijvige boek *Een diatribe tegen Roemenië* uit 1930, waarin hij de complexe verhoudingen op de Balkan behandelde als voorbeeld voor de ingewikkelde structuur van Europa. Zijn conclusie is even utopisch als actueel:

En nochtans, hoe mooi is de droom. Nemen we een oogenblik aan dat de staatkundige éénwording door een economische ontwapening en effening voorafgegaan worde. Een economische federatie, waarin elke Europeeschen staat zijn politieke onafhankelijkheid beware.

*Alle tolgrenzen dus meteen afgeschaft. Geen strijd meer ter verovering van afzetgebied voor nationale producten. Economische gelijkheid en vrijhandel. We verkoopen nog enkel wat we goedkoop kunnen leveren dan den buurman en koopen bij hem wat hij aan voordeliger voorwaarden afzetten kan. Geen bevoorrechte en van staatswege gesubsidieerde industrieën meer, geen voorkeur- noch beschermtarieven. Het leven wordt meteen 100% goedkoop roept de optimist. De vrije concurrentie moet onbetwistbaar den verbruiker ten goede komen. Geen oorlogen meer want de economische en financieele aanleiding tot internationale conflicten is weggenomen...! Eénzelfde munt, geen valutaschommelingen meer. De reiziger moet niet meer, telkens na 'n 100 tal Km., bij den wisselagent belanden.*¹⁷

Met dit boek stond Ilegems dicht bij de idealen van de activistische gene-

ratie. In tal van varianten hadden onder anderen Paul van Ostaijen, Gaston Burssens, Robert van Genechten en Victor Brunclair een dergelijke Europese eenheid nagestreefd.

De tijden bleken echter veranderd. In de jaren na de Eerste Wereldoorlog kwamen de meeste linkse activisten tot de conclusie dat het hun aan het nodige draagvlak ontbrak. De algehele omwenteling, zoals zij die voor zich zagen, moest gedragen worden door de massa. Die massa bleef echter ongevoelig voor de analyses van de heren dichters en de een na de ander berustte in zijn desillusie. Ilegems' idealen waren voor een deel van hen een gepasseerd station, maar dat kan slechts ten dele verklaren waarom deze generatie – op de betrokkenheid van Mortier in het prille begin na – totaal afwezig was in *Internacia*. Nergens is er een spoor van deze vooruitstrevende denkers te vinden. Nergens een verwijzing naar de artikelen van Oskar de Smedt en Paul van Ostaijen die de lezers van *De goedendag* gevoelig maakten voor de internationalisatie van de Vlaamse Beweging, een ideaal dat blijkens de ondertitel van *Internacia* een kernpunt van het tijdschrift was. Nergens ook een inhoudelijke verwijzing naar de artikelen van Van Genechten in *Aula*, het tijdschrift van de studenten van de vernederlandste Gentse Hogeschool, laat staan naar de artikelen van onder anderen Brunclair in gauchistische of clartéïstische tijdschriften als *De nieuwe wereldorde* en *Opstanding*. Het is uiteraard begrijpelijk dat de opstellers van *Internacia* liever refereerden aan de actualiteit, maar het is toch opmerkelijk dat de traditie, die zo overduidelijk aan de basis ligt van het tijdschrift, simpelweg wordt genegeerd.

Dit heeft alles te maken met het geleidelijk groeiende besef dat het ideologische programma van *Internacia* in tegenstelling tot de betrachtingen van Van Ostaijen en consorten niet in het teken stond van een universele socialistische omwenteling, maar van een moeilijker te definiëren gemeenschapsideaal, waarin de herstelling van oude waarden steeds belangrijker werd. De expressionistische dichters – hoewel vurige flaminganten – waren graag bereid om afstand te doen van het rijke Vlaamse verleden om zichzelf in staat te stellen om als een nieuw Vlaanderen mee te kunnen spelen op het moderne Europese culturele toneel. In *Internacia* kwam het accent, bij monde van medewerkers als Ward Hermans, weer steeds nadrukkelijker op het particuliere te liggen.

Dit alles voltrok zich langzaam en grillig. Enthousiaste verslagen over de zegetocht van Hitler in Duitsland stonden naast antimilitaristische economische bespiegelingen van Frans Arijs, de voorzitter van de Vlaamse

Jongeren Vredes Actie (VJVA) en Fransvijandige stukken werden vlak naast artikelen over de gelijkheid van volkeren afgedrukt. De wonderlijkste combinatie is te vinden in het nummer van 15 april 1932. De VJVA plaatste daarin een grote tekening met daarnaast de tekst:

Bewapening!

Wie laat zich wijs nog wijsmaken dat

I. bewapening veiligheid brengt?

II. bewapening het wederzijdsch wantrouwen niet doet ontstaan noch aanwakkert?

III. bewapening niet onvermijdelijk tot bewapeningswedloop leidt?

*IV. bewapening niet de eerste stap is tot oorlog?*¹⁸

Een pagina verder werden er echter, naast de gebruikelijke pacifistische literatuur, ook Hitlers *Mein Kampf*, *Handbuch der Judenfrage* van Theodor Herbert Fritsch, *Rassenseelenkunde* van Prinz zur Lippe en *Die Judische Weltpest* van Hermann Esser aanbevolen.

Het werd de lezer langzaamaan te veel. 'Internacia keert als een windwijzer', echode het in een commentaar op de voorpagina van het achtste nummer van de vierde jaargang (15 april 1933), in reactie op kritiek over de weinig eenduidige richting van het blad. Nu eens voor en dan weer tegen het Verdinaso, nu eens pro en dan weer contra Duitsland. De officiële lezing was dat *Internacia* de enige echte vrije Vlaams-nationalistische tribune was, maar in werkelijkheid had zich heel duidelijk een onomkeerbare evolutie naar het nazisme ingezet. In hetzelfde nummer verscheen een stuk onder de titel 'Die Flamen und der Sieg von Hitler' (ondertekend I.B.), waarin de vanzelfsprekendheid van de Vlaamse steun aan Hitler werd gedebiteerd (wie anders zou Vlaanderen immers redden van het Franse juk?) en maakte ene A.B. zich vrolijk over de socialistische antimilitaristen die blijkbaar geen moeite zouden hebben om de wapens tegen het fascisme op te nemen.¹⁹

Een derde stem uit datzelfde nummer maakte duidelijk hoe de vork werkelijk aan de steel zat. Het laatste restje onpartijdigheid was in werkelijkheid desillusie ten overstaan van de democratie. Die democratie had immers niets verwezenlijkt. En dat er iets moest veranderen was duidelijk. Hoe, dat was hem een zorg: 'Leve het fascisme! / Leve de sovjets! / Als ze Vlaanderen maar uit Frankrijks klauwen redden!'²⁰

De definitieve omslag had plaats op 1 oktober 1933, toen *Internacia* zijn naam veranderde in *De aanval*, een weinig aan de verbeelding overlatende vertaling van de titel van het Duitse strijdblad *Der Angriff*. Het nieuwe programma leek in geen velden of wegen meer op de doelstellingen die in het eerste nummer van het blad waren verkondigd:

De Aanval

valt aan:

het staatkundig regiem dat 4 miljoen Zuid-Nederlanders (Vlamingen) tot politieke, kultureele en maatschappelijke minderwaardigheid doemt;

valt aan:

het sociaal regiem dat de arbeid van 4 miljoen Zuid-Nederlanders (Vlamingen) tot goedkoope koopwaar maakt van het internationaal en Joodsch kapitaal;

valt aan:

de politieke partijen, die teeren op de verscheurdheid van deze 4 miljoen Zuid-Nederlanders (Vlamingen);

valt aan:

deze internationale politiek die onder Joodschen en Franschen invloed, de militaire heerschappij van Frankrijk over het grootste deel van Europa, tot een bestendige werkelijkheid wil maken.

DE AANVAL

kampt voor:

den Dietschen gezags-Staat;

het Noordelijke blok dat alle Germaansche landen, Nederland, Duitschland, Engeland, Noorwegen, Zweden en Denemarken vereent tot een macht, die het noodige tegenwicht kan bieden aan de negro-gallische overheersching van het Zuiden.

Als Dietschers beseffen wij, meer en beter dan ooit, dat de positie van een volk gedetermineerd wordt door zijn aardrijkskundige ligging en dat dit bewustzijn de politieke oriëntering van Volk en Staat naar buiten moet bepalen.

Als Zuid-Nederlanders, staatsburgers van een volksvijandigen Staat, die zelf het karakterloos werktuig is in de handen van den Franschen Machtstaat, willen wij, met alle middelen en krachten, het politieke noodlot breken, dat ons oogenblikkelijk kluistert aan

Lot en Toekomst van een, ons volksvreemden en natuurlijk-vijandigen Staat.

In dat bewustzijn, in die overtuiging, vertrekt «De Aanval», recht op het doel af.²¹

‘Recht op het doel af’, maar nog steeds niet eenduidig. Ondanks de duidelijke knieval voor het nazisme en het pangermanisme hield ook *De aanval* de schijn op een onpartijdige Vlaams-nationalistische tribune te zijn. De drukker en inmiddels oud-hoofdredacteur van het blad maakte het onder-tussen nog bonter. Zo drukte hij in 1933 de verhalenbundel *Mensen in strijd* van Geert Grub voor de communistische Aalsterse uitgeverij De Korenaar en was hij van januari tot november dat jaar verantwoordelijk voor de grafische realisatie van het officiële orgaan van de Kommunistische Partij België, *De Roode Vaan*. Zo kon het gebeuren dat gedurende een maand zowel het belangrijkste communistische orgaan als een van de meest felle nationaal-socialistische tijdschriften van dezelfde persen rolden. Of Ilegems dit deed onder het motto ‘Als ze Vlaanderen maar uit Frankrijks klauwen redden!’, of dat hij aan zijn financiële positie dacht, blijft onduidelijk. Feit is wel dat hij steeds nadrukkelijker de kant van het nationaal-socialisme opging, een ideologie die voor Ilegems de ideale synthese moet zijn geworden tussen het nationalisme en het socialisme. Op 29 oktober 1933 richtte hij samen met Gabriel Mares de Nationaal-Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij op. Deze partij, die het integrale programma van de Duitse NSDAP overnam, was geen lang leven beschoren. En dat gold ook voor *De aanval*: op 24 december 1933 beleefde het kampblad zijn laatste aflevering.²²

Literatuur

Was er – zelfs vóór de definitieve ideologische omslag – een Vlaamse literatuur die deze denkbeelden weerspiegelde? Als die er al was dan was het niet de literatuur van de leeftijdgenoten van de inmiddels overleden Van Ostaijen. Het was niet de tijd voor weldoordachte, maar vaak cryptisch verwoorde maatschappijkritiek die nu door menig representant van de activistische generatie werd gepubliceerd. Wat was er bijvoorbeeld te maken van de complexe kritiek die Floris Coutele in zijn *Dagboek van een arri-vist* (1931) had geuit? Welke boodschap moest er gedestilleerd worden uit Richard Minnes *Heineke Vos en zijn biograaf* (1933)? Of uit Raymond Brulez’ *Sheherazade, of literatuur als losprijs* (1932)? Datzelfde gold in

wezen voor de al te genuanceerde roman *De monnik in het westen* (1930) van Victor Brunclair, al werd die roman lange tijd wel aangeprezen in de rubriek 'Voor de boekenliefhebbers' (voornamelijk omdat dat boek in opdracht van uitgeverij Regenboog van de persen van Ilegems was gerold). De tendensromans van Geert Pijnenburg waren dan weer te proletarisch en zijn verzameling korte teksten *Mensen in strijd* werd zoals gezegd wel gedrukt door Ilegems, maar ook dat boek werd niet besproken.

De voorkeur ging uit naar klassieke verhalen. Een enkele keer betrof dat een buitenlandse maatschappijkritische roman, zoals *Petroleum* (1928; 1930³) van Upton Sinclair, die als de Amerikaanse Dostojevski genoeg symbolische waarde had. De boeken die het meest enthousiast onthaald werden, waren boeken over de Eerste Wereldoorlog. Arthur Broekaerts roman in twee delen *Roomdale's jongelieden* (1931), maar vooral het krachtige *In Vlaanderen heb ik gedood* (1932) van J.G. Schoup (in *Internacia* consequent Schoef genoemd) vielen in de smaak om hun exemplarische verloop. De wereld werd in die boeken volledig afgebroken, waarna er hoopvol naar een nieuwe wereld werd gekeken. Dit is een schema dat in veel Vlaamse Beweging-literatuur terug is te vinden en ook aan het begin van de jaren dertig gretig werd omarmd. Ze gaven een ideale aanleiding om een politiek vernieuwingsprogramma te formuleren, of dit nu de intentie van de auteur was of niet.

Het valt op dat er in *Internacia* en *De aanval* nauwelijks aandacht was voor poëzie. Dat wil zeggen: er werd nagenoeg geen poëzie besproken, want zoals het goede Vlaams-nationalisten betaamde, voorzagen ook Ilegems en de zijnen hun lezers van tijd tot tijd van een veelzeggend gedichtje. Ook hier viel niet veel nieuws te verwachten. De voor de hand liggende verzen van René De Clercq werden afgewisseld met gedichten van Guido Gezelle, Cyriel Verschaeve en een enkel citaat van Albrecht Rodenbach. Het Vlaamse modernisme, de vloed van nieuwe ideeën waaraan *Internacia* in ieder geval in het begin schatplichtig was, is ook wat dit betreft ver te zoeken. Meer nog: waar de dichter, de intellectueel voor de generatie van Van Ostaijen nog de voortrekker was van de strijd voor een vrij en Europees Vlaanderen, is de rol van de moderne kunst hier volledig verdwenen. De Europese kunst – waaronder volgens Van Ostaijen een vooraanstaande, universele kunst moest worden verstaan – speelde in de hernieuwde pogingen om Vlaanderen op de internationale agenda te zetten geen rol meer. De boeken die werden besproken, hadden nog maar twee functies. Of het waren vehikels voor een boodschap, of het was entertainment. Dit waren ook precies de twee genres die Ilegems zelf uitgaf bij zijn uitgeverij, die ook

Internacia was gedoopt. Naast zijn eigen werken en boeken als Arthur Faingnaerts *Verraad of zelfverdediging? Een schets van het Vlaamsch aktivisme* (1930) verschenen daar romans met vaak veelbelovende titels zoals *Het komplot der flaminganten* van Theo Huet of *Oliebol* van Anton van Casteren, die echter nooit meer dan spannende detectives of aangename geschiedenissen waren. De langzaamaan door de Conservatieve Revolutie bevangen uitgever en de recensenten van *Internacia* hadden duidelijk geen boodschap (meer) aan de expressionisten, noch aan actuele vernieuwingen. Dit terwijl een deel van hun sympathisanten zowel ideologisch als literair juist schatplichtig was aan de expressionisten. In dit spanningsveld opereerde de jonge idealist, avant-gardist, romanschrijver en columnist voor *De aanval*, Stan Soetewey, alias Kurt Köhler, alias Halm.

Stan Soetewey: gevangen tussen modernisme en conservatisme

Voordat Stan Soetewey (1907-1945) met Emiel Ilegems, *Internacia* en *De aanval* in aanraking kwam, had hij er al een heel traject als aankomend kunstenaar opzitten. Komend uit een typisch katholiek middenstandsgesin probeerde hij zich al vroeg in zijn jeugd te ontworstelen aan het burgerlijke milieu waarin hij werd opgevoed. Hij spiegelde zich aan de activistische generatie, verslond de literatuur van Van Ostaijen, Burssens, Brunclair en maakte zelf verzen die meer dan eens te dicht naast de poëzie van zijn voorbeelden had gelegen.²³ Ook op politiek gebied was hij in de ban van de Antwerpse activisten. Naar verluidt flirtte hij zelfs even met het communisme, maar uiteindelijk vestigde hij zijn hoop op een multidisciplinaire kunstvereniging die hij – het tijdschrift van Van Ostaijen, Burssens en Du Perron indachtig – Studio Avontuur noemde.

“n Grens is een lijn getrokken tussen twee economische belangen’ klonk het in ‘Manifest I van Studio Avontuur’. Even verder vervolgde Soetewey: ‘Wij erkennen GEEN nasionale kunst’, en meer nog: ‘Wij geloven: In elke gave en gedegen kunstuiting die als uiteindelijk produkt uit het aanvoelen van den kunstenaar met den tijdsgeest vloeide.’²⁴ Soetewey combineerde in dit manifest, dat zeer waarschijnlijk uit 1929 stamt, een aantal culturele denkbeelden die via Van Ostaijen en Clarté in die dagen gemeengoed waren geworden met economische denkbeelden zoals je die onder andere bij Ilegems terugvindt. Soetewey maakte er dus allerm minst een geheim van waar hij zijn inspiratie vandaan haalde. Hij ging uit van de kunstenaar als wegbereider en streefde uiteindelijk naar een verenigd Europa zonder economische of politieke geschillen. Het was de bedoeling dat Studio Avontuur

zou uitgroeien tot een massabeweging waarin alle Vlaamse internationalistische kunstenaars verenigd zouden zijn. In een eerste 'platform-mee-ting', gehouden op 23 december 1929, werd duidelijk dat Soetewey het groots zag. Hij had vooraanstaande mensen uit het culturele veld bereid gevonden om aan deze stichtingsbijeenkomst deel te nemen. Stan Leurs, de voorzitter van de Vlaamsche Toeristenbond, Renaat Verheyen, steracteur en Geert Pijnenburg, dichter en lid van de door Soetewey bewonderde generatie, waren present. Het had het startschot moeten zijn van een hernieuwde poging om een eenheidsbeweging te creëren, maar het bleek een nobel plan dat gedoemd was te mislukken. Hoewel Studio Avontuur toch nog enige jaren zou blijven bestaan, kwam hij nooit echt van de grond. Voor Soetewey betekende dit het failliet van de activistische generatie en hij ging op zoek naar een nieuwe manier om zijn politieke en artistieke ideeën vorm te geven.

Deze zoektocht zou zowel in zijn twee romans, *Baltazar Krull's hart zingt maneschijn* (1933) en *Vade mecum voor de jonge zelfmoordenaar* (1934) als in zijn columns het grote thema worden. Het zou ons te ver voeren om hier uitgebreid op de romans in te gaan,²⁵ hier volstaat het om even kort stil te staan bij twee politieke discussies tussen de personages in de boeken.

Baltazar Krull, de hoofdpersoon uit Köhlers eerste roman, wordt voor de veiligheidsdienst gerekruteerd. Hij infiltreert in de communistische partij, voert een aantal opdrachten uit, maar krijgt dan twijfels. De 'generaal-direktor' roept hem op het matje en zet hem voor het blok: 'ZO. Is het kamelion [sic] rood geworden?' Baltazar verblijft of verbloost niet en zegt:

Neen. Helaas. Het kamelion blijft kleurloos. Hetgeen het beste is om niemand te kompromiteren. Mensen van ons slag kan men best missen. Men zet geen wormen in 'n taart. Men knijpt ze dood en wast zich daarna zorgvuldig de handen.

Ik ben geen kommunist geworden. Nog niet. Hetgeen intussen niets bewijst tegen het kommunisme. Ik beschouw het kommunisme als 'n specifiek russies verschijnsel. Als 'n reactie op 'n regiem dat we hier nooit kenden; reactie geleid door mensen met 'n ander temperament en 'n andere psyche dan de onze in 'n land dat zich onder 'n gans ander aspekt vertoont dan het onze.

[...]

Ik heb geleerd dat in al deze uiterst links- of uiterst rechts georiënteerde bewegingen de meestbelovende onzer jonge krachten bevinden. Juist omdat deze tegenstrijdige bewegingen niettegenstaande

*hun uiterlijke afstootpunten toch een en hetzelfde doel beogen: het meest volkomen geluk in de meest volmaakte gemeenschap. Of men dit nu de diktatuur van het proletariaat noemt, het derde rijk of 'n Vlaanderen geschoeid op diets-nasionaal solidaristische grondslag blijft precies gelijk.*²⁶

In deze passage weerklinkt de onverschillige uitroep van de niet nader geïdentificeerde medewerker van *Internacia*, D.S., die evenals Köhler geen wezenlijk verschil zag tussen links en rechts, maar de noodzaak voor verandering voorop stelde: 'Leve het fascisme! / Leve de sovjets! / Als ze Vlaanderen maar uit Frankrijks klauwen redden!' [cf. supra]

Ondertussen was het echter zowel voor *Internacia* als voor Soetewey duidelijk dat de Vlaamse Beweging na de stalinisering van de KPB in 1928, waardoor het erg moeilijk werd om nog een Vlaams-nationalistische koers te varen binnen de partij, niet al te veel meer van het communisme te verwachten had. Baltazar doet het zelfs af als een 'specifiek russies verschijnsel', waarmee hij nog wel zijn sympathie voor het linkse gedachtegoed laat blijken, maar tegelijkertijd de mogelijkheid van een universele omwenteling afwijst. Het communisme kon immers alleen een oplossing zijn voor Rusland. De Vlaamse gemeenschap moest op zoek naar een ander middel. Daarmee zette hij de deur open naar tal van partijen en verenigingen aan de rechterkant van het politieke spectrum. Immers, ook daar streden mensen voor 'het meest volkomen geluk in de meest volmaakte gemeenschap'. Buiten de kaften van het boek rekende Stan Soetewey, ditmaal als uitgever, veel definitiever af met het communisme. Bij zijn eigen 'imprint' Anti, dat de facto onder Ilegems' uitgeverij Internacia viel, verscheen vrijwel gelijktijdig met *Baltazar Krull* een haastig in elkaar gezet boekje met de titel *Het communisme ontmaskerd*. Het valt te vermoeden dat Soetewey ook schuilt achter de mysterieuze D. Goloebjof die wordt opgevoerd als de samensteller van deze bundeling losse artikelen. Deze keer toonde hij heel wat minder voorbehoud. Het communisme en vooral de Sovjetunie worden neergezet als een vals ideaal. Achter de romantiek en de schijnbare rechtvaardigheid schuilt een geheel andere praktijk, die gebaseerd is op kortetermijnpolitiek en opportunisme.

Toch was de overstap van de naoorlogse activist en expressionist Köhler naar verenigingen en organisaties die dicht bij de nieuwe orde aanleunden niet evident. Buelens (2001) merkt terecht op dat de uitkomst van de ideologische discussie tussen de personages Nathan en Kwikkwak in *Vade*

mecum voor de jonge zelfmoordenaar, allerm minst direct in de richting van het nationaal-socialisme of solidarisme wijst.²⁷ Als Kwikkwak bepleit dat er een 'organiese volksgemeenschap' moet komen en Nathan daarop zegt dat de communisten het aanschijn der aarde zullen veranderen, spreekt Magda, volgens de verteller, het wijze woord: 'Zouden we niet trachten eerst ons zelf te veranderen'.²⁸ Het wijze woord gaat verloren in het geroezemoes. 'Jammer,' is het laconieke commentaar van de schrijver. De stem van de gewone mensen, gaat zoals zo vaak, verloren in het lawaai dat de militante politieke stromingen maken. Het schrijnende 'jammer' maakt duidelijk dat Soetewey het liefst een onafhankelijke stem was gebleven, die niet door enig dogma gehinderd zou worden. De consequentie van een dergelijke keuze is echter dat je niet gehoord wordt.

Het bleef een moeilijk gevecht voor Soetewey/Köhler. Hij was zijn hele leven bezig geweest om een plaatsje te veroveren tussen de linkse avant-gardekunstenaars en hechtte enorm veel waarde aan de mening van bijvoorbeeld iemand als Geert Pijnenburg. In het *Vade mecum* citeerde hij niet voor niets de reacties naar aanleiding van *Baltazar Krull* van Willem van den Aker, Geert Grub (=Pijnenburg) en Marnix Gijsen. De solidarist H.J., die in zijn bespreking in *Internacia* tot zijn verbazing moest constateren dat er geen eenduidige politieke opvatting uit het boekje sprak, ontbreekt in het rijtje.²⁹ Soetewey kon zijn eerste liefde, het linkse flamingantisme en het complementaire modernisme moeilijk loslaten, maar hij moest constateren dat die beweging op sterven na dood was en dat de literatuur als methode of medium niet doeltreffend was. Wilde je het volk bereiken, dan moest je ook mensen als H.J. duidelijk kunnen maken waar je voor stond. Rond de periode dat hij *Vade mecum voor de jonge zelfmoordenaar* voltooide, vond hij een podium om dat te kunnen doen. Hij schreef van 14 oktober tot en met 19 november 1933 onder de naam Halm een column in *De aanval*.

Tussen de almaar talrijker wordende antisemitische artikelen, was de column van Soetewey, 'De tragische 5 minuten', een opvallende verschijning. In zijn eerste bijdrage probeerde hij de keuze voor het solidarisme nog eens te verduidelijken. De Vlamingen hadden genoeg gezwoegd en zouden nu eens terugslaan:

Ze staan wederom in de dagelijksche Dietsche kamp: de timmerman nevens de ingenieur, de handelaar in gedroogde worst nevens de nijveraar, den fabrikant van mokkatoffees nevens de klerk op 't ministerie.

Ze verslijten ontelbare paren schoenen op de steenwegen van

Dietschland: op de fijne macadam-wegen van Noord-Nederland en de hobbelige wegen van Vlaanderen.

Ze laten zich zo weinig mogelijk op het gezicht slaan, maar slagen met overtuiging op dit van de tegenstander die hen pest. Ze ledigen glimlachend hun portemonnaies boven 'n pet.

En morgen zullen ze met heilige berusting misschien de gevangenis ingaan.

Omdat ze weten

gelooven,

voelen,

zien

dat het gaat om het enige waardevolle ideaal: De vestiging der nieuwe Dietsche Orde.

* * *

Glorieuze verzuurde, Moderne Geuzen. Mannen van de strakke lijn, de onverbiddelijke konsekwentie, de onstuitbare opmarsch.

Het ontwakende Dietschland groet U.³⁰

Hoewel Halm hier nog vele elementen uit het linkse discours van vlak na de Grote Oorlog gebruikt, is hij volledig opgeslokt door de Conservatieve Revolutie. Halm pleit hier sterker dan ooit voor een gemeenschap, een Dietsche Orde, die iets 'heiligs' deelt. De kracht van het ideaal en de solidariteit van de volksgenoten moeten hier een stevige basis vormen voor deze ondoordringbare gemeenschap, die voortaan ongevoelig zal blijven voor de macht van het geld en de ontwrichtende werking van elkaar bestrijdende klassen. Deze 'geloofsbelijdenis' staat qua retoriek niet ver van zijn internationalistische 'Manifest I van Studio Avontuur', maar de strategische wijzigingen in het discours spreken boekdelen en laten tegelijkertijd zien hoe gemakkelijk intellectuelen als Stan Soetewey zich konden laten verlokken door een ideologie die zich als een aanvaardbare variant op een oud geloof aandiente.

Dat Soetewey zich niet overgaf aan alle nukken van *De aanval*, blijkt uit zijn laatste column, waarin hij een bijzonder kritisch verslag gaf van de oprichtingsvergadering van de NSNAP. Opmerkelijk genoeg heeft hij niet eens zozeer ideologische problemen met deze nieuwe partij, maar stoort hij zich aan de ongebreidelde zelfverheerlijking en egocentrische ambitie van de beoogde 'Führer' Gabriel Mares. De zaak was te belangrijk om te laten verkwanselen door een opportunist is Halms stelling. Het ideaal moest zui-

ver blijven, ten koste van alles gevrijwaard worden van profiteurs en of het nu links- of rechtsom gebeurde, er moest eensgezind naar een betere wereld worden gestreefd:

Er is slechts een weg waarop wij allen marcheerden,

er is slechts een vlag onder wier plooiën we gaan,

er is slechts een wil, slechts een geest die ons allen gebiedt:

HET SOLIDARISME³¹

Besluit

Het geval van *Internacia/De aanval* maakt duidelijk dat de grens tussen extreemlinkse of -rechtse oplossingen voor een aangevoelde maatschappelijke malaise na 1918 uiterst dun was. Dat was geen exclusief Vlaams fenomeen. In naam van de 'gemeenschap' en 'sociale rechtvaardigheid' begroetten niet zelden dezelfde mensen tegelijkertijd of kort na elkaar zowel het sovjetcommunisme als het nationaal-socialisme als welkome alternatieven. Ze leken het 'volk' zijn volle recht te geven. Het volk, dat was de gewone man, het eeuwige kind van de rekening, maar evengoed de eigen 'volksnatie'. Met die – al of niet bewust aangevoelde – begripsverwarring werd gewoerd. België, dat was volksvreemd kapitalisme in al zijn betekenissen. Stalin en Hitler pasten in hun specifieke land hun specifieke socialisme toe. Moesten de ware leiders in Vlaanderen of de Nederlanden daar ook eens niet mee beginnen?

Literair gezien werden dergelijke denkbeelden, met hun vele grijze zones, verpakt in verschillende formules: teksten waarin rechttoe rechtaan werd geformuleerd wat de bedoeling was, maar ook minder klaarblijkelijk tendentieuze beschrijvingen van 'onpolitieke' twijfelaars. Hun ongenoegen met de bestaande maatschappelijke en nationale verhoudingen drijft hen schijnbaar nog niet altijd tot een keuze voor deze of gene *Führer*. Köhler die in *Vade mecum voor de jonge zelfmoordenaar* de overstemde vraag laat horen of we niet eerst ons zelf moeten hervormen staat wel tussen slechts twee alternatieven: solidarisme of communisme. Dat levert dus altijd een nieuwe orde op. Een andere veelgeziene optie is de terugtrekking uit de politiek, naar het 'zelf'. En daarmee zijn we terug bij Thomas Mann en diens machtige uitdaging aan het Westen en zijn democratie, de *Betrachtungen eines Unpolitischen*. Of meer nog bij diens Hans Castorp uit *De Toverberg*:

tussen de Italiaanse voorvechter van de Verlichting Settembrini en het mengsel van communisme en occulte reactie Naphta weet hij niet te kiezen. Hij leest ook geen kranten. Hij wil aan zichzelf werken daarboven op zijn ijle berg, vooraleer te sneuvelen op het slagveld van een oorlog die hij niet had zien aankomen. Hebben Köhler en de anderen de tweede versie daarvan voorvoeld? Was dat de omwenteling waarop ze zaten te wachten? Köhler zelf sukkelde alvast de collaboratie in, waarna zijn leven er bepaald niet gemakkelijker op werd. Uiteindelijk werd hij op een al even schlemielige manier slachtoffer van de repressie.³² Wat hij en anderen van welke nieuwe orde ook hadden verwacht, een stabiele gemeenschap, waarin de kunstenaar vrij zijn gang kon gaan en 'het volk' eindelijk bevrijd was, lag nooit in het verschiet. ■

Noten:

¹ Zie voor een ideeënhistorisch overzicht van deze stroming in het toenmalige Vlaanderen en haar inbedding in de Europese context o.m. O. BOEHME, *Revolutie van rechts en intellectuelen tijdens het interbellum. Ideeënhistorische bijdragen*, Leuven-Leusden, 1999.

² J. BAERS red., *Lectuur-repertorium*, I-II, Antwerpen (Vlaamsche Boekencentrale)-Amsterdam (De R.-K. Boek-Centrale), 1934-1936.

³ Zie hiervoor O. BOEHME, Hendrik De Man en de revolutie van rechts, in: *Brood en Rozen. Tijdschrift voor de Geschiedenis van Sociale Bewegingen*, 2000/2, pp. 19-35.

⁴ V. LEEMANS, *Carl Schmitt. Bijdrage tot de Sociologie van Staat en Politiek* (Vlaamsche Rechtskundige Bibliotheek uitgegeven door het 'Rechtskundig Weekblad'), Antwerpen, 1933.

⁵ V. LEEMANS, 'Das geistige Leben in Flandern', in: *Hochland. Monatschrift für alle Gebiete des Wissens, der Literatur und Kunst*, jg. 33, nr. 3 (1935-1936), p. 258.

⁶ V. LEEMANS, *Hoogland. De Strijd om het Nieuwe Rijk* (Davidsfonds Keurreeks nr. 20), s.l., 1938, pp. 40-42.

⁷ D. VANSINA, *Dostoëvsky*, Antwerpen-Eindhoven, 1927, pp. 44 en 64. In 1963 kwam er een tweede versie uit.

⁸ W. COUDENYS, 'De Russische ziel van de Katholieke Actie. Volkstümlichkeit, spiritualiteit en anticommunisme tijdens het interbellum in België', in: M. BEYEN en G. VANPAEMEL eds, *Rasechte wetenschap ? Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek vóór de Tweede Wereldoorlog*, Leuven-Amersfoort, 1998, pp. 203-216.

⁹ V. LEEMANS, *Politieke sociologie* (Politieke Academie. Studies over Staat en Volk o.l.v. V. LEEMANS), Kortrijk, 1936, pp. 31-32.

¹⁰ P. SOBRY, 'Hitler en de kunst', in: *Universitas*, jg. 3, nr. 3-4 (januari-februari 1936), p. 83.

¹¹ W. GOOSSENS, 'De Godsdienstfilosofie van Alfred Rosenberg', in: *Universitas*, jg. 3, nr. 3-4 (januari-februari 1936), p. 112.

¹² L. PAUWELS, '4. De oorlogslectuur en de bibliotheek van Joris van Severen als

bronnen voor de studie van zijn ideologie', in: IDEM, *De ideologische evolutie van Joris Van Severen (1894-1940). Een hermeneutische benadering* (Studie- en Coördinatiecentrum Joris Van Severen. Jaarboek 3), Ieper, 1999, pp. 210-224.

¹³ P. DEKEYSER, 'Over de Bloedsgemeenschap en het volkstypische van gesloten volksgroepen', in: *Eigen Volk, Tweemaandelijk Tijdschrift voor de Volkskunde voor Groot-Nederland*. (overdruk)

¹⁴ H.J. DE VLEESCHAUWER, *Stroomingen in de hedendaagsche wijsbegeerte*, Antwerpen-Brussel, 1934, p.193; E. DE BRUYNE, *De Philosophie van het Leven en Algemene Wijsbegeerte* (KVHU 280), Brussel 1930.

¹⁵ Internacia [Emiel Ilegems en Firmin Mortier], 'Anti '30'. In: *Internacia, half-maandblad ter internationalisatie der Vlaamsch nationale beweging*, jrg. 1, nr. 1 (15 februari 1930), pp. 2-3

¹⁶ Lieven SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad. Een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1940)*, Lannoo, Tielt, p. 283

¹⁷ Emiel ILEGEMS, *Een diatribe tegen Roemenië, een staat voor de camera der objectieve beoordeeling*, Internacia, Antwerpen, 1930, p. 190

¹⁸ Vlaamsche Jongeren Vredes Actie, 'Bewapening!'. In: *Internacia, halfmaandblad ter internationalisatie der Vlaamsch nationale beweging*, jrg. 3, nr. 8 (15 april 1932): p. 7

¹⁹ A.B., 'Socialistisch Anti-Militarisme', *Internacia, halfmaandblad ter internationalisatie der Vlaamsch nationale beweging*, jrg. 4, nr. 8 (15 april 1933), p. 3.

²⁰ D.S., 'Fascisme of Sovjetisme? Een gevaar voor Vlaanderen?', pp. 3-4

²¹ De Redactie: 'De Aanval'. In: *De Aanval. Dietsch kampblad op het West-Germaansche Volkenfront*, jrg. 4, nr. 21 (14 oktober 1933), p. 2

²² *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Lannoo, Tielt, 1998, pp. 1538-1540

²³ Zie: M. DE RIDDER, 'Kurt Köhler'. In: *ZL*, jg 3 nr. 1 (oktober 2003), pp. 16-33

²⁴ Typoscript, AMVC: D325/B2

²⁵ Zie hiervoor: M. DE RIDDER op. cit. 2003 en M. DE RIDDER, *Geschiedenis eener generatie. Gaston Burssens en Kurt Köhler (1914-1945)*, onuitgegeven doctoraalscriptie, Rijksuniversiteit Groningen, 2002.

²⁶ Köhler, *Baltazar Krull's hart zingt maneschijn*, Lotus, Antwerpen, 1978, pp. 64-65

²⁷ G. Buelens, *Van Ostaijen tot heden, zijn invloed op de Vlaamse poëzie*, Vantilt/KANTL, Nijmegen/Gent, 2001, p. 1171

²⁸ K. KÖHLER, *Vade mecum voor de jonge zelfmoordenaar*, Lotus, Antwerpen, 1978, p. 72

²⁹ H.J., 'Balthazar Krull's hart zingt maneschijn'. In: *Internacia, halfmaandblad ter internationalisatie der Vlaamsch Nationale beweging*, jrg. 4, nr. 10, 15 mei 1933: p. 8

³⁰ Halm [Stan Soetewey], 'De tragische 5 minuten. De verzuurden'. In: *De Aanval. Dietsch kampblad op het West-Germaansche Volkenfront*, jrg. 4, nr. 21 (14 oktober 1933): p. 3

³¹ HALM [STAN SOETEWY], 'De tragische 5 minuten. Führer Mares is boos'. In: *De Aanval. Dietsch kampblad op het West-Germaansche Volkenfront*, 1933e, jrg. 4, nr. 24 en 25 (19 november 1933): p. 8

³² Zie: M. DE RIDDER, op. cit. 2003.

Tij

Paul Verhaeghen

[Deze tekst verscheen eerder in het Utopia-nummer (mei 2000) van *Sampel/Images/Images*]

I am glad that the Utopians have fallen upon this form of government, in which I wish that all the world could be so wise as to imitate them; as long as they live in peace at home, and are governed by such good laws, the envy of all their neighboring princes will never be able to put their State into any commotion or disorder.

– Thomas More

Ik leer snel.

Bijvoorbeeld dat men vioolsnaren ook per meter kan aankopen.

En dat zij, om elkaar gewonden, sterke touwen maken.

Zing voor ons – *Ach, spiel uns einer* – fleemt een Vlaam. Mijn Vader, trillend in zijn web van snaren, mijn onderbroekje (vriendelijk heeft men zich ervan vergewist dat ik wel degelijk besneden ben) diep in zijn mond gepropt.

Op zijn vlees staan reeds de genummerde lijnen aangegeven, in de toegelaten kleuren inkt (zwart, geel, en hier-en-daar een accent rood) – zij geven, zo heeft men hem verzekerd, de volgorde aan en de precieze richting en de diepgang van de kerven die de laatste Turkse slager, zware ketens om zijn voeten, met zijn slachtmes zal uitvoeren.

Ontsnap nu maar, Houdini.

Het klinkt niet onbeminlijk. Die man doet ook maar zijn werk, zou Moeder hebben gezegd (zij was al weggeleid – hoe gloeide het litteken van haar keizersnede – tussen twee drooglippige heren met naarstig gepolijste knuppels van onbuigzaam hout) – een werk in de schone, surrealistische LageLanden-traditie van Bosch, de Brueg(h)els, Ensor, en de prille Hubert Lampo.

Mooi Volksvriendelijk.

Werk is het.

Ontluizing.

Moeder *had* dat slechte voorgevoel, in '93 (*Sehst deh, nah?*: de laatste woorden die ik van haar mocht vernemen, voor ze werd weggeleid – *Ostjuden*, ALTIJD klagen, ALTIJD gelijk willen halen) – wat goed kan er groeien, had ze gezegd, midden op de De Keyserlei, uit straatstenen de kleur van broodschimmel? Mijn kinderkoets ratelde over de groeven van het plaveisel, als een pasja zat ik op mijn knieën bovenop de koffers het gewemel van de Meir aan te zien – tot zij ruw tegen een van granieten bobjesⁱ reed en ik – totaal ten prooi aan inertie – tuimelde en parabolisch mijn kop vol bloed kreeg. *Kijk*, gruwelde zij even later, en wees op een bus in de Nationalestraat die als opschrift droeg: 'Groenplaats via Crematorium.'

Vader had op de wandeling aangedrongen. In de Grote Hal van het Centraal Station (we hadden de nachttrein genomen in Bahnhof Zoo, het avondlijk gebrul van nijlpaarden en het krijsen van de casuarissen deed ons uitgeleide – maar het was *hier*, in deze namaak-roccoco burcht, dat de stank van kamelen dreef) had hij mij de pet van de oren gegrist: Heilige Grond, *Bube* – hier zal je Vader de whiskey-opussen van Brewaeyts laten klinken, hier zal zijn vioolspel scheren, kijk omhoog, *daar*, langs het open ingewand van deze reus, de ribbenkooi van dit fossiel, langs de glooiingen van dit rottend olifantenkarkas – en reeds float hij een paar maten uit Goeyvaerts *Aquarius*, en gretig kreeg hij antwoord in de echo en het krijzen van de uitgelaten apen van de Zoo. Wandelen zouden we, een pelgrimage langs standbeelden van Oud-Antwerpse schildershelden, die angstvallig hun blik naar de hemel heffen, gulzig naar het quotum meeuwenstront (Rubens een tikje scheel van jaloezie gezien de jonge van Dyck, met die arrogante sneer om zijn lippen, die hem vandaag breder bescheten leek dan hemzelf), langs de advocatenkantoren en de Noord-Nederlandse winkelketensⁱⁱ, naar de Bourlaschouwburgⁱⁱⁱ en verder, tot aan de van inwendig maagzuur en uitwendige meeuwenspoeling bijna weggebrande bronzen Elsschot aan het Mechelseplein, naar ons nieuwe huis – een ruime flat met atelier, die ook als woonkamer dienst zou doen. De flat behoorde toe aan een vriend van Vader, een beeldhouwer die al eerder de donderwolken had zien hangen en uit voorzorg de stoomboot naar New York had genomen, en hoewel hij enerzijds mijn Ouders stellig afraadde hun kans in Antwerpen te wagen, bedong hij anderzijds een magistrale som voor de afkoop van de lening voor een appartement, waarheen hij niet meer voorzag terug te keren.

Er waren die affiches, langs de weg: twee mannen, een magere lat en een dikkerd met een hitlersnor, die uit een rioolgat komen gekropen.

Antwerpen 93, dat stond erop.
En ook het opschrift: 'Kan Kunst de Wereld Redden?'
De vraag stellen is ze beantwoorden.

Mijn Vader, een Poolse Jood in hart en hoofd (en hoeveel waren er *daarvan* over?), had Moeder ontmoet tijdens een zomerse lessenreeks die hij aan de *Hochschule für Musik Hans Eisler* gaf, en om harentwille bleef hij een korte wijle langer in Berlijn. De korte wijle werden zeven lange jaren, in de loop waarvan ik werd geboren, leerde kruipen en lopen, zingen en spreken (de laatste twee in die volgorde, vanzelfsprekend, in zo'n muzikaal huis), en waarin ik vet en dronken werd van de *Berliner Luft* die broedde en giste over het asfalt, gevangen tussen de hoge stenen kolossen, de *Filmpalasten* (Ufa-Palast, Alhambra), *Schaubühnen*, en *Kaffeehauser* (Café Trumpf, Café Stefanie, het Romanisches Café – pleisterplaatsen van geschiedenis, noch nagalmend van de stemmen van Kokoschka, Döblin, Brecht, Lenya, Weill, Tucholsky, Nußbaum, Pritzel, Grosz *e tutti quanti* –, Café Wien, Café Kempinski, en die meest geruchtmakende der *Konditoreien*: Café Kranzler, waar mijn Vader mij op zondag soms mee naartoe nam en zich dan een kwartier lang boog over de *Frühstückskarte*, als gold de juiste keuze een halszaak).

Dan vond Vader dat het tijd werd de vleugels echt uit te slaan en de steengroeve, waarin hij zijn carrière uit ging hakken, was Antwerpen. – *Bubele*, de Culturele Hoofdstad van de wereld: *die schnellste Stadt der Welt!*

Antwerpen! Ik aardde; ik kon het wel vinden met de vrolijke Vlaamse anarchie, met de blinde muren van beton vlak naast de vloeiende barok en de hemelbestormende gothiek, met de kelders waaruit zorgvuldig vervormde experimentele rockmuziek bleirde, met de veeltalig vloekende matrozen, met de driftig rokende hoeren op de straathoecken, met het daverende en blatende verkeer, met de driftige chauffeurs en hun giftige gassen; ik hield van de denderende *Lastkraftwagens*; van de ellebogendringende, zich vergapende menigten in de *Clemens&August* en de Blokker; van de overvolle trams en bussen met hun meedogenloos prangende waaierdeuren; ik genoot vanuit mijn kinderwagen van de passante meisjes in hun gedurfde varianten op het onschuldige schooluniform, van de tabak spuwende dokwerkers in hun groezelige werkmansplunje; ik bewonderde de gewiekst bekkenzwaaiende Noord-Afrikaanse jongeren in hun leren jekkers; ik had zelfs een plekje in mijn hart voor de Hollandse studenten, bohémiens tot aan het afstuderen en daarna *snazzy* kooplui in grijze vierknoopspakken, en voor de immer stonede artistieke crowd – ik rolde, parmantig voortgeduwd door mijn mooie Ma-Ma, op kleine wielen langs een wereld die nog

sneller ging dan ik, een wereld die voor me uit gleed, iedereen en alles op weg naar een onbestemd punt over de horizon, met een achteloze draai van de heupen ontweken zij de brullende koetsen-zonder-paarden, elke Antwerpenaar (geboren-getogen-aangespoeld) een gehaaide stierenvechter in de arena van het leven.

Week de samenstelling van de *Antwerpse* lucht significant af van de Berlijnse? Neen, elke stad is één deel hypnose, één deel idiotie.

Volstrekt vergankelijk, beide.

Als het verhaal dan moet, laat het dan zijn zoals het was. Pionnen zijn wij, voortgeschoven door een Hand. Hij tilt er een op, af en toe, en het koele hout een ogenblik wegend in Zijn palm, legt hij het terzijde, of strooit het tussen de voortaan nutteloze stukken aan de rand van het bord – een wankel stapel, hoger, warriger dan de 4x4 die de 8x8 bevolken –, en rollen daar enkele onfortuinlijken van de wanordelijke berg naar de met verfrommeld papier, verkruiemd brood en lege pizzadozen bezaaide vloer, koninginnen ooit, of torens, of ridders en bisschoppen? Beschrijf het heen en weer geschuif over de vlakken en veins niet dat je de patronen ziet. Tenslotte kent enkel de Meester die, en ze worden zelfs door Hem nooit feilloos uitgevoerd.

Hoe snel veranderde die stad toen we er eenmaal woonden.

Dacht Vader echt dat de stad de bewondering deelde die hij voelde voor Boesmans en Van Reeth en dat de standaard Antwerpse mens zijn avonden bij voorkeur doorbracht in de Kultuurfactorij, het CC Luchtbal, of de Singel? Was Tom Barman en zijn kliek toen mijn Vader naar A'pen trok nog het precieze middelpunt tussen oerwoud en wolkenkrabber (durf ik zeggen tussen Hooge Maey en Boerentoren?), ultrapostmodern en ultra-primitief, dwingend van stijl, dan werkte die kerel met zijn *Jazzmusik der Nigger* en zijn begeleidingsband van cross-dressers dra op de zenuwen; hecklers verschenen op de concerten en brulden om Tineke Van Heulen. De immer politieker wordende Tom Lanoye, ooit iedereens geliefkoosde flikker, werd door 't *Pallierterke* vrij en vrank aangemaand niet langer *in den braunen Pfuhl zu stoßen*. Onwetende actrices die op de Bühne louter door de exploiterende suggesties van een script werden uitgetekend, bevonden zich 's anderendaags hoogstverbaasd in de rechtbank; de Poolse hoeren van het Tsjintsjansplein liepen regelmatig blauwe plekken op; de politie durfde niet langer in groepen van minder dan drie de straat op; en Mieke Vogels

ruilde noodgedwongen haar fiets voor een Mazda met getinte ruiten.

Hoe snel veranderde ook het uitzicht uit ons raam.

Voor de ramen van Marokkaanse bakkerijen en van schapenslagers en stoffenwinkels verschenen plakaten: 'Vlamingen, verdedigt U! Koopt enkel Vlaams!', en mannen van een soort *Sturmabteilung* hielden er de wacht, achteloos geel-zwart geschilderde bezems wiekend in hun hand, absurd citroenkleurige bokshandschoenen gevuld met kogellagers zwaar om hun nek. Op 1 oktober 2000, een week voor de gemeenteraadsverkiezingen, marcheerden tienduizend paramilitairen in vol zwart ornaat door de stad, en niemand die hen een strobreed in de weg legde – zij verzamelden zich voor onze ontstelde blikken op het Mechelseplein. *Ein Phantastischer Anblick*^{IV}. Op 7 oktober gingen de ramen van het Schoon Verdiep van het stadhuis aan scherven (en die van de synagoge aan de Hovenierstraat, en die van diverse moskeeën in Borgerhout; dat evenwel, trok minder aandacht in de pers).

Sommige mensen is hun lijf genoeg. De Leider, hij woont in zijn Stad, is niet zo: hij leeft met zijn Volk – een essentieel eeuwig Vlaanderen, dat ondanks alle bewijs voor het tegendeel steeds hetzelfde is, steeds voortbestaat, zoals hij, neen, *omdat* hij, antiek en waardig als hij is, eeuwig en rijzig voortbestaat. Hij leeft niet voor zichzelf, zijn ambities zijn niet tot hemzelf beperkt, neen, bij hem komt eigen *Volk* eerst.

De naakte, rillerige acteurs in het theater worden in aantrekkingskracht en pathos moeiteloos overvleugeld door die andere acteur in zijn grotere arena. We hoorden zijn stem op de radio, eerst, en dan zagen we hem verschijnen in televisie-uitzendingen, eerst nog in zijn favoriete kleikleurige pakken die de verbondenheid met de bodem goed uit doen komen en daarna steeds vaker in handig, scherp zwart, een diagonale riem over zijn hart, en in kniehoge laarzen; altijd is hij geflankeerd door frisse, kortharige, jongerige luitenanten met magerzucht die Van Dycks sneer delen. Zijn redes, live op de stadsradio en in steeds langere fragmenten in het televisiejournaal van commerciële zenders: de langzame, schijnbaar aarzelende start van zijn discours, daarna de immer rijzende golvingen, zijn bewust onmelodieuze, bijtende dictie, de zinnen die in staccato-vuur uitbarstten en dan in rubato en ralentando cirkelen rondom de steeds bitsiger herhaalde krachtlijnen van de boodschap, zijn handen wapperen als moten in het immer sterker gebundelde licht en dan het extatische hoogtepunt – waarna zijn hoofd, moe, de nek gebroken, valt.

Op het journaal zien wij een vriendelijke man, een heer die de hand van dames kust en ook een vriendelijke oom die chocolade deelt met kinderen en daarenboven een eenvoudige man des volks, die krachtig de eeltige handen van boerenknechten en fabrieksarbeiders schudt. (Hij oefent voor koning en doet het beter dan de prins.)

– Of tenminste, dat zien de duizenden die hem steunen.

Een meteor die voor hun verbaasde ogen was verschenen. De vervulling van een mysterieus verlangen naar orde, naar een kort en krachtig en *duidelijk* antwoord. Een mirakel van verlichting en geloof in een wereld vol scepticisme en wanhoop en gevaarlijke nachtbrakerij en zich op de straathoek opstapelend huisvuil; een Verlosser die hen zou redden uit een verdorven, triest ondermaats ondermaanse; iemand om naar *op* te blikken, de ogen vochtig van vertrouwen.

– Wat zien wij? Een man die uit een luxueuze Mercedes stapt en die er in zijn beige regenjas, zijn rijlaarzen, de lederen leggings en de paardenzweep en met zijn grauwe huidskleur die het daglicht schuwt, uitziet als een patserige gangster. Een koele strateeg zonder waarachtigheid. Barstensvol *Menschenverachtung* (dixit Ma).

Gestileerde performances, even vreemd en door ondoorgrondelijke wetten geregeld als Kabuki theater.

Vaagheden die de beloftes van een veraf Utopia aannemelijk maken, precies omdat het gruwelijke pad naar dat verre land niet precies in kaart wordt gebracht.

Krukkige vergelijkingen; goedkope allusies.

De Leider over zichzelf: 'Ik ga met de zekerheid van een slaapwandelaar langs het pad dat de Voorzienigheid voor mij heeft aangelegd.'

Slaapwandelaar, inderdaad. *Hohlkopf. Phantast.* (Dixit Pa.)

Leger-des-Heilstactieken; hallelujah-menigten; acolieten die als derwisjen om de Leider heen draaiden, hun monotone slogans herhalend tot ze uit hun mondhoeken schuimen. ('Baas in eigen land.' 'Propere handen.' 'Recht op veiligheid.')

En de grote vraag: wie kan daar *tegen* zijn?

Hij wint de verkiezingen – u herinnert zich dat en u herinnert zich de aanvankelijke spot in de media en de uitroepen in het federale parlement van 'laat het hen maar eens proberen'. – 'Het circus!' 'De clowns in de politieke arena!' Zo begon de Partij, zo begon het Bewind^V. U herinnert zich de coalitieregering waaruit de meer gematigd Rechtsen bliksemsnel werden ver-

wijderd, en u herinnert zich het uitroepen van de Stadstaat Antwerpen en u herinnert zich de gedwongen deportaties ('begeleide terugkeer') van 'illegale' en 'criminele' vreemdelingen, eerst in kleine getale, hun protest sporadisch gesmoord in de donzig witte kussentjes van de immer tot collaboratie bereide *Société Aérospatiale Belge* en daarna de nooit officieel bevestigde nachtvluchten per pseudomilitair konvooi richting Marrakesh.. Al snel hadden zij, leeuwentemmers geworden, zwepen tussen de tanden en eer iemand er erg in had een rokkostuum en hoge hoed: opperstalmeesters, en met knechtenvolk genoeg voor het zogenaamde uitmesten van de zogenaamde stal. U herinnert zich hoe snel een paspoort of burgerschap konden worden teruggetrokken en hoe snel een eenvoudige verkeersovertreding plots tot een strafblad kon leiden en hoe het aantal aldus kunstmatig gecreëerde 'crimils' exponentieel groeide. U hoorde de geruchten over sinister geblindeerde zwart-geel geblokte Minerva's die 's nachts langs de zwaarbewaakte Schijnpoort de stad uit gleden. Er was dat vermakelijke verhaal over de voormalige Schepenen van Cultuur – toen in een belendend pisisijn zo'n zwartjak opmerkte dat zijn accent wel heel erg 'Ollands' klonk, kaapte hij met zijn voormalige kabinetschef in ware Antonioni-stijl onder dreiging van voorlezing van *heel* Reynebaux *Het Klauwen van de Leeuw*^{vi} zo'n AntStaPo-Minerva en liet zich terstond naar Terneuzen exporteren. U herinnert zich de minder vermakelijke moordaanslagen op Fatima Bali, Abied Alsulaiman en Youssef Souissi – en op zoveel vergeten anderen.

U herinnert zich hoe het Bewind elke wandaad ontkende. De in de vrije Belgische pers aangehaalde aantallen waren zwaar overdreven. Overlijdens bij transport waren 'spijtige ongelukken' te wijten aan 'te haastig opgeleide' 'persoonlijke begeleiders'. De steeds talrijker wordende aanslagen waren aberraties van enkelingen die op eigen initiatief handelden, en dezen zouden strikt volgens de regels van de wet worden berecht. De enkelingen werden nooit gevonden; de ongelukjes hielden nooit op; de statistieken groeiden.

De gevangenen liepen langzaam over, zes mannen in een cel, en als het een willekeurig Zwarthemd in de bol kwam, werden ogen uitgerukt, kaaksbeenderen met geweerkolven gebroken, neusbeenderen ingetrapt, vingernagels met tangen uitgetrokken, of penissen met zuur bewerkt.^{vii} De AntStaPo pakt al gauw mensen op wier enige misdaad is dat zij er 'anders' uitzien. (Een traditie die begonnen was na het leeglopen van de moskeeën op Eid Al-Fitr 2000, toen vijftienhonderd nationaal-socialistische sympathisanten in Zurenburg verondersteld Turkse voorbijgangers lastig-

vielen. Toen bleef het nog grotendeels bij woorden.) De politie laat deze gevangenen elkander geselen. Er worden weddingschappen afgesloten – hoe lang het zo zal duren eer deze of gene, door de politielazzen moegetergd, uiteindelijk de zweep op zou rapen en zijn willekeurige celgenoten zou ranselen. In *De Blokhut*, het hoofdkwartier van de Partij aan de Amerikalei, worden de billen van gevangenen tot pulp geslagen en dan wordt ijswater over de bloedende massa gegoten en worden zij rechtopstaand in koude cellen vastgeketend. Midden in de nacht worden ze gewekt om op de binnenplaats de berendans te doen: in veel te grote laarzen zonder veters lopen ze om en om, onder het zingen van kinderrijmpjes, terwijl de dronken partijleden zich een ongeluk lachen en op de hoofden van de gevangenen urineren.

Ik, zeven jaar oud, herinner mij de vroege ochtend waarop een van die slachtoffers ons huis binnen wankelt, een grote rode vlek in de broek, en een blik in de ogen die nooit meer zou helen.

Eens de gevangenis en de Blokhut vol, worden de arrestanten (en hun aantal groeit over de volgende dagen en weken exponentieel) bijeengedreven in kelders of achtertuinen van flats in het midden van de stad; er staan genoeg fabrieken leeg; er is het nu gesloten Zuiderpershuis; er worden kooien opgesteld in het Stadspark.

Geweld, in al zijn vrije expressie, in volle, explosieve kracht.

De Van de Nestlei stinkt weer naar verbrande boeken en vernietigde geluidsdragers (Adam, Berckmans, Claus, Lanoye, Matthysen, Olyslaegers, van het Groenewoud, Vermandere).

Rumoer – en schuldige stilte.

Het Zuid, het Park: het hart van de stad. Nachtbrakers op hun zwerftocht van nachtclub tot nachtclub kunnen *kiezen* het gekerm te horen; zij blijken doof. Zoveel ramen van de rijkelijke huizen aan de Amerikalei zien uit op de hoofdkwartieren; even zovele inwoners sluiten de luiken. En in Deurne, waar rond de luchthaven een waar concentratiekamp werd gebouwd, blijven de tuintjes netjes onderhouden; men harkt de herfstbladeren weg en plant de bloembollen voor het voorjaar.

Wij worden allen blind geboren, zonder een zonde te hebben begaan.

Geweld, in al zijn vrije expressie, in volle, explosieve kracht.

U herinnert zich hoe het Bewind ijverde voor de organisatie van Centennale Olympische Spelen in Antwerpen 2020 – en hoe de buiten-

landse pers ontvangen werd.

Excessen, mijn waarde?, zegt de ene buitenlandse correspondent tot de andere. Niet meer dan de wat overdreven stoutmoedigheid die het uniform aan de man verleent. Geen erg. *Boys will be boys*. Antwerpen lijdt – een beetje. Maar daarna komen grote veranderingen. Men dient moedig de naald in het abces te steken. De zwarte uniformen met hun kleur van actieve kool: zij zuiveren, zij filteren de lucht, zij maken haar weer – *puur*.

En daarbij, moslims zijn beesten. Ken je dat verhaal? – Arafat liet ooit een imman door het hoofd schieten omdat hij weigerde de PLO-propaganda te prediken. Hij bezocht daarna het huis van de man, diep in de Libanon, nam zijn tienjarig zoontje apart en gaf het knulletje een pistool. Hiermee, zei hij, kan je later je vader wreken.

En is de Leider dan misschien Satan zelf? Wanneer hij in de Zoo een kind op een bank ziet zitten, stelt hij zich dan voor hoe een hond in haar genitaliën hapt en zich een weg door haar lijfje vreet? Droomt hij van het folteren van knapen en het drinken van hun tranen en hun bloed? Wanneer hij een pasgeborene aanschouwt, fantaseert hij over hoe hij met een scheermes diens wangen open kan kerven? Vampirisme, necrofilie, godslastering, bestialiteit, incest, bondage, pederastie, verminking, moord en kannibalisme, zijn dat de impulsen die hem bezielen? Vanzelfsprekend niet – een innemend man, vol van goede wil voor Stad en Volk.

Ik hap in mijn pint Duvel en ik voorspel enorme bloei der economie.

En wie kwam op voor de crimils? Wie kwam op voor de Noord-Afrikanen? Voor de Oost-Europeanen?

U kent het antwoord.

– Nog dichterbij huis. Op 7 april 2001 werd de Wet op de Bescherming van de Werkgelegenheid van kracht. Het werd niet-Vlamingen bij wet verboden in de ambtenarij te werken. Dat betekende dat mijn vader aan de Academie geen les meer kon geven en dat hem de toegang tot elk orkest, tot elk gesubsidieerd kamerensemble werd ontzegd.

Privélessen was het enige wat mijn ouders daadwerkelijk overbleef, en dat in een spookstad die plots *de facto* vreemdelingsvrij werd. Maar aangezien geen Vlaming betrappt zou worden bij het overschrijden van de drempel van een vreemdeling – en bovendien een Jood; ook dat bleek plots van tel te zijn –, verstomde onze muziekkamer.

Steeds minder gaan zij buiten, mijn ouders. De straat is het privé-terrein geworden van dilletante kleinmisdadigers met het magerste der

motieven: dat zij pisinigdig zijn; mannen met gezichten van rauw vlees en handen die routineus klein pluimvee weten te wurgen; plat berekende brutoptianen met om hen heen de abstracte bruitage van de Reichstag-‘34-brand; hun ogen vol swastika’s; zij zijn in ruwe compagnieën onderverdeeld door de God van het Zwerfvuil. In de cafés waar hij probeert (illegaal en crimineel) een Vlaamsdaalder te verdienen met zijn spel, bralt men om de nieuwste tophit van Bart Weysen: ‘Aâren of joeng?’. Mijn vader, in zijn onvolledige begrip van het Antwerpse dialect, verstaat: ‘Arendt of Jung?’ – en hij weet welke keuze *hij* maakt tussen de banaliteit van elke poging tot Moraal en de wijsheid van de Oorspronkelijke Droom. Jung! roept hij uit, vlak na het dreigende vraagteken, en in triomf wordt hij de kroeg rondgedragen, waarna men zijn moed beloont^{viii} met vers brandhout van viool en giftig speekselslijm. Het is ontluizing!, brallen zij, als in hun handen zijn krullen lossen – gaan zij hun dochters opdragen een jeukerig haarhemd te maken van al dat ravenzwart?

Na dit incident sluiten mijn ouders zich nagenoeg op.

Mijn vader, de vioolspeler zonder instrument, wringt nu dag en nacht zijn handen in wanhoop, zoals men hamsters in al te krappe kooien wel ziet doen; mijn moeder, zangeres met een gebroken stem, wordt steeds zwijgzamer, een rouwende zebavink die weggwijnt van haar groot verdriet; tot het enige geluid dat in ons huishouden overblijft mijn vaders handengewrijf is, het raspen van steeds dorder vlees op steeds dorder vlees, en daartussen zit als contrapunt mijn moeders steeds omineuzer stilte geweven. Ze kwellen zich met de *brennende Zeitfrage* en de lamme vleugel van de piano in de hoek van de kamer wordt almaar stoffiger. Nog maar een paar jaar tevoren had mijn moeder zich tijdens feestjes soms, zomaar in haar diep gedecolleteerde glitterjurk, languit uitgevleid over wat nu het grauwe deksel van een doodskist voor een zijdelings begraven engel lijkt, en had voor haar – voor *onze* – gasten gekird en gezongen: *Es liegt in der Luft* of *Wenn ich mir was wünschen dürfte* of *Eine kleine Sehnsucht*, terwijl mijn vader sprankelde als door duizend duivels bezeten *Tangogeiger*.

(In die gelukkiger tijden kon ik af en toe, op een zeldzame bezoeklaze zaterdagavond in mijn streepjespyjama gecamoufleerd achter de spijltjes van de mansarde, meer intieme feesten gadeslaan. Hoe moeders lievelingsjurk als een poel van koel maanlicht (*Oh Mond!*) op de parketvloer lag, en zichzelf op de vleugel een nauw ingetogen *Wenn zwei sich lieben*^{ix} jubelde in het magische schijnsel van de kroonluchter en vader croonde smachtend tweede stem – en ook ik was op die avonden onverklaarbaar en onstelbaar gelukkig.)

– Maar nu was hen de lust tot zingen vergaan, en die tot dansen, en, als ik de welsprekende stilte achter de slaapkamerdeur mocht geloven, de lust *tout court*. Eén stem verdrong alle andere, de tinnen stem die barstte uit het gesjirp en de blanke ruis van de Draadloze, een stem opduikend uit de smakeloze brij van volkseigen Lichte Muziek, een stem gedragen op golven van applaus die klonken als de Schelde die zich in een storm met groot gedruis tegen de kaai te pletter slaat, een stem met een zwiepende, gevorkte staart, een stem die alles overstemde, het hese metrum ranselend van Leviathan die ons van de einder der wereld tegemoet snelt, moordkoorts in de ogen, zilt schuim op de lippen en een tong die in smakkende bloeddorst de blote bovenlip likt.

Zo kwam de gelukkige tijd van ons bestaan tot een knarsend einde, die jaren vol liefde en dus zonder wetenswaardigheden – de vrijheid van de stadslucht gesmoord in een flat aan het Mechelseplein.

Wat is een stad? De ziel van een stad is hoe mannen naar de vrouwen kijken, hoe de vrouwen bewegen, wat mannen en vrouwen tegen elkaar zeggen, wat en hoe ze eten, en waar, de parfums die ze dragen, hoe vaak ze baden en waarom, hoe ze in elkaar verdwijnen en hoe ze tegen elkaar aan liggen in de nacht. De ziel van de stad is liefde; en als er geen liefde is (als er geen jubel van feest, geen kreten van genot door het raam breken 's nachts) – is de stad dood.

Het was 2001, het eerste werkelijke jaar in de nieuwe eeuw – en Antwerpen was stervende.

Waarom bleven zij?

Tij keert, zegt Vader, denkend aan de Schelde, en hij heeft gelijk. Alleen, het tij keerde niet snel genoeg voor hem.

Voor haar.

Voor ons.

Zo zijn mensen: wij bouwen ons Atlantis, en dan zinkt het in zee.

Mijn Vader had een geweldig gevoel, een zeldzame intuïtie voor lijden, voor het dragen van schuld. Hij was een grootse zondenbok. Hij buigt het hoofd. Hij beseft niet dat Haat beter is dan Angst. Hij was volstrekt rijp voor de slacht. *Ostjude!*

Er is niet veel nodig.

Vier Yom Kippoer – wandel om de synagoge tijdens het Kol Nidre,

en prevel iets te luid je protest naar de schaakspelende Meester, en daar komt de massa al opzetten. Wij vluchten in de auto, maar we zijn niet snel genoeg; we raken omsingeld. Vieze handen klauwen aan de ruiten; vochtige neuzen wrijven slijmsporen tegen het glas; gierend, hinnikend gelach klinkt als messen blikkeren en de banden sissend leeglopen; en handen bonzen deuken in het dak.

En dan regent het stenen.

Neen, het zijn geen beesten; het zijn geen donkere hondsollie monsters; het zijn geen beulen-uit-roeping.

Het zijn de burens.

Zoetwatermatrozen op Vaders tij der tijden.

En zo zit de auto, een dood karkas vol bange mensen, aangespoeld, gestrand op datzelfde tij.

Daar zijn al de rotsen in de branding: de onverzettelijke zwarte uniformen.

Mijn Vader wentelt, naakt en stil aan zijn draad.

Joden hebben geen thuisland.

Geen thuisland dan de Hemel.

Daar komt mijn hoogstpersoonlijke Begeleidster, zo'n exquise bonbon op lange benen, en uit haar schortzak van knisperend wit gapen de benen van een schaar. Kom, zegt ze, dan gaan we je lekker kappen. – Kom, zegt ze, dan gaan we je fijn onder de douche stoppen. – Kom, zegt ze. Een warme hand is 't die de mijne vat, en door een eindeloze gang gaan we, een gang zo spiegelend betegeld en voor me, naast me, links en rechts, en wel-dra achter me, pletsen kriskras blote voeten, al gauw niet meer te tellen, heldhaftig en kordaat – een legioen van kleine knulletjes en mini-meiden, hun handen dapper gevat door duizend blonde Mengele-Engelen, en

Noten:

ⁱ Granieten architectonische autowerende decoratie op de Meir, in akelig scherpe, geheel vierkante vorm. In de loop der jaren werden zij rond bijgeslepen – het bloed dat in de stenen drong ontsierde.

ⁱⁱ Toen nog toegelaten. [zie Philippe De Min, *Arch. Vl. Hist. Kring*, 2003, Vol. 2, pp. 135-147.]

ⁱⁱⁱ Toendertijd pas gerestaureerd; de brand, zoals de lezer zich zal herinneren, dateert van de Rellen van 2002.

^{iv} 't Pallieterke citeerde hier vranks en vrees uit Goebbels (dagboekantekening,

5.1.1933).

v 'Vanuit Overscheldeland bereikt ons het bericht dat de Vereniging voor Creatief Anachronisme het bewind heeft overgenomen na bloedeloze coup' – De Volkskrant, 9.10.00.

vi Een boek dat de twijfelachtige eer genoot op de allereerste Index der Verboden Producten (11.11.00) te worden geplaatst. Zou, ondanks hardnekkig speurwerk van het Bewind, nog tot diep in het eerste decennium van de eenentwintigste eeuw in samisdat circuleren.

vii *Dat* was het probleem met de AntStaPo: chaos, geen systematiek. Chaos werkt vóór de revolutie; tijdens het schrikbewind hoort de terreur minder blind te zijn – de druk op de bevolking dient te worden opgevoerd, langzaam, nadrukkelijk, als met een fijn afgestelde bankschroef; men mag probabilistisch werken – de stochastische verdeling van dood en verminking – maar nooit ondoordacht en in puur individuele willekeur.

viii Het rijk der dromen is vanzelfsprekend een republiek, en omgekeerd, in een dic-tatuur blijft geen ware droom levend.

ix *Ich bin dein eigen, bleib's ewiglich.*

Kannst du das schweigen?

O, Liebste, sprich!

Nein, Liebste, schweige!

O, Liebste, schweige!

Küsse, küsse mich!

(Text: Hedy Knorr; Musik: Guiseppe Becci)

Een waanzinnig plan. Alfred Rosenbergs ideologen en de toekomst van België¹

Dirk Martin

Mei 1940. De Duitse bezetting is een feit. Maar wat daarna? Omdat Hitlers toekomstplannen voor België vaag bleven, besloten een aantal Duitse spelers hun eigen politiek op het terrein te gaan voeren. Ondanks hun – in hoofdzaak tactische – meningsverschillen was het voor het militaire bezettingsbestuur en de diensten en organisaties van SS-signatuur duidelijk dat België door politieke en cultuur-ideologische controle en beïnvloeding binnen de Duitse invloedssfeer moest worden gebracht en haar liberale grondwaarden uitgeschakeld.

Naast de twee hoofdrolspelers, de afdeling *Kultur* van de *Militärverwaltung* en de SS-diensten verantwoordelijk voor het *Volkstum*, besloten ook de *Propaganda-Abteilung*, die afhing van het ministerie van Propaganda in Berlijn, en de diensten gecentraliseerd rond partij-ideoloog Alfred Rosenberg zich in het stuk te mengen.

De roof

Reichsleiter Alfred Rosenberg, nazi-Duitslands huisfilosoof, was reeds voor de oorlog verantwoordelijk voor de vrijwaring van de nationaal-socialistische *Weltanschauung*. Na de *Blitzkrieg* werd zijn actieradius uitgebreid tot de bezette gebieden, waaronder ook België. Berlijn beval Rosenbergs diensten om – samen met de Gestapo – over te gaan tot opsporing en inbeslagname van waardevol materiaal uit openbare bibliotheken en archieven, en van antinazidocumenten bij kerkelijke instanties en vrijmetselaarsloges. In werkelijkheid concentreerden de diensten van Rosenberg zich, in het kader van de ideologische oorlogsvoering, voornamelijk op joodse, vrijmetselaars- en ‘bolsjewistische’ (lees: de arbeidersbeweging) bibliotheken en archieven in privébezit.

In september 1940 werd Rosenberg door Hitler eveneens gemachtigd ‘cultuurgood’ uit achtergelaten joods bezit (*‘herrenloser, jüdischer Besitz’*) naar Duitsland over te brengen. Rosenbergs bedoeling? Het uitbouwen van een megacollectie ter bestudering van de ideologische vijanden van het nationaal-socialisme. Na de oorlog zou alle materiaal gecentraliseerd worden in de zogenaamde *Hohe Schule*, een soort nazi-superuniversiteit.

De *Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg für die besetzten Gebiete* (E.R.R.) werd regionaal georganiseerd. Hij kreeg in België een *Hauptarbeitsgruppe Belgien und Nordfrankreich* die een staf van een vijftiental personen (waaronder vijf Belgen) telde en die zijn intrek nam in de Kasteleinstraat 32 te Elsene. Van daar uit werden intensieve controles en inbeslagnames georganiseerd bij vrijmetselaarsloges, synagogen en zionistische verenigingen, bij de socialistische partij en gelieerde instellingen, bij vakbonden, bibliotheken (o.m. de grote Jezuitenbibliotheek van Edingen) en boekhandels, bij gevluchte joodse en linkse politici, bij wetenschappers en kunstenaars; kortom bij iedereen die de verderfelijke ‘liberalistisch-universalistische’ geest van België vertegenwoordigde en dus als politieke vijand van het *Reich* beschouwd kon worden.

De *Stab* werd tijdens zijn speurtocht overigens meermaals geholpen door Belgen die wezen op de aanwezigheid van ‘verdachte’ publicaties. De bekende Brusselse boekhandelaar Bernaerts was daarbij, maar ook componist Emiel Hullebroeck. Andere figuren waren dan weer érg behulpzaam bij controles. Ernest Claes stak een handje toe bij het doorzoeken van de parlamentsbibliotheek, Paul Otlet in het Mundaneum. Het transport van in beslag genomen goederen tenslotte gebeurde onder meer door Belgische verhuisfirma’s.

Ideologische beïnvloeding

De roof van (cultuur)goederen heeft sinds enkele jaren zijn weg naar de geschiedenisboeken gevonden. Minder bekend is dat de E.R.R. ook een belangrijke ideologische en (cultuur)politieke rol poogde te spelen. Dit blijkt duidelijk uit een document van Rosenbergs centrale *Amt Schrifttumspflege*, daterend van september 1940, waarin de uitbouw van de E.R.R. in Frankrijk, België en Nederland behandeld werd. Daarin wordt de verspreiding van de nationaal-socialistische idee en de politiek-culturele begeleiding van de Duitse bezettingstroepen, van de Duitsers in het algemeen én

van 'rasverwante' volksdelen in de bezette landen uitdrukkelijk als doelstelling vermeld. Als de toestand was opgeklaard, moest er een *kulturpolitische Fühlungsname* met sympathiserende Fransen en Belgen volgen. Kortom, hier ging het specifiek om de *Führung, Betreuung und Erziehung artverwandter Menschen*.

In deze contreien mikte de E.R.R. vooral op Vlaamse en Franstalige collaboratiemilieus: het Vlaams Nationaal Verbond, Rex, enz. Maar de resultaten bleven ondermaats. Een nationaal-socialistische evolutie in de diepte bleef uit, ook bij de grote collaboratiebewegingen.

Eind 1941 begon de politieke toestand in het bezette land de E.R.R. op de zenuwen te werken. De passieve houding van het militaire bestuur was hen een doorn in het oog. Tijdens een gesprek met een hoge militaire ambtenaar noemde *Stabs Einsatzführer* Hans Muchow het probleem bij naam: de *Militärverwaltung* vormde het conservatieve element in de bezettingspolitiek, het *Amt Rosenberg* het revolutionaire.

Een masterplan

Dat de zaken in België helemaal niet evolueerden zoals de *hardliners* van de E.R.R. dat wensten, bleek ten overvloede uit een lange interne en vertrouwelijke nota waarin Muchow midden 1943 (een half jaar na Stalingrad) voor een radicaal ingrijpen pleitte².

Muchow vroeg zich af of België al die aandacht wel verdiende. Zeker, antwoordde hij, niet alleen omdat België een land was waarin religieuze, sociale, staatkundige en *völkische* conflicten sinds de 16^e eeuw maar niet opgelost raakten, maar ook omdat België een militair en *volkstumsstrategisch* bastion was waarvan de heerschappij over West-Europa afhing.

Eerst bracht Muchow in kaart hoe de Belgen zelf over de toekomst van hun land dachten.

Ten eerste was er de grote 'belgicistische' stroming, die op haar beurt in een reactionaire, een conservatieve en een revolutionaire richting kon opgesplitst worden.

De reactionaire belgicisten wilden gewoon terug naar het vooroorlogse 'paradijs'.

De conservatieven koppelden de *idée belge* van Pirenne aan een nieuwe autoritaire staatsvorm, waarbij adel en hofkringen een eenheidsstaat met twee culturen zagen en de intellectuelen (rond *Le Soir*) het Belgische kader wilden

redden omdat – in hun visie – de Walen ook Noords-Germaans waren. De revolutionairen, grosso modo Rex, hadden kort daarvoor het ‘twee volkeren in één Belgische staat’-principe ingeruild voor een Bourgondische *Kreis* in het Germaanse rijk. Toe te juichen, vond de auteur, maar wel de zoveelste bocht die opportunist Degrelle maakte.

Ten tweede was er de ‘Dietse’ oplossing zoals het VNV die zag: Vlamingen als Germaanse Nederlanders, maar niet als Duitsers. Muchow plaatste deze ‘mystieke ideologie’ tegenover een Dietse geopolitieke *Lebensraum-Gedanke* waarin het overbevolkte Vlaanderen *Lebensraum* moest zoeken in Wallonië en Noord-Frankrijk; een historische rechtvaardiging hiervoor was niet eens een vereiste.

In Wallonië bestond het piepkleine *Mouvement National Populaire Wallon*, die streefde naar een christelijke, socialistische nieuwe orde binnen een Belgisch kader, en de *Amis du Grand Reich Allemand* (AGRA, het Franstalige kleinere broertje van DeVlag, zie verder) die spraken over een Waals volk in een socialistisch Grootgermaans rijk. Overtuigde nazi's, aldus Muchow, maar nog te ‘jakobijs’.

Tenslotte was er de ‘Germaans-Duitse’ oplossing van de Duitsch-Vlaamse Arbeidsgemeenschap (DeVlag) en de Vlaamse SS. Voor hen waren alle Vlamingen Duitsers. Muchow zag dit als het enige logische standpunt in de huidige ‘rassenkamp’ en meende dat de stelling op lange termijn nog het meeste in de lijn van de Duitse belangen lag.

Vervolgens besprak Muchow de Duitse visie op de toekomst van België. Hij begon met een aantal vraagstellingen.

Bestaat er een ‘Belgische ruimte’? Geografisch niet.

Bestaat er een Belgisch volk? Nee; er zijn twee in alle opzichten (ook *volks - biologisch*) verschillende *Volkstümer*.

Zijn de Vlamingen dan een volk? Muchow somde vijf criteria op waaraan niet voldaan werd.

Ras? De Vlamingen waren gewoon Nederduiters. Taal? Er werd een hoop dialecten gesproken. Gemeenschappelijke geschiedenis? Neen, buiten een gemeenschappelijk minderwaardigheidsgevoel. Cultuur? Heimatgepruts, zelfs Walschap. Eén politieke wil? Geen enkele politieke beweging was in staat de toekomst gestalte te geven. Een zelfstandige staat kon trouwens toch niet geduld worden.

Hij voegde er nog aan toe dat de Vlamingen eng en kleingeestig waren, na 1918 geen revolutionaire beweging hadden kunnen uitbouwen en er nu,

drie jaar na de nederlaag van 1940, nog steeds niets van baken. Kortom, de Vlaming had eenvoudigweg het recht niet aan een zelfstandige *Neugestaltung* te werken.

Tenslotte gebruikte Muchow dezelfde criteria om voor de Walen tot gelijkaardige conclusies te komen. Interessant detail hierbij: qua 'rassensamenstelling'³ concludeerde hij dat, naast een heleboel 'andersrassige' bestanddelen, het Noord-Vlaamse element (door de Vlaamse immigratie) zeer breed verspreid was. Beschouwde hij de Walen als Vlamingen die hun oorsprong waren vergeten?

Een 'Duitse' oplossing

Muchow besloot zijn nota met een 'Duitse oplossing'⁴. Voor de *Stabseinsatzführer* lag de uitkomst voor de hand: er was een schok nodig en die schok kon enkel van Duitse makelij zijn. 'Deze gebieden' – of het nu om de oude Belgische staatsgrens ging dan wel om de Vlaamse *Volkstumsgrenze* speelde geen rol – moesten deel gaan uitmaken van een Germaans Midden-Europa om zo het hoofd te kunnen bieden ('*Widerpart halten*') aan het *Romanentum*. Vlaanderen en Wallonië moesten bevolkt worden door een *geistiges Wehrbauerntum*, autochtone 'strijdboeren' uit de gelederen van o.m. de Waffen-SS, de Vlaamse en Waalse vrijwilligerslegioenen, de *Organisation Todt*. De 'volksbiologisch zwakke' bewoners die zich niet konden of wilden verzetten tegen de verwestering moesten verwijderd worden en naar als kolonisten Rusland gestuurd.

Daarmee sloeg Muchow twee vliegen in één klap: Vlaanderen was niet langer overbevolkt gebied en het aandeel van industrie en diensten werd teruggeschoefd ten voordele van een 'gezond boerendom'. Bovendien hielp hij het dualisme Vlaanderen/Wallonië uit de wereld door een deel van de strijdboeren in de onderbevolkte delen van Wallonië onder te brengen.

Opvallend was dat in deze eerste, vertrouwelijke, versie van de nota nog een passage voorkwam waarin Muchow zich duidelijk uitsprak tegen een onmiddellijke *Anschluss*. Ten dele omdat negentig percent van de bevolking óf gedesinteresseerd óf anglofiel was. Maar vooral omdat onmiddellijke integratie een slechte zaak zou betekenen voor het 'Duitse volkslichaam'⁵ – een rassenkwestie dus: de besten waren in de loop van de geschiedenis immers geëmigreerd.

Op middellange termijn ging de ‘Duitse oplossing’ gepaard met een verdere culturele ‘ontsmetting’ gericht tegen de ‘Westerse geest’ (vrijmetselarij en liberalisme in economie, wetenschap en kunst). De Vlamingen moesten er zich bewust van gemaakt worden dat ze behoorden tot Duitsland behoorden. Muchow zag hier een rol weggelegd voor De Vlag.

Opvoeding en onderwijs moesten totaal vernieuwd worden, de invloed van de Kerk uitgeschakeld. Dat de *Reichsgau Westland* – hier viel eindelijk het grote woord – een eigen leger kreeg (eerst met Duitsers, daarna met ‘strijdboeren’) werd als vanzelfsprekend beschouwd. Want, besloot Muchow, enkel in een soldateske versie kon de ‘Westmark van het Rijk’ overleven en tegelijkertijd *Judo-Amerika* weerstaan.

En daarna...

In de radicale plannen van de E.R.R. werd België van haar identiteit beroofd en geïnstrumentaliseerd als grens met de Latijnse wereld en als fort tegen Britten en Amerikanen.

Los daarvan bleef de E.R.R. tot het einde van de bezetting zijn ‘gewone’ activiteiten verder zetten en zelfs intensiveren: inbeslagnames (eind 1943 had men bijvoorbeeld nog meer dan 50.000 boeken in stock), ideologische bewaking en sturing, contacten met politieke en culturele collaboratiemi-lieus als Rex en VNV, maar vooral met de AGRA en De Vlag.

De *Stab* bleef evenwel verbolgen over het onderlinge gekibbel van de collaboratiebewegingen. Bedenkingen waren er ook bij het feit dat Berlijn vaag bleef over de rol die België en/of Vlaanderen en Wallonië in het toekomstige Europa zouden spelen. Dat ontmoedigde de ‘vernieuwingsbewegingen’, aldus de E.R.R.

De studie en het gebruik van in beslag genomen documenten als propaganda (ingezet in het bezette land, maar ook ten behoeve van de Duitse diensten en legereenheden die er gestationeerd waren) wonnen aan belang. Zo werden vooroorlogse, niet-Duitse, antisemitische en anticommunistische publicaties geëvalueerd, bewerkt en aan de pers doorgespeeld.

Verder werden persklare artikels verspreid, vaak onder het etiket van De Vlag en uitgeverij *La Roue Solaire*, werden voordrachten en tentoonstellingen georganiseerd (o.a. de fameuze expositie over ‘*Deutsche Grosse*’) en zogenaamde Wehrmachtcursussen gegeven, met als thema’s: de filosofische grondslagen van het nationaal-socialisme, de ‘Rijksidee’, het rassenvraagstuk.

Afsluitende beschouwingen

De E.R.R. bleef dus geloven in zijn specifieke rol bij de ideologische en propagandistische beïnvloeding, kaderend in de geestelijke strijd tegen de 'Westerse ideologie'; premisse van de nazi-cultuurpolitiek in West-Europa. Overigens moet het niet meer herhaald worden dat alle bezettingsinstanties, zowel de militairen als de 'burgerlijke' diensten, België binnen de Duitse invloedssfeer wilden brengen. Over de manier waarop liepen de meningen uiteen. Doelstellingen van oorlogseconomie en van volks- en rassenpolitiek liepen niet altijd samen. Maar uiteindelijk waren het variaties op een zelfde thema: het gebruiken van een rassenideologie voor het rechtvaardigen van territoriale aanspraken.

De E.R.R. ging daarbij het verst. Anglofiele of germanofiele belgicisten, Dietsers, Grootnederlanders, Walen; alle collaborateurs en sympathisanten van de nieuwe orde hadden wel hun eigen toekomstvisie voor België. Reden genoeg voor de Stab om alle reserve overboord te gooien en een eigen plan naar voor te schuiven, één waarin korte metten gemaakt werd met het oude België.

De Stab merkte eerder op dat de collaboratie niet in staat was die toekomst vorm te geven. Paradoxaal genoeg bewees deze vaststelling dat de E.R.R. zijn eigen prioriteiten niet had kunnen waarmaken. Drie jaar lang had de *Einsatzstab* samen met anderen gepoogd Vlaanderen en Wallonië in een autoritair, onverdraagzaam en racistisch keurslijf te dwingen. Het bleek een maat voor niets.

Noten:

¹ Voor een algemeen overzicht, zie: D. Martin, *De Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg in België tussen cultuurroof en cultuurpolitiek, 1940-1944*, in: bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis, 15, 2005.

² *Vertraulich. Nur für inneren Dienstgebrauch. Bericht über Belgien*, s.d. Het bericht bestaat in verschillende vormen.

³ Opvallend dat 'Walen' tussen aanhalingstekens werd gezet, Vlamingen niet.

⁴ In het hier gebruikte document is op de conclusies nog eens extra de stempel *Vertraulich* aangebracht.

⁵ In een latere, niet langer interne (?) versie ontbreekt deze passage helemaal (cf. *Politischer Lagebericht über Belgien*, s.d.)

Editoriaal

Biotoop van het literaire landschap

De begeleiding van aankomend talent is altijd een krachtlijn geweest van Gierik. Creatieve en *open-ended* voorstellen om dit uit te bouwen (tot en met de begeleiding van in dit tijdschrift geweigerde auteurs) zijn sinds jaar en dag een handelsmerk. Het is evenwel een – al dan niet droevig – *sign of the times*, dat dit steeds moeilijker wordt gemaakt doordat de literaire biotoop er steeds ingewikkelder is gaan uitzien en er van de schrijver, behalve het schrijven zelf, ook nog een terdege kennis wordt verwacht van die biotoop (op andere plaatsen ook nog ‘het literaire landschap’, ‘de infrastructuur’, dergelijke meer noemt), om die te hanteren, de wegen en de reflexen ervan te kennen en aan te wenden voor eigen voordeel aan te wenden. De laatste vijf jaar is die infrastructuur zo buiten proportie gegroeid, dat van een authentiek debutant bijna niet kan worden aangenomen dat hij ze geheel overziet en de belangen ervan voor hemzelf nog kan duiden; specialisten kunnen het over sommige aspecten ervan zelf niet eens worden. Maar dat er ‘ineengrijpende raderen’ aan het werk gaan, daar bestaat geen twijfel over; daar kan men bijvoorbeeld over lezen in Marc Kregtings *Zij Zijn Niet Van Jeremia*, dat geheel aan te bevelen is, maar waarnaar hier vooral gerefereerd wordt omwille van de erin beschreven ‘couveusecanonisering’ van David Van Reybrouckⁱ.

De dagen van de zolderkamerinspiratie zijn voorbij. Voltooid voorbij. In plaats daarvan is de beginner in de literatuur wakker en realistisch, kiplekker in deze tijd en wereld in plaats van schuw ervan – ongeacht hoe lede de ogen met dewelke we die verandering aanzien. De type-debutant is iemand als Tommy Wieringaⁱⁱ. Wieringa publiceerde zijn debuut, *Speedboat Joe*, en kreeg er goede recensies op. (Daar gaan we meteen al: *weet* elke debutant wel dat je in de Nederlandse markt staat of valt met *of* je al dan niet berecenseerd wordt?) Niettegenstaande dit zo was, dus, merkte Wieringa dat zijn boek niet in alle boekhandels beschikbaar was. Dat heb je soms: er wordt zoveel gedebuteerd, dat de boekhandels soms zelfs

welontvangen boeken niet op de tafels hebben liggen: ze kunnen het niet bijbenen. Wieringa doorzag dit, en hoewel het geenszins *zijn* taak was voor promotie en beschikbaarheid te zorgen, mobiliseerde hij al zijn kennissen om, elk in hun omgeving, naar de boekhandel te stappen en naar zijn boek met naam te vragen. Uiteindelijk werd het door de handelaars besteld, en een paar maand geleden werd *Speedboat Joe* ook in Vlaanderen gerecenseerd.

Dit soort van aanwezigheid, van wakkerheid voor de realiteit, hebben we bij *Gierik* voor ogen – en we vragen ons soms af waarom er in de vaktijdschriften eerder al niet meer samenhangend over werd bericht: alleen het tijdschrift *Literatuur* deed datⁱⁱⁱ. Precies omdat verslaggeving erover zo verspreid is, pakken wij ze hier ambitieus en hecht aan; we vormen een kader ervoor dat ankert in het begrippenapparaat van Pierre Bourdieu en anderen. LD leidt het geheel eerst in, vanaf blz 77, in de volgende editie wordt de figuur van Bourdieu voorgesteld en enkele bakens uit zijn hoofdwerk, *Les Règles de l'Art*, worden geduid. In dezelfde editie volgt de eerste van een reeks van zeven essays, die symptomatische aspecten van de hedendaagse literaire ruimte aanpakken: de ruimte die *Gierik* zijn doelpubliek wil leren kennen.

Het is cruciaal dat een zuiverende tijdschriftenwaaier een kritisch en verklarend oog houdt op de infrastructuur waar haar debutanten heenzeilen: hierdoor herwint en verbreedt die waaier haar functie, welke is de onbevestigde schrijver te helpen bij het zetten van een eerste stap naar een voetvaste drempel. De leesvoermarkt stikt zo al van tijdschriften die zeker spelen en niet buitenkomen zonder grote namen; *Gierik* maakt het zijn profiel dit risico weloverwogen te nemen.

Lieven David , gastredacteur

Noten:

ⁱ Kregting, 2004; 81-2

ⁱⁱ www.boekblad.nl

ⁱⁱⁱ *Literatuur*, voordien volledig in kleur uitgegeven, had zelf eerder ook een herprofilering ondergaan, en nu opnieuw, vermits ze doorgaan op het net.

Wie, wat, waarom en hoe ...?

Lieven David

Over wie precies praten we nu eigenlijk: de *doelgroep*

Volgens Renate Dorrestein, die het zelf ook ergens vandaan heeftⁱ, telt Nederland haast een miljoen mensen die willen schrijven, waarbij 300.000 die het ook even kwijt willen aan een uitgever. Zelfs als het zo'n vaart niet loopt in Vlaanderen (en waarom zou dat niet?), is dat nog steeds een grote en omljnde groep doellezers, die een grote en omljnde behoefte te kennen geeft: nl. beklijvend via woorden communiceren. Lezen en schrijven zijn niét uitverkocht: daarvoor zijn de cijfers te grotesk. Behalve literaire honger verraden deze intenties het bestaan van een verkoopmarkt, waarop een economisch incentief noodzakelijk is: het inleggen van kanalen waarlangs deze uitwisseling schrijven/ lezen kan plaatsvinden. En er is, via media, gidsing nodig; via boekhandels detailverkoop, vervoer, beschouwing, anthalogisering...

Deze verzameling essays is dus ingegeven door een lacune aan een globaal overzicht van 'het literaire veld'ⁱⁱ. Het woord *globaal* is bindend. Het schrikbeeld hier is dat het ontbreken van zo'n *birds eye view* echte interesse ontmoedigt. En het is net voor die 'echt geïnteresseerde' (een potentiële schrijver, een criticus, een langzame lezer, zelfs een tv-kijker die snakt naar alternatief; wat Carel Peetersⁱⁱⁱ noemt: 'een fullbrow') dat zo'n beeld nodig is – veel meer dan voor de bibliotheeklezer of degene die professioneel naslagwerken moet consulteren: al deze categorieën van lezers vinden hun gading in één bepaald aspect van het literaire veld; zij bewaken de evolutie van dat aspect en ondervinden geen behoefte om buiten die limitering te bevragen. Precies dat is het vertrekpunt van de meest ingrijpende verandering die zich de laatste vijftien jaar heeft voorgedaan: voordien kon een aankomend schrijver beginnen met zijn *tekst*, die isoleren als het enige onmisbare, zodat er geen behoefte was aan een notie als het *veld* van de literatuur, nee: *het schrijven*, *punt*. En daarna 'het uitgeven enzo', 'de rest' dus; een rest waarvan de onderscheiden delen makkelijk de processie in de geest van de lezer passeren: de uitgever, de verslaggevende krantenrecensent, de free-

lance corrector, de manuscriptenbeoordelaar, de docent schrijftuur, de inkoop in een boekenzaak, de rijen in de Fnac, de academische opvolger, de academische beoordelaar, de metaschrijver, het boekenclublid, de verdeler, diverse mensen die het internet op maat snijden voor de literatuur, de e-zine-redacteur, de tv-interviewer klaar om een schrijver aan te spreken, de raadselachtige mecenas, de illustrator, de ontvangst bij een sponsor, de opstelling van een subsidiedossier, de discussies met boekhouders, toespreken bij een lezing, nadenken over een contract, beslissen of je niet of wel publiceert en waar en wanneer en hoeveel er moet worden gedrukt, de twijfel overwinnen die met schrijven gepaard gaat, de demonen uit de jeugd slachten, de koppigheid stalen en de eigenzinnigheid richten – al dit is een nog veel te korte lijst van waaruit ‘de rest’ bestaat – en let erop dat in deze opsomming *personen* naast *zaken* en naast *handelingen* staan.

Vanuit het standpunt van de schrijver iets met de waarde van een voetnoot bij zijn tekst, leek het voorheen. De monopolistische plaats van de schrijfsarbeid, de deterministische macht van de schrijver en de stiefmoederlijke visie op ‘de rest’ streek evenwel al langer tegen het haar^{iv}. Zo vergt het geen scherpzinnigheid om vast te stellen dat bijvoorbeeld de uitgeversmigratie naar Nederland vandoen heeft met de moeilijkheden van Vlaanderen om afstand te doen van sentimentalistische beelden (als die van de zolderkamerschrijver) ten voordele van meer economistische.

‘De rest’ is er altijd geweest; in 1848 was die al zo klemvast gestructureerd dat Flaubert er een forse roman voor nodig had om de lezer een idee over te brengen van de zaken nodig om een boek bij de lezer te brengen in exact de vorm waarin die lezer dat boek ontvangt^v. Het feit dat hij dit het thema maakte van een roman ikt de evolutie; maar recent is ‘de rest’ zoals ik zei alarmerend snel gegroeid en houdt nu het gevaar in dat zij de andere twee (lezen/ schrijven) uitholt, en de literaire beleving in zijn geheel verandert - overigens zonder dat één persoon of groep van personen daarvoor de zwarte piet vasthoudt.

Een schakering van houdingen

Weinigen, bezig met literatuur, ontkennen vandaag nog de rol van ‘de rest’, met in speerpunt ‘de media’^{vi}, in dit gevaar. De houdingen variëren van nachtblinde ignorering tot cynische onderwerping eraan. Deze beide uitersten worden haast nooit bereikt, hoewel ze begrijpbaar zijn en valide: er zijn voorbeelden van schrijvers die zich wetens en willens van elke beschaving verwijderen precies omdat dit het schrijven produceert dat zij willen

voortbrengen: Lowry's werk is na zo'n gewilde isolatie tot stand gekomen. Een veel voorkomende houding, die je 'halverwege' zou kunnen noemen, is een bevassing van de rest die gelijkstaat aan de aanvaarding ervan als noodzakelijk kwaad. Hierin reageert de *fullbrow* dan zoals hij als persoon reageert tegenover een willekeurig ander noodzakelijk kwaad: sommigen berustend, sommigen geïrriteerd, anderen bitter en nog anderen grimmig. Deze emoties leest men dan door in de vele contacten die deze schrijvers/geïnteresseerde lezers hebben met het personeel van de rest: sprekende (tevens platgetreden) voorbeelden zijn de correspondentie tussen (schrijver) Kafka en (uitgever) Brod^{vii} of die tussen Hermans en Oorschoot^{viii}; de afwijzing van interviews bij bijvoorbeeld Patricia Highsmith^{ix}, of een soms nauwelijks verholen ongeduld met de interviewer. Bij Hugo Claus – hieromtrent eeuwig een bron van genoeg – kom je tegen dat hij bij de verplichte tv-ronde na een nieuw boek de interviewer een 'voorzet' geeft (waarop die dan kan ingaan of niet, op het risico af te laten blijken dat hij het boek niet heeft gelezen). Indien hij verkiest niet in het aas te bijten, geeft Claus *daar* dan weer rustig geamuseerd commentaar op in de *geschreven* pers, wat nog maar eens toont hoe doordacht zijn 'inconsequentie' wel is^x. De meeste schrijvers, ook veel betrokken lezers, vallen onder houdingen omringd in deze alinea; al dezen houden minstens staande dat de rest niet wezenlijk doorwerkt op hun schrijf/lees-activiteit zelf. Om het nog eens te herhalen: er is het product (door hen meestal gezien in het spanningsveld inhoud en vorm) en er is de *productiewijze*, met alles wat daarop een invloed uitoefent – maar op het moment dat wordt gelezen/geschreven, ben je *exclusief* bezig met het eerste.

Aan de verste kant heb je houdingen van betrokkenheid met 'de rest', zowel *collaboratie* als *verzet*. Een milde, verrationaliseerde vorm van collaboratie is bijvoorbeeld de zwenking van Jef Geeraerts naar thrillerliteratuur. De rest – in dit geval pers met daarachter het uitgeven – reageerde dalend op zijn eerder, zuiver literair werk (met als thematiek de ontvoogding van instituten – bijvoorbeeld in *Zonder Clan*^{xi}: huwelijk en gezin -, de cultuurschok Afrika-Europa, een tijdgebonden smaak voor seksuele bevrijding en een aversie van gestructureerd schrijven). Je kunt gissen naar de motivering voor deze afname van belangstelling; misschien verzette Geeraerts zich zélf, of was zijn werk te betrokken op één periode om te gedijen in de eropvolgende. Geeraerts' eigen uitspraak kan hierover geen uitsluitsel geven; feit is dat, na een overgangsboek in 1979^{xii}, een reeks thrillers is ingezet, waaraan Geeraerts even onverstoortbaar heeft gewerkt als hij daarvoor aan

zijn literaire fictie had gedaan.

Typisch, en mijns insziens onverstandig, motiveren schrijvers en hun omgevingen deze zwenkingen vanuit specifiek financiële omstandigheden. X of Y had al twee boeken geschreven; maar hij kon ze aan de straatstenen niet kwijt – dus is hij maar een thriller gaan schrijven (wordt gezegd van Pieter Aspe). Wilfried Hendrickx was een welvarend journalist bij *Humo*, gestopt om voltijs te schrijven, vier boeken geschreven, geen reactie: dan maar terug naar *Humo*; waarom? Ah, waar moet hij anders van leven?^{xiii} Ik kom terug op het bedenkelijke karakter van dit argument, maar het is wel duidelijk dat, indien geld een beslissende rol speelt in hoé je schrijft, je maar één stap meer bent verwijderd van schrijven *om* het geld. De twee worden door één helft van de goegemeente hoedanook op een hoop gegooid en bij de andere helft van die goegemeente voedt het een buitengewoon hardnekkig vooroordeel tegen de ‘vaandelvuchtige’ schrijver. Het is veel beter de hele rest maar verantwoordelijk te stellen, niet alleen omdat ze dat ook is, maar omdat het het accent op de literaire component van de beslissing legt. ‘De literaire wereld zit nu eenmaal zo in mekaar, mijnheer; daar kan ik toch niets aan doen?’

Schrijven *om* het geld is een soort van totaalcollaboratie, een vereenzelving van de markt met het boek, een visie op literatuur zoals ‘après nous le déluge’ een levensvisie is. Er is voor dit materialisme een plooibaarheid nodig, waartoe maar weinig auteurs bereid zijn, vandaar dat de geschiedenis van extreem verkoopbare literatuur geen eindeloos pantheon heeft van namen: Daniëlle Steel, Barbara Cartland, Heinz Konsalik, te lande misschien Hedwig Courths Mahler. Af en toe wordt deze markt (extreem grote oplagen, extreem korte cyclus) tijdelijk aangevallen door een genreproducent die het ‘even treft’ (dit heeft Agatha Christie mogen smaken). Zelfs hier bestaan dus trend, insluiping en golfbeweging.

Aan het andere spectrumeind tref je tegenover de avant-garde-achtige opstelling, de verandering, eerder te *duiden* of te benadrukken dan erop te reageren: de rest kruipt in het boek als thema, waar het met name bij post-moderne schrijvers zelfs prominentie heeft verworven^{xiv}. Niet zelden wordt de rest dan negatief geconnoteerd en, typisch voor een avant-garde, betrokken op de discipline zelf. De effecten van misinterpretatie, uitgeverswisseling en andere resttendenzen zijn slecht voor de literatuur en haar individuele product; hun effect op de schrijver zelve is van geringer belang. Slechts één van de vele *crosses the present-day writer has to bear*.

Kenmerken: *an outline*

Veel dichter brengt dit scala van reacties ons niet bij een model. De rest is er blijkbaar - men neemt er kennis van naarmate men als schrijver evolueert, wat betekent dat een deel van die kennis op traditionele wijze: met schade en schande, wordt verworven. Daar zou een voorafgaandelijk en bewust model wel hebben kunnen helpen. Het zou het geld in de zakken van de slachtoffers van *vanity publishing* hebben gehouden. Het zou de schrijver, die een ondoorkneet manuscript naar een uitgever zond, een demotiverende weigering hebben bespaard. Het zou de murwe lezer bij zijn gading kunnen brengen; het zou een geïnteresseerde kunnen laten begrijpen waarom kranten en tijdschriften over hetzelfde boek in verschillende toonaarden kunnen schrijven, terwijl hun recensenten over dat boek in werkelijkheid hetzelfde denken – wat leuk van pas komt als dat boek het jouwe is. Er is zéker bestaansreden voor *dit* werk: de opmaak van een dergelijke samenhang – *not to beg the question* waarom er niet al veel eerder hierover in het Nederlands is gepubliceerd.

Wat daarentegen overvloedig is becommentarieerd, zijn *de individuele aspecten* van die samenhang. *Handboek voor Schrijvers*, van de Stichting Schrijven, Jos Joostens' *Onttaching*, Jan Van Luxemburg, Mieke Bal & Willem G Weststeijns *Inleiding in de Literatuurwetenschap* en Ludo Permentiers *Stijlboek* zijn competente boeken, maar hun focus is op één aspect. De rest heeft zoveel dimensies als je er zelf aan wilt toekennen. *Twijfel aan jezelf* is een manifest onderdeel van elk schrijversbestaan, maar ook: percentages, eindredacteuren, de Belgische Staat, de Nederlandse Staat, voldoende tijd, het nut van herschrijven, het accepteren of verwerpen van invloeden, koppigheid, het ontwikkelen van sociabiliteit en de mogelijkheid in publiek te spreken – en ik herhaal: ik citeer hier geen tiende. Hieruit volgt een eerste kenmerk: de samenhang is voor een deel persoonlijk en een *volledigheid* wordt niet beoogd.

Maar de meeste delen zijn *niet* persoonlijk en lenen zich dus wel tot objectivering. Ik verbind maar wat uit de lijst van net hoger: *de Nederlandse Staat* verleent fondssubsidies aan publicerende schrijvers. Om de eerste publicatie gedaan te krijgen loopt een beginner typisch op nogal wat herschrijvingswerk (meestal op richtlijnen van een *eindredacteur*). Deze richtlijnen vergen doorzetting van een schrijver: zonder *koppigheid* is het moeilijk de tekst te dompteren tot hij zegt wat je wil dat hij zegt.

Het tweede kenmerk van de samenhang is dat je, verbindingen makend als die in de alinea boven, vroeg of laat merkt dat je het literaire verlaat en je

je plots in een andere omgeving bevindt. In het voorbeeld boven is eigenlijk alleen het herschrijven typisch literair. De Nederlandse staat is hier een typisch *economisch* begrip (wie ooit een subsidiedossier heeft ingediend, zal beamen: het literaire wordt er ook zonder compromis *economisch* in afgehandeld). *Koppigheid* situeert zich in het karakter; we betreden blijkbaar een grens met de psychologie. Wat daarnet het *litteraire* veld is genoemd, heeft dus begrenzingen met andere velden. Deelnemers aan het literaire veld ervaren die begrenzingen als deel van de rest, typisch zelfs dat deel dat hun tot weerzin of argwaan aanzet.

Het zijn duidelijk die begrenzingen, die het meest behoefte hebben aan onafwendbare aanvaarding, aan onemotionele benadering. Waarom zou literatuur geheel in termen van het literaire veld zijn vastgelegd? Heel de twintigste eeuw door hebben wetenschappers gewezen op de rol van de context voor beschouwing van hun discipline; ik heb het hierbij over onderzoekers zo divers als Robin G. Collingwood in *The Idea of History*^{xv}, Erwin Schrödinger^{xvi} of John Berger^{xvii} - uit een schare anderen. Het postmoderne principe dat 'alles alles beïnvloedt' sluit niet uit dat het meeste het meeste *haast niet* beïnvloedt; dat in die gevallen de daadwerkelijke invloed slechts theoretisch is, fractioneel klein, zoals best ook wel de verstaafgelegen ster een invloed zal hebben op de aarde, maar er geen praktisch nut berust in het praten daarover - in het aanschijn van de meer concrete invloeden van de pakweg tien hemellichamen die onze koers meetbaar aansturen. Tien hemellichamen - talloos veel sterren; zo is het ook in de literatuur, die duidelijk 'rekening moet houden met' - maar niet met zeer velen. De sociologie, de psychologie, de kunstdisciplines buiten de literatuur, politiek & economie, de media, de wet misschien; nog een paar: de linguïstiek, de filosofie, de geschiedenis: al de rest heeft slechts individuele invloed - als studieobject van één boek; bijvoorbeeld, of in het manifest van een strekking.

Op dit punt moet worden opgemerkt - en als betrokken lezer is u er misschien zelf al op gestoten - dat de literatuur haar autonomie met véél meer energie verdedigt dan andere velden^{xviii}. Als u de wet overtreedt en er volgt een boete, interageren daar een *juridisch* (de overtreding) en een *financieel* (de boete) veld - het kan u niet meer vanzelfsprekend lijken. Als de schrijver zich voor zijn werk buitenmatig wil laten betalen, corrupteert hij zijn ware ziel en de geschiedenis leert dat hij daarvoor met excommunicatie kan worden beboet. Of nog: als u een boekbespreking leest, verklaart de commentator meestal het boek in *litteraire* termen (gegevens uit

het boek, uit andere boeken van dezelfde schrijver of een verwant, biografische verwijzingen, etc.) Hoewel er strekkingen zijn die pogen boekbesprekingen in het kader van psychologie, linguïstiek, geschiedenis, maatschappijleer, geschiedenis en filosofie te plaatsen, wordt elke poging daartoe vast gezien als neigend naar esoterie – wat sommige ook wel zijn, maar feit is: *Literatuur wordt besproken in termen van literatuur.*^{xix}

Een alineaatje hoger werden de aanliggende velden opgesomd. Slechts één ervan lijkt open te kunnen: dat met andere *kunsttakken buiten literatuur*, de praktijk bekend als interdisciplinariteit. Of dit te maken heeft met het feit dat dé schilderkunst of dé architectuur een belang in autonomie delen met dé literatuur staat niet geheel vast: het oogt tegenwoordig kek als een recensent in een beschouwing een parallel kan trekken naar een fenomeen in een andere praktijk. En maar voor de hand liggend ook: de disciplines hebben zich toch niet in een koker ontwikkeld – waarom zouden ze dan in een koker moeten worden *beschouwd*? Waarom zou een schrijver bijvoorbeeld bij het verzinnen van een verhaalstructuur uitsluitend op voorbeelden *in de literatuur* moeten terugvallen – terwijl video, film, theater, animatiefilm en opera alle een verhaalstructuur met gecalibreerde kenmerken kunnen aandragen? Wie wil staande houden dat geen enkele schrijver voor de beheersing van de spanningslijn van zijn verhalen iets wezenlijks heeft opgestoken in de bioscoop? Is het juist niet *waarschijnlijk* dat elke schrijver die de cellulloid-media heeft meegemaakt erdoor is geritmeerd?

Opnieuw heeft deze som van kenmerken ons niet dichterbij een beeld van de rest gebracht. We begrijpen nu dat het literaire veld uit behoud van autonomie de grenzen ongaarne opengooit – dat is ten hoogste een antwoord op de vraag waarom alles zo complex lijkt. Maar de samenhangen, hoewel voelbaar, stellen zich niet in een orde aan ons voor. We hebben een omtrekking nodig. Heeft nooit iemand iets dergelijks geprobeerd?

Bourdieu

Wel: niet echt. Zelfs Pierre Bourdieu niet; zijn werk vertrekt vanuit *cases*, maar de toepassing laat hij steeds aan anderen. Toch kunnen we bij Bourdieu wel terecht voor ijking, duidelijkheid en zelfs voor het verlenen van enige autoriteit aan wat geponeerd wordt. Daarom wordt Bourdieu omstandig aan de geïnteresseerde lezer in het volgende nummer voorgesteld, *voor* er van start gegaan wordt met de hele reeks.

Aangave van bronnen:

- ⁱ Het cijfer staat uitvoerig ingeleid en uitgespit in Van Eijk & Warries; 1999.
- ⁱⁱ De Franse socioloog Bourdieu leidt de herkomst van het begrip in in Bourdieu; 1992, het beroemde *Les Règles de l'Art. Genèse et Structure du Champ Littéraire* (222 e v). Van Gennep heeft dit vertaald; behalve dat werk heeft deze uitgeverij ook nog materiaal samengebracht onder de titel *Opstellen over Smaak, Habitus en het Veldbegrip*. Met het veld wordt hier dus letterlijk elke vorm van interactie tussen een producent en een afnemer van literatuur bedoeld, of deze economisch (bijvoorbeeld een contract), strikt linguïstisch (bijvoorbeeld een analyse), maatschappelijk, historisch of nog een andere natuur heeft, zelfs één die niet wordt onderwezen of maatschappelijk erkend. Gezien die breedte voldoen de geijkte termen niet; de 'infrastructuur' bijvoorbeeld lijkt eerder een situering op economisch- en beoordelingsvlak; 'het literaire landschap' brengt de associatie met zich mee beperkt te zijn tot inhoud en auteurs. Deze laatste uitdrukking is bovendien in overgebruik en neigt naar cliché. De auteur die zijn tekst hiermee vult, wekt aldus bij een ervaren lezer snel de indruk dat hij de vaagheid van begrenzing ten kwade wil gebruiken.
- ⁱⁱⁱ Zwagerman; 2005
- ^{iv} Brouwers; 1994 is berucht geworden om zijn 'pamflettaire stijl', waaraan enig temperament niet ontbreekt. Vooral de secties I b 'Twee Pamfletten' (55-128), II c 'Opkomst, glorie en verval van uitgeverij Manteau' (274-314) en de gehele IIIa 'Tijdgenoten' (335-465) illustreren zowel de fenomenen in de tekst als Brouwers' engagement sprekend.
- ^v 'L'Education Sentimentale' is het vertrekpunt voor 'Les Règles de l'Art', dat als stapsteen zal worden gebruikt. In werkelijkheid is Bourdieus werk opgevat als een schets van de literaire ruimte op geijkte tijdstippen in de Franse literaire geschiedenis; een eerste keer dus ten tijde van Flaubert, vervolgens ten tijde van de zaak Dreyfus, om in deze 'synchrone doorsneden' dan de grondslagen voor een cultuursociologie te vinden.
- ^{vi} Vanaf hier wordt de rest zonder aanhalingstekens geschreven, om die te kunnen recuperen in hun oorspronkelijke functie, zoals bij die rond 'de media' hieraan net voorafgaand in de tekst.
- ^{vii} Max Brod *Über Franz Kafka*; Fischer Taschenbuch Verlag, 1974.
- ^{viii} *Hierbij de hele God op Proef*.
- ^{ix} Ab Visser *Wat Moet Ik Ermee*; Manteau, 1979 (in de reeks Manteau Marginaal)
- ^x Daenen, 7 I 2005, bijvoorbeeld. Er zijn in werkelijkheid tientallen verwijzingen naar deze 'inkonsekwente' houding. Je zegt één dag A, en de volgende dag B (met B dus min of meer gelijk aan -A). De derde dag confronteert een journalist je hiermee; wat doe je dan? Bijvoorbeeld wat in deze kleine bron wordt aangehaald; je zegt (letterlijk): 'Ik ben een schrijver, een leugenaar van beroep. Misschien begin ik nu te raaskallen en ben ik het morgen helemaal niet meer eens met wat ik vandaag gezegd heb?' Dat is wel handig als je de dag daarna dan weer wil beginnen met A2,

de dag daarna ontkennen met B2, enzovoort. Het is een genuanceerde houding, salu-
tair recht voor de raaps in een tijd waar iedereen wil wegemballeren. Dorrestein noemt
schrijven 'inspiratie' en 'goddelijk', maar Claus noemt het bij zijn naam: *liégen*.

^{xi} Geeraerts *Zonder Clan*, Manteau, 1969.

^{xii} Geeraerts; 1979. Geeraerts noemt *Kodiak* .58 al wel een thriller (het staat op het
omslag), maar de thematiek leunt duidelijk aan bij eerder werk: de cultuurschok, de
eenling versus de institutie en ook zekere vrijheden met de schrijfstijl. Al dit deem-
stert weg in zijn volgende thriller, een doorbraak op die genremarkt: *De*
Coltmoorden (Geeraerts; 1980). Geeraerts inwerking in deze omgeving blijkt uit het
feit dat hij in dit boek gebruik maakt van de 'herinzetbare protagonisten', Vincke
en Verstuyft, die inderdaad volgende delen zullen bevolken, netjes elk jaar één.

^{xiii} Dewever; 2002.

^{xiv} Dirk Van Bastelaere opent één van zijn essays met: 'Moeiteloos heeft de televi-
sie de canon van de literatuur herschreven...'. Van Bastelaere; 2001.

^{xv} Robin G. Collingwood *The Idea of History*; Oxford University Press, 1946.

^{xvi} Schrödinger, in het beroemde voorbeeld met de kat, wees er als eerste op dat de
observator of zelfs de handeling van observatie het gedrag van het geobserveerde
kan wijzigen.

^{xvii} In *Ways of Seeing* laat Berger zien hoe voorkennis van het geobserveerde onze
appreciatie ervan bepaalt.

^{xviii} Bourdieu; 1992, 260 e v.

^{xix} Een kanttekening hierbij is dat wie zich in één richting van analyse engageert,
meteen andere opties uitsluit. De Graef; 1976 bijvoorbeeld analyseert werk van
Edgar Allen Poe op deconstructivistische manier en toch maakt hij zich alleen maar
vrolijk over een boek betreffende hetzelfde werk van Poe, van Marie Bonaparte, die
alles specifiek psychologisch analyseert.

Alain Germoz 85

Guy Commerman

‘Je n’écris pas pour qu’on partage mes opinions’

Alain Germoz (° 31 juli 1920) is geboren Antwerpenaar, maar schrijft zijn poëzie en proza in het Frans. Zijn eerste proeven zijn teksten voor ballet: *L'enlèvement de Prosperine*, 1947; *La vieille du village*, 1952; *Le beau Ténébreux* (*Schijn bedriegt*), 1954; *Carrefour* (*Ontmoetingen*), 1956. Dit in samenwerking met toondichters als Renier Van der Velden, Peter Welffens, August Verbesselt en Marinus de Jong. Zijn theaterstukken werden, ook in vertaling, in Antwerpen opgevoerd: *Le Transfuge* (*Transfuga*), 1954; *Les résidus* (*Gisteren was er toekomst*), 1958; *Le cinquième mur* (*De Vijfde Muur*), in Brussel, 1964. In het Frans werden *Les Résidus* in Parijs en *Le Témoin* in 1966 in Kinshasa opgevoerd.

Tijdens zijn journalistieke loopbaan wordt een gewilde, literaire stilte in acht genomen.

In 1952 verscheen ook de dichtbundel *Ecorce de chair*. Slechts in 1988 publiceerde hij weer aforismen en sindsdien verschenen ook de bundels *Fragments d'une identité*, 1989; de aforismen *Le chat de Schrödinger*, 1989; novellen in *Les cercles de la liberté*, 1990; het theaterstuk *Fin de régime*, 1991; satirische teksten als *Petite zoologie portative*, 1994, en begeleidende teksten bij tentoonstellingen van Paul Parker. Hij vertaalde ook toneelstukken van Piet Sterckx en Tone Brulin. In 1992 sticht hij het internationale tijdschrift *Archipel* (verschijnt tweemaal per jaar). Het tijdschrift refereert naar Albert Camus ('Seul le risque justifie la pensée'), George Steiner ('To write is to oppose') en Georges Braque ('Ne pas adhérer'). In december 2002 werd door een groep van hechte vrienden een apart nummer van *Archipel* met teksten van Germoz geconcipieerd, met als titel(s) *L'ombre et le masque, suivi de Apologie de Caïn*. Dit gebeurde naar aanleiding van het 20ste nummer van het tijdschrift. Vandaar: *Archipel* n° 20 bis / *Archipel édition* n° 1. In *Archipel* verschijnen alleen zuiver creatieve teksten, geen recensies, geen

verslagen, geen aankondigingen ... Al wat met literatuur te maken heeft, zonder het zelf te zijn, wordt gemeden, opzettelijk. Literatuur over literatuur is bedreigend voor het zuiver creatieve aspect, de huidige proliferatie van het fenomeen dreigt de literatuur zélf te verstikken. Uiteindelijk roept deze paraliteratuur zichzelf als dé literatuur uit. Dus weg ermee!

Uit *Archipel* n° 20 bis brengen we enkele vertalingen van gedichten van Alain Germoz, alsmede de prozatekst *De ongrijpbare* (*L'insaisissable*)

POÈTE

Poète
Parce que
Oui

Poète du temps
Du peu de temps

Pressé de mots
Entre le point
Et la dernière virgule

Vivant
Entre deux signes
Avec la crainte
Intense
De l'arrêt
Au point virgule

De toute évidence
Une fin
Un peu ridicule

DICHTER

Dichter
Omdat
Inderdaad

Dichter van de tijd
Van weinig tijd

Gedrukt met woorden
Tussen het punt
En de laatste komma

Levend
Tussen twee tekens
Met de hevige
Angst
Van de stilstand
Bij het puntkomma

Ongetwijfeld
Een einde
Enigszins lachwekkend

DES MOTS POUR SURVIVRE

*Avant qu'une virgule
En change le dessein
Prends soin des mots
Qui accentuent
Les parallaxes du destin*

*Avant que l'aube vive
Altère ta pensée
Laisse la phrase montgolfière
Flamber haut dans la nuit*

*Contemple ces décombres
Où tu laisses tomber
Un plein panier de signes
Tout un assortiment
De certitudes mal en point*

*Contemple ces points d'orgue
Où nul ne reconnaît
Les cailloux ni les braises
Le silex ni le cœur
Le point d'honneur du survivant*

WOORDEN OM TE OVERLEVEN

Voordat een komma
De bedoeling wijzigt
Koester de woorden
Die de parallaxen van het lot
Benadrukken

Voordat de levendige morgen
Je gedachten vervalst
Laat je montgolfière-zin
Opvlammen in de nacht

Aanschouw het puin
Waar je een volle korf
Met tekens achterlaat
Een hele schakering
Van zwakke zekerheden

Aanschouw de orgelpunten
Waar niemand de keien
Noch het gloeiend houtskool herkent
De silex noch het hart
De erezaak van de overlevende

LE NON-ÉCRIT

*Qu'il est beau
Ce poème non écrit
Qu'un premier vers annonce
Que le second détruit*

*Qu'il est beau
Si beau et si sûr
de n'être jamais écrit
Comme s'il était là
Depuis toujours
A portée du regard
De l'anonyme
De l'égaré
Du premier venu*

WAT NIET GESCHREVEN IS

Wat is het mooi
Het ongeschreven gedicht
Dat een eerste vers aanbiedt
Dat het tweede vernietigt

Wat is het mooi
Zo mooi en zo zeker
Dat het nooit geschreven werd
Sinds altijd al
Binnen het bereik van de blik
Van de naamloze
De verdwaalde
De eerste de beste

QUESTIONS D'UN QUESTIONNEMENT EN QUESTION

*Qui suis-je
Où fus-je
Et où fuis-je ce je
Ce contre qui
D'un anti-moi
Qui joue son je
A tout venant
D'un va-et-vient
De va-t-en guerre
Contre ses pairs
Pour délivrer
Le mal à soi
D'un autre moi*

*Qui fus-je d'aussi assidu
Pour suivre les fragments
Du grand effritement
De l'ordre en désordre accompli*

VRAGEN OVER EEN VRAAGSTELLING IN VRAAG

Wie ben ik
Waar was ik
En waar vlucht ik dit ik
Die naaste
Van het anti-ik
Wie zet zijn ik in
Bij de willekeur
Van heen-en-weergeloop
Van strijdlust
Tegen zijn gelijken
Om het kwaad zelve
Te bevrijden
Uit een ander ik

Wie was ik dat ik zo hardnekkig
De brokstukken volgde
Van de grote verwerping
Van de orde in volmaakte wanorde

PERSONNE

*Ils étaient là
Dans leurs costumes
De tapinois*

*Avec leurs masques
Bien ajustées
D'indifférents
Et de faux-culs
Bien disposés*

*Ils étaient là
Civilisés
Comme si c'était
Leur naturel
D'être quelqu'un
Bien déguisé
Au carnaval
Des grands absents*

*Ils se croyaient
Quelque personne
(Tel personnage)
Et n'étaient que*

*Personne
Personne
Personne*

IEMAND NIEMAND

Daar waren ze dan
In hun verhullende
Gewaden

Met hun goed
Passende maskers
Van onverschilligen
En goedgeluimde
Schijnheiligen

Daar waren ze dan
Beschaafd
Alsof het
Het doodnatuurlijk was
Om zich als
Knap verklede
Te bewegen op het carnaval
Van de grote afwezigen

Zij dachten
Een iemand te zijn
(een of ander personage)
Zij waren echter

Niemand
Niemand
Niemand

ESCHER

*Sisyphe ou l'inanité d'un effort
Voué à l'usure et la mort
Que fais-je donc pour me croire à l'abri
D'escaliers à monter de pentes à gravir
Je monte et gravis en toute liberté
Ces marches qui décomposent mon pas
Et achève mon périple où je l'avais commencé*

*Voyageur au long cours d'extrêmes tourmentés
J'ignore les raccourcis mais j'évite
La liberté d'un futur aboli
Les revers du temps et des falaises d'ennui*

ESCHER

Sisifus of de ijdelheid van een inspanning
Veroordeeld tot aftakeling en dood
Wat doe ik om me veilig te wanen
Voor hoogoplopende treden, te beklimmen hellingen
Ik stijg en beklim in alle vrijheid
De treden die mijn stap ontregelen
En ik eindig mijn zwerftocht waar ik begon

Reiziger op lange afstand van uiterste kwellingen
Ik ontken de binnenwegen maar ik vermijd
De vrijheid van een afgeschafte toekomst
De keerzijde van de tijd en het klif van lusteloosheid

ICI

HIER

(I)

(I)

Ici

Hier

En un point de mon histoire

Op het punt van mijn geschiedenis

Le coeur arrêtera l'esprit

Zal het hart de geest doen stokken

Libérant le zéro de l'infini

Het nulpunt van oneindigheid bevrijdend

Ici

Hier

L'aleph (sans Borges à la rescousse)

Opent een alef (zonder hulp van Borges)

Ouvre sa fleur anonyme

Haar naamloze bloem

A l'orgueil de l'oméga

Voor de hoogmoed van de omega

Ici

Hier

La rouille des grilles

Bestuift en verschroeit

Poudroie et roussit

Het roest van de tralies

La main malhabile

De onhandige hand

(II)

(II)

Ici

Hier

comme avant

zoals weleer

l'exil

ballingschap

Là

Ginder

comme hier

zoals gisteren

l'exode

exodus

Et toi

En jij

comme toujours

zoals altijd

en fuite

op de vlucht

De ongrijpbare (L'insaisissable)

Op het ogenblik dat ik nader, wendt hij zich af en verdwijnt, laat hij als Zorro zijn spoor achter op het winkelraam, niets van zijn weerschijn gunt hij ons. Wanneer ik me vooroverbuig naar de etalage, blijft er van de hansworst slechts een vaag beeld over. Hoewel dit ontoegankelijk leek, be kroop me toch de behoefte het los te rukken, het voor mij uit te stallen, zijn ijdelheid aan te tonen – of het zijn waarheid te zeggen.

Er bleef niets anders over dan de ruit te breken, de arm in de opening te steken, het ongrijpbare vast te grijpen, want aan de andere kant van het gebroken raam, toonde elke beweeglijkheid een soort van vlucht aan, een weigering om zich kenbaar te maken. De overbodige prullaria in de etalage verborgen geen enkel teken van aanwezigheid, zelfs geen schaduw van een weerschijn. Maar had ik nood aan zo'n tastbaar bewijs om me te overtuigen van wat ik reeds wist? Juwelen of vleeswaren, de winkel mocht om het even wat herbergen, mijn hand moest de oorsprong van de schitteringen of de roodlillende brokken niet verplaatsen. Zij wou de verwerpelijke, altijd uitdagende indringer vastgrijpen, aanhalen, vernietigen, met een orgastisch genoegen, toen een laatste opwelling van weezin mij aanzette om te handelen. Hij was springlevend en beweeglijk en dat verontwaardigde me, want het verwarde mijn onbeweeglijkheid, mijn hoofdbekommernis in het uitoefenen van mijn luiheid. En ook nog dit: de snelheid van uitvoeren van het teken op de ruit, wat ik als een supplementaire provocatie ervoer, ergerde me zodanig, dat ik, door bruuske bewegingen en woedende gebaren bevangen, aan de voorbijgangers de indruk moest geven dat zij de repetitie van een pantomimespektakel bijwoonden. Me helemaal alleen, plotseling, in volle straat, hieraan wijden, zou niet erg overtuigend overkomen. Gelukkig kon de idee van de mime als waarschijnlijk worden aanvaard. Niemand moest zien wat ik niet zag. Men moest niet zien wat ik verondersteld was te zien, maar niet volledig en duidelijk kon onderscheiden en een gedrag zou veronderstellen dat iedereen bizar zou vinden. De verderfelijke invloed van een ongrijpbare weerschijn verklaren? Wie zou er luisteren? Trouwens, het groteske aspect van het tafereel, of zijn verdacht karakter, zou misplaatste nieuwsgierigheid kunnen opwekken, want ik had geen enkele getuige nodig om zich met mijn probleem te bemoeien – het mijne, mijn heel persoonlijke probleem, zelfs al had ik sinds lang het goede besluit genomen om het te verwaarlozen. Een schijnbeweging. En dan een vlucht. In tegenspraak met al mijn gewoontes, zette ik mijn verantwoorde-

lijkheid opzij door een weigering om de raadselachtigheid van het iteratieve verschijnsel met open vizier aan te pakken.

Toen ik de winkelruit ingeslagen had, zouden het rinkelend lawaai en de ongepaste houding van mijn arm, gestrekt naar de etalage, geen enkele twijfel laten bestaan over de bedoelingen die men mij in de schoenen zou schuiven. En zo kwam ikzelf, onbeweeglijk, in een toestand van vlucht, van aanvaarding van de tegenstrijdigheid van een aan de grond genagelde, overhaaste vlucht.

Hoe kon je aan anderen laten inzien dat zij getuigen waren van een INVER-SIE van de realiteit, dat zij, onderbroken in hun beweging van toevallige voorbijganger, zich niet konden vergewissen wat een ogenblik van stilstand, zelfs gelijktijdig met het mijne, hen had kunnen openbaren?

De weerschijs in de winkelruit was me ontsnapt en ik had geen enkel bewijs, ik was niet in staat om mijn woede uit te schreeuwen, in de steek gelaten door de groteske snoodaard, altijd bereid om te defileren en aan wie ik, ook ditmaal, slachtoffer van mijn traagheid, niet in de gelegenheid was om mijn teleurstelling te uiten.

In beschuldiging gesteld voor vernieling van onroerende goederen en poging tot diefstal, voelde ik de onrechtvaardigheid en de frustratie des te meer verbitterd aan, omdat ik aan niemand de identiteit van de ongrijpbare openbaar kon maken. Men zou me niet hebben geloofd als ik had erkend dat ik hem elke dag het hoofd bood, zonder de kleinste zwakke poging van overhaasting of vlucht vastgesteld te hebben, wanneer ik hem gadesloeg in de kalmte van mijn slaapkamer, waar een grote spiegel me niet kon bedriegen wat de juistheid van mijn handelwijze betreft.

*Pour l'homme qui passe
(et ne fait que passer)
vaine est la patience du miroir*

In een 'bekentenis' zegt Alain Germoz: 'Ik roei mijn overtuigingen uit zoals anderen hun gebeden. Of als een aap die zich ontvlooit. Maar apen doen dat onder elkaar. De mens staat alleen. Tenzij hij een meester heeft die hem vrijstelt om zijn eigen overtuigingen te hebben.' Voor Alain Germoz is literatuur een levenslange zoektocht: naar zichzelf, naar anderen, naar beteren, naar de duivels in zijn hart en geest. De zoektocht is geen doel. Het zoeken is belangrijk. Niet de aankomst. De zoektocht is naar milde mensenmaat. Beheersbaar.

Car tout homme n'est qu'une hypothèse.

Het tafereel voor je

Kees Engelhart

OM OP BED TE GAAN LIGGEN

Er woedt een felle brand in het stadscentrum
Het grote warenhuis en de drogisterij ernaast
Lijken het zwaarst getroffen
Vlammen slaan opklimmend uit gitzwarte rook
Door de gebroken ruiten naar buiten
Kleine groepjes mensen staan op veilige afstand
Toe te kijken
Sirenes gillen en brandweermannen rollen
Uiterst bedrijvig keurig opgerolde maar nog
Platte brandslangen uit

Je staat aan de overkant op het stationsplein
Rillingen lopen je over de rug en je handen
Voelen plakkerig aan van het zweet
Je vraagt je af of er wellicht doden te betreuren
Zijn maar er is niets te bespeuren dat daar op wijst
De verplegers staan rustig naast de ambulance
Met elkaar te praten
Een rookt er zelfs een sigaret

Tot je spijt en schrik betrap je je op de gedachte
Dat het allemaal wel meevalt en dat je dat
Behoorlijk teleurstelt al met al
Je weet dat je zo niet behoort te denken
Maar je kunt er werkelijk niets aan doen

Na enige tijd draai je je om en vol
Verwarrende gedachten sla je de weg in
Die naast het station loopt
Naar huis terug
Naar je kamer boven

OM IN ALLE RUST EN STILTE KIRSCH TE DRINKEN

Nog dieper in het bos gekomen sla je een zijpad in
Dat weinig wordt gebruikt
Dat zijpad bewandel je met genoegen en regelmaat
Nog nooit ben je er iemand tegengekomen
Het is eind december en het regent al heel de dag
Links van je zie je vaag de aardbeievelden tussen
De kale bomen door

Na de derde kromming van het zijpad sta je plotseling
Voor een roerloos op de grond liggende persoon
Je verstijft en doet werktuiglijk een stap achteruit
Je hart bonst hevig en razendsnel denk je na
Dan haal je diep adem en loopt op de liggende
Persoon toe je bukt je bij het hoofd dat met het
Aangezicht plat naar beneden in een hoop natte
Bladeren ligt

Voorzichtig met je rechterhand probeer je het
Hoofd naar je toe te draaien
Het lukt niet de nek is volledig verstijfd
Onwillekeurig loopt je een rilling over de rug

Je gaat zitten tegen een boom en kijkt ademloos
Naar het tafereel voor je
Zoiets heb je in je leven
Nog niet meegemaakt
Uit de binnenzak van je met bont gevoerde
Vliegeniersjek vis je het platvinkje gevuld met
Twintig centiliter goddelijke kirsch

Aarzelend neem je een slokje
Want in feite daarvoor alleen
Ben je deze middag naar het bos gegaan

Ik, een naaktloper

Thierry Deleu

AAN ZEE

De stad broedt de zomer uit, mijn kind.
Een late valk slaat de vlerken uit.
En in de verte kirren als vogels
meisjes op de schelpen van de zee.

Een vogel wiekt onhoorbaar naar de zon.
En killer voert de wind een snavel.
Een boot stoot schoorvoetend voorbij.
En kruiers voeren de zomer naar de haven.

De zee zet gretig haar lippen in het strand.
En witveren vogels schillen het schuim
met het scherp van hun vleugels.
En straks staat de kou op uit de helmen.

NA DE DAGERAAD

Verwekt uit zoveel handen zachtheid
en zo weinig harde aarde, zij ligt -
aan haar garstige adem slaap ik.
In de rimpels van haar huid brede

sporen van een man, gevluht voor het
krijzen van een kleine kraai.

Na deze dageraad een nieuw kind
zal zij dragen, als een dracht waaraan

geen liefde vreemd gebleven is.
Ik voel de adems in mijn longen
openstorten. Elke dag, elk uur.
Als ik dit schrijf als een klaaglied,

dat zo weinig woorden weemoed zingt,
ben ik de fallus die zijn zaden plant.
Tot hoorbaar zacht de nacht als een
vogel over onze tempel wiekt.

GROENE MERELS BESTAAN NIET

Ik ben een populier vol bladgeruis
of een berk waarin vogels fluiten
met een stemmetje als verschaald papier.
Vogels zijn kleine geluiden die

spreken als regen en het regent niet.
Uit mijn scherpgeworden hand zij eten.
Want ik ben het zaad en ook de grond,
mijn woord is vogelbek en koren.

Ik eis niet dat je tot in mijn vingers
meeluisteren zou naar hun lied.
Jij bent een stoel achter de ruiten,
of een muur, een huis met veel kamers.

Ik leg mijn oor te luisteren en hoor
het knappen van de twijgen onder
de passen van een zachte vogel.
Groene merels bestaan niet, zeg jij.

De stilte van het uitzicht

Pieter Luykx

onleesbaar haast

onleesbaar haast, toch weten wat er staat
en niets meer vragen, als een boom: hij
leeft zoals hij altijd leeft en weegt de stilte
van het uitzicht op het eerste leven om wat
vanzelf gebeurt en nooit zichzelf kiest: zo
onbedoeld schikt het, de schaduw wijkt en
vindt haar weg - om dat een keer te zien.

zoals een boom

zoals een boom, zonder zichzelf te
schenken, langzaam verandert in bruin
of in rood, zich zo stralend vertoont,

verloren het groen en het haast blanke
blad, uit alle macht begint met afscheid te
nemen, maar zich niet leent voor een vlucht.

Mededelingen en publicaties van abonnees

- Een nieuwe Vlaamse poëzieweblog uit de startblokken. Raadpleeg <http://parlando.sky-netblogs.be>. Bijna elke dag wordt Parlando! aangepast en aangevuld met nieuwtjes en links. Mail gerust uw meningen door naar parlando.weblog@gmail.com.
- Eric Rosseel publiceerde de poëziebundel *Reutel* bij uitgeverij Het Zinkend Schip, Amsterdam/Dendermonde, 2005. Zie ook: www.hetzindkendschip.com.
- François Vermeulen publiceerde eind mei de poëziebundel *Rafels*, 36 pp., Eigen-zinnige uitgave. Zie ook: <http://users.pandora.be/francois.vermeulen1>.
- Bij uitg. IJzer, Utrecht, verschijnt het essay *Waarheid en werkelijkheid* van Guido Eekhaut. Dit boek keert zich tegen de versluiering van de rede, in de handen van het postmoderne denken. E-mail: Guidoeekhaut@yahoo.co.uk.
- Boekhandel Blomberg is verhuisd naar de Lange Gasthuisstraat 28 in 2000 Antwerpen. Samen met 'Home of OBSESSION' (aparte interieurdecoratie) komt er een grote ruimte vrij voor de al even aparte boeken (kunst, fotografie, poëzie, kookboeken ...) en de gebruikelijke genots-artikelen. Kom kijken, kuier rustig rond, drink een kopje heerlijke mokka ...!
- Huguette Bastin vertaalde de poëziebundel *Dromen in de wind* van de Poolse dichteres Isabelle Bielecki, uitgegeven door Collection du Cercle Culturel des Communautés européennes, waar ook de bundel *Oasis X* verscheen, een antologie van auteurs van de literaire kring. Bestel bij H. Bastin, Kleinwaverstraat 22, 3040 Huldenberg. E-mail: HG.Bastin@skynet.be.
- Eind juni opende een nieuwe kinderboekhandel zijn deuren: 'Pardoes' bevindt zich in de Wijngaerdstraat 16, 2000 Antwerpen (bij Conscienceplein). E-mail: boekhandel@pardoes-antwerpen.be.
- Rik Wouters publiceerde *Woord én Daad van Guy van Hoof. Zijn apocrief evangelie*, een essay. Bestellen: F. Laforce, Torhout. Prijs: 12,5 euro. Rek.nr.: 068-2436010-76 van Xamego, Halle, Torhout.
- *Gedichten bij het grafische werk van Lieve Pettens*. Woord vooraf van Cel Overberghe, nawoord van Guy van Hoof. Bestellen op: 000-0914039-0 van F. Laforce, Torhout.
- Hans Kilian publiceerde *Memoires van een boekverkoper*, prijs: 8,5 euro, uitg. Het Zinkend Schip. Zie ook: <http://www.chroom.net/Kilian>.
- Over Roland Cassiman verscheen een monografie met prachtige kleurfoto's (Lighthouse) van de schilder en zijn werk + overwegingen van Erik Antonis en Patsy Sörensen. Uitgave District Hoboken.
- Van Jan Lampo verscheen *Antwerpen in letters, schrijvers over hun stad* bij uitg. Davidsfonds, prijs: 22,5 euro.
- Van Johan Van Oers en Tine Slosse verschijnt in september een bundeling van interviews en literaire teksten over dementie (uitg. Lannoo).
- Johan Van Oers schreef het lied *Moeder weer een meisje* voor Jan De Smet en de Nieuwe Snaar.
- Yvan De Maesschalck stond in voor de samenstelling van *Vossenpoëzie*, het themanummer van het tijdschrift *Tiecelijn* (jg. 18/nr.2). Zie ook: tiecelijn.reynaert@online.be.
- De volledige programmatie van het *Maison de la Poésie* voor 2005-2006 is te raadplegen op de site www.maisondelapoesie.be.
- De poëziebundel *Zwarte vijvers* van Guy van Hoof werd op zaterdag 17 september voorgesteld in Galerie Linda Beck, Volksstraat 61, 2000 Antwerpen. De bundel is voorzien van een aantal kunstwerken van beeldend dichter VPM Bio; het zijn compilaties,

bewerkte foto's van de omgeving rond het metrostation 'Zwarte vijvers' in Brussel.

- Theater *Zuidpool* in zijn bestaan bedreigd !!! Om onbekende en onaanvaardbare redenen (en ondanks gunstig advies van subsidiedossier door de Beoordelingscommissie) werden de subsidies van theater *Zuidpool* meer dan gehalveerd. De wereld op zijn kop ! Of service d'après la tête du client? Reageer bij info@zuidpool.be of op 03-232.81.04. U kunt ook terecht bij kabinet.anciaux@vlaanderen.be.

- Op 28 augustus werd in het Toneelhuis in Antwerpen Wannes Van de Velde gevierd voor zijn levenslange artistieke verdiensten. Unesco Vlaanderen gaf een speciaal cahier met foto's van Raoul Van den Boom uit en teksten en partituren van Wannes Van de Velde, Marc Jacobs, Dree Peremans en Jan Declair.

(abonnees kunnen hun activiteiten & publicaties melden op het redactiedres)

UIT SYMPATHIE

Ward Ruyslinck-prijs voor Kortverhalen

In maart 2006 wordt de eerste Ward Ruyslinck-prijs voor kortverhalen uitgereikt in het kader van de Prijzen van Meise 2006.

De wedstrijd staat open voor alle in België wonende of verblijvende deelnemers van 18 tot 88 jaar.

Het thema van de wedstrijd is vrij, maar verhalen met een racistische inhoud of dito uitlatingen worden onmiddellijk uit de competitie geschrapt. Het verhaal mag niet langer zijn dan 5 getikte pagina's.

Met de hand geschreven teksten worden niet aanvaard.

Inschrijving moet gebeuren *vóór 15/11/2005* door storting van 5,00 Euro op rekeningnummer 776-5965728-34 van vzw NYX, met vermelding van "Kortverhalenwedstrijd W.R. + naam"

De verhalen moeten *vóór 15/12/2005* verstuurd worden naar:

Ward Ruyslinck-prijs voor Kortverhalen
Potaardestraat 25
1860 MEISE

De jury is als volgt samengesteld:

Bob Mendes (voorzitter), Elisabeth Marain,

J.P. Mulders en Margot Vanderstraeten.

De prijzen:

1e prijs: een chèque van 350 Euro

2e prijs: een waardevolle pen (of pennenset) van WATERMAN

3e prijs: een waardevolle pen van PARKER

De prijsuitreiking zal plaatsvinden in maart 2006 in Meise.

De winnaars worden schriftelijk op de hoogte gebracht.

Voor het volledige wedstrijdreglement, mailen naar :

monika.macken@yucom.be of bellen op 0476/87 70 03

Woordenkramerijkdom

Propere pijlen

Het is de bedoeling om in deze korte rubriek telkens een tekst te brengen die om een of andere reden grappig, provocerend, onthullend, beangstigend is.

Vorig jaar overleed 'beeldenstormer' Frans Buyens. Hij publiceerde zijn eerste tekst reeds in 1941, tijdens de Duitse bezetting. In eigen beheer verscheen toen *Dwaze dromen*. Zich inzetten voor zijn medemens ... is dat een dwaze droom? In zijn essay *De vrijheid heeft maar één gezicht* (Klaproos-reeks, Antwerpen, 1989) besluit Guy van Hoof ... 'Indien politici, gezagsdragers, kerkelijke medicijnmannen zichzelf in een echte spiegel zouden bekijken, dan was er hoop op zelfkritiek en beterschap. Maar hen worden 'spiegels zonder kwik' voorgehouden, zodat ze hun monsterachtigheid niet zien. Het ergste is nog, dat de niet bewust levende mens de vervalste beelden voor echt aanziet. Door gebrek aan verbeelding, zegt Buyens. Juist via die verbeelding wil hij zijn lezer op een ander spoor zetten.' Uit de kleine publicatie *Pamfletten en propere pijlen* uit 1957 (uitgeverij Satiricus, Antwerpen) lichten we enkele propere pijlen. We publiceren de originele versie ...

'Voor de leeuwenkooi staat een man. Hij zwaait met zijn stuk inpakpapier, hij klopt met een stok tegen de traliën, hij sist, hij tracht de leeuw woedend te maken. Het beest beweegt niet eens. Het kijkt vol verveling het gesticulerende schepsel aan. En gaapt. Nadien gaat het zijn rug tegen de traliën wrijven. Het denkt: een kooi heeft toch zijn voordelen, ze helpt het jeuksel verdrijven.'

'De sterkte van onze politieke partijen is dat ze geen aanhangers kunnen bijeenbrengen op vergaderingen, maar hele benden knokploegen verzamelen om hun verkiezingsplakaten te beschermen. Dat is tegelijk hun zwakte.'

'Te pas en te onpas wordt verklaard dat de mensen te haastig willen leven, dat ze veel te ongeduldig zijn. Een bedenkelijke diagnose. Wij

leven helaas te traag. Niet alleen een luie maag hebben de meesten, ook luie hersenen. De meeste mensen leven in het verleden en de maatschappelijke vormen behoren reeds tot een afgesloten geschiedkundige periode. Als een tros mossels in een zandbank, zo kleeft de mensheid aan voorbijge tijden en ze heeft zelfs de domme verwaandheid zich daarop te beroemen. Dit gebrek aan verbeelding is katastrofaal.'

'Soms hoor ik zeggen: waarom verspilt ge uw tijd en uw energie aan discussies met mensen die absoluut niets betekenen. Hé, wanneer betekent een mens absoluut niets? Indien dezelfde lieden waarvoor nu bedenkkelijk de schouders worden opgehaald zouden opgeklommen zijn tot hoge ambten, of officiële personaliteiten geworden, zou de discussie met hen dan nog tijdverlies zijn? Helaas, dat bewijst de ervaring van elke dag. Er bekleeden zoveel onbetekenende lieden een belangrijke positie, als er waardevolle mensen in een bijna vernederende situatie gedrongen zijn. En eerst dan stelt men vast tot welke volmaakte steenezelmentaliteit de homo sapiens in staat is. Het nastreven van deze mentaliteit schijnt op gegeven ogenblikken zijn enig ideaal te zijn. Enfin, hij heeft dan tenminste toch dat ideaal.'

'Twee oude kennissen ontmoet, een vrouw en een man, arm aan arm. Hun eigen man en hun eigen vrouw hadden ze thuisgelaten, of misschien waren ze er van af. Ze keken voorbijgaand solidair naar een winkeluitstalling en deden of ze me niet bemerkten hadden. Het is me al dikwijls opgevallen hoe de mensen zich schamen over hun liefde. Of schamen ze er zich alleen maar over omdat het géén liefde is?'

'Buiten enkele onnoemenswaardige nadelen heeft de oorlog één onvergelijklijk moreel voordeel: hij maakt van elkeen die er in betrokken wordt een held, zowel van hem die doodt als van hem die gedood wordt. Die geen held wenst te wezen is vanzelfsprekend een lafaard.'

De geciteerde teksten verschenen voor de eerste maal in het onafhankelijk maandblad 'de Satan', van mei tot september 1957. Eigenlijk ogen ze nog springlevend en actueel. Giftige pijlen dus ... ?

Het laatste woord

Zijn eerste bundel

Eric Corman

Ik woonde vorige maand de voorstelling bij van een eerste dichtbundel van een nog redelijk jonge dertiger (er bestaan ook oude twintigers!). Sven W. was kapot van de zenuwen. Uiteraard gebeurde dit in een bruin gerookt café. De patron hield niet zozeer van poëzie, maar hij stelde op geregelde tijdstippen toch zijn etablissement beschikbaar voor dergelijke uitspattingen. Hij hield er een klandizie van jongere, debuterende auteurs en hun fanclubs aan over. En meestal waren die gasten en gastinnen van het vredevolle type, geen hooligans, enkel wat verbale hoogdraverij. Niks gevaarlijks. En meestal waren het ook serieuze zuipschuiten. Aldus werd het nuttige aan het aangename gepaard.

Ik had de jonge poeet in de stadsbibliotheek op een lezing over Adriaan Roland Holst leren kennen. Hij kende die Nederlandse dichter niet, had nooit iets van hem gelezen. Dat is natuurlijk niet erg. De spreker had het over het Elysium dat Holst opriep. Zijn hang en drang voor de grote vlucht naar de gelukzalige eilanden, de eenzame zwerver in zichzelf die op het smalle strand de weg naar verder dan de zee zoekt. Tijdens zijn wandelingen spreekt de dichter tot zichzelf, hij gaat op verkenning naar de juiste oorden en woorden, maar hoe meer hij naar binnen spreekt, hoe meer hij tot de overtuiging komt dat 'naar buiten' spreken nodeloos wordt. De dichter heft zichzelf op.

'Ze ontwaakte: op de nog lege / zee van haar ogen ging, / voormalige verten tegen, / ik scheep naar dat weleer / van heil, en plotseling / - maar nu achter schuimranden / des doods – lagen daar weer / de vergeten eilanden.' Dit gedicht uit *Een winter aan zee* stond op de uitnodiging. Mijn jonge vriend was er ondersteboven van. 'Ik heb ook soms dat gevoel,' bekende hij, 'dat ik wil verdwijnen, ja uitruisen in de wind, omdat ik het besef heb hoe ontoereikend mijn woorden, mijn gedichten zijn.' Ik zei hem dat dit een zeer goede benadering van zijn dichterschap was. Niet dat ik hem goedkoop wou troosten, maar omdat ik er van overtuigd ben dat de zinvolste zinnen in

nederigheid worden geboren.

Tijdens de voorstelling van zijn bundel *Netvlies & Trage uren* moest Sven natuurlijk een en ander voordragen. Dat werd algemeen verwacht. Hij begon met een kleine hulde aan zijn stadsgenoot Mark Braet, die hij zijn oude gezel en leermeester noemde. 'De dichter schrijft / met zijn vinger op water / Hij zwemt onder water / en kan er blijvend wonen // Hij proeft het brandende zout / schilferend licht / wat leeft in een schelp / en erbuiten / Dat alles beschrijft hij / de dichter'. De dichter tracht alles te beschrijven, maar beseft zijn onmacht, hij blijft nederig in zijn worden en zijn woorden. Ik moest terugdenken aan het voorval in *Don Quichotte* van Cervantes. Een beminnelijke Spaanse landjonker nodigt de ridder en zijn dienaar Sancho in zijn landhuis uit. De gastheer stelt zijn zoon aan hen voor en vertelt er fier bij dat hij een groot dichter is, enfin wil worden. De jonge snaak vindt don Quichotte maar een rare kwast en beunhaas en kijkt enigszins misprijzend op hem neer. Maar onze gast vraagt aan de jongeling om zijn poëzie toch maar eens voor te lezen. Hij laat zich niet pramen en don Quichotte prijst hem de hemel in voor zijn prachtige en aangrijpende verzen. De zoon is geveleid en gelukkig en is plotseling verblind door de intelligentie en de goede smaak van de vreemde gast, die er even plotseling veel minder gek uitziet. Je zou je kunnen afvragen wie hier het gekste is: de gek die de heldere van geest bewierookt of de heldere van geest die de gek gelooft?

Na twaalfen zaten we nog samen aan een tafeltje. Sven bekende dat hij zich verschrikkelijk leeg voelde. Ja, hij had wel meer dan twintig bundels verkocht en een plaatselijke journalist had hem in de streekkrant een recensietje beloofd, maar onze prille dichter voelde zich niet gelukkiger dan voorheen. Integendeel. 'Ik heb een stuk van mezelf prijsgegeven, ik ben nu minder mezelf geworden, ik behoor een heel klein beetje ook anderen toe. Als dat het begin van beroemd zijn is, dan hoeft het niet voor mij. Een veel te hoge prijs.' Toen vertelde ik hem het verhaal van don Quichotte. Sven knikte: 'Ik snap de boodschap, oompie'. En we bestelden nog een pint. Hij haalde uit zijn zak een verfromfaaid papiertje. 'Hier wilde ik mee besluiten, maar ik ben het totaal vergeten, de zenuwen,' en hij las voor: 'Grote / lege zeeschelp / aan de kom van mijn mond / Je hoort me vertellen / boven het ruisen der branding / Ik spreek je in zeewier / in gebroken wit schuim / in oranje sterren / mijn handen maken een zon uit papier / een nieuwe wereld / een gekleurd verhaal'.

'Ook van Braet?'

'Jawel, een volgende winter aan zee zegt me wel iets.'

In het holst van de nacht zeilden we naar huis. Elysium? ■

Beschermcomité Gierik & NVT

Meerdere mensen spraken en spreken ons nog altijd aan om van het Gierik-beschermcomité deel uit te maken. Niet de minsten die hun morele steun toezegden en hun intellectueel, creatief gewicht in de waardenschaal leggen. Ziehier de lijst van de uitverkorenen die er het vlugst bij waren (in willekeurige volgorde):

Frans Redant, dramaturg – Frans Boenders, auteur, essayist, cultuurminnaar – Ludo Abicht, vrije denker, filosoof, Arkprijs van het Vrije Woord – Gilbert Verstraelen, gemeenteraadslid Stad Antwerpen – Jos Vander Velpen, advocaat, voorzitter Liga Rechten van de Mens – Peter Benoy, theaterdirecteur Zuidpool – Lucienne Stassaert, vertaalster, auteur, Arkprijs van het Vrije Woord – Rik Hancké, toneelregisseur – Bert André, toneelspeler – Monika De Coninck, voorzitter OCMW Antwerpen – Freek Neyrinck, zette het figurentheater op de wereldkaart – Willy Claes, Minister van Staat – Philippe Lemahieu, bedrijfsleider en cultuurminnaar – Stefan Boel, bedrijfsleider en cultuurminnaar – Eic Brogniet, dichter, directeur *Maison de la Poésie* van Namur – Victor Vroomkoning (NL), dichter – Chrétien Breukers (NL), dichter, stichter nieuwe poëziereeks *De Windroos* – Bart F.M. Droog (NL), dichter-performer, redacteur bekendste literair internettijdschrift *Rottend Staal* – Wim Meewis, auteur, kunsthistoricus – Thierry Deleu, auteur – Lionel Deflo, auteur, ex-hoofredacteur *Kreatief* – Eric Rosseel, doctor psychologie – Silvain Loccufier, erector VUB – Rik Torfs, prof. kerkelijk recht KUL.

Enkele milde literatuurmecenasen schonken ons al even milde giften om de eerste nummers in de steigers te zetten. Zij wensen echter anoniem te blijven. Pronkzucht is hen vreemd.

Uit sympathie - dhr. G. P. - dhr. G. B. - dhr. Ph. L. - dhr. D. Vd. B. - dhr. St. B.

UIT SYMPATHIE

DE AUTEUR

Het tijdschrift van

DE KOEPEL VAN VLAAMSE AUTEURSVVERENIGINGEN

VVL – VVTS – VSVJ

Secretariaat:

Sint-Jacobsmarkt 22

2000 Antwerpen

Tel. 03 2946725

Medewerkers herfstnummer 88

Olivier BOEHME - (°1974) studeerde Geschiedenis in Antwerpen en Leuven. Hij is actief als onderzoeker aan het departement Geschiedenis van de Universiteit Antwerpen. Daar werkt hij in het kader van de GOA Literatuur, Vlaamse Beweging en Maatschappij 1914-1950 aan een proefschrift over de sociaal-economische agenda van de Vlaamse beweging tijdens het interbellum. Hij publiceerde reeds over de *Revolutie van rechts in Vlaanderen*, naast onderzoek over historiografie en politiek-financiële geschiedenis.

Dimitri BONTENAKEL - verbonden aan de SchrijversAcademie van Antwerpen, publiceerde in 2004 zijn eerste roman *Een zwerver met pleinvrees* (Davidsfonds, Leuven).

Guy COMMERMAN - medestichter *Gierik & NVT*, publiceerde een 10-tal poëziebundels en gedichten en verhalen in diverse Nederlandse, Vlaamse en Waalse tijdschriften.

Eric CORMAN – (°1975, Nieuwpoort) publiceerde de dichtbundels *Wolken overal* en *Waarom mei en andere maanden minder* (2002a), maakt ook illustraties en cartoons, verklaart zichzelf tot letterenfanaat.

Lieven DAVID - (°1958) werkte lange tijd als journalist; publiceerde voor het laatst in boekvorm in 1986: *New Wave* (Kritak, Leuven); raakte geïnteresseerd in informatica, waarin hij werkte tot 2004. Terugkeer naar eerste liefde (literatuur, met klemtoon op interdisciplinariteit), met in deze periode publicatie in diverse internettijdschriften en in *Rekto-Verso*.

Raymond DE FEYTER - alias Redmond, tekende in de jaren '90 voor wijlen *Wij* en *Nieuw Links*. Nu vind je cartoons in vooral groene bladen zoals *Oikos*, *Kompas* en in de plaatselijke groene druksels. Zie ook: www.destruikrovers.be.

Thierry DELEU - eredirecteur secundair onderwijs, co-auteur van enkele leerboeken Nederlands, hoofdredacteur van *Boulevard* (1970-1980) en uitgever van de *Schaapboeken* (1981-1987), publiceerde 13 dichtbundels en recent de romans (3-delige cyclus) *Eindterm*, *Amélie Laforêt* en *Arsène du Frêne, heer van La Vallade*.

Matthijs DE RIDDER - (°1979) studeerde Nederlandse taal en letterkunde in Groningen en Antwerpen. Momenteel is hij verbonden aan het LP Boon-documentatiecentrum van de Universiteit Antwerpen, waar hij binnen de GOA Literatuur, Vlaamse beweging en Maatschappij 1914-1950 een proefschrift voorbereidt over de activistische tegentraditie in de Vlaamse letteren. Recent bezorgde hij de *Verzamelde verzen* van Gaston Bursens en publiceerde hij ondermeer over Louis Paul Boon, Gaston Burssens, Christine D'Haen, Kurt Köhler en Herman van den Reeck.

Kees ENGELHART - (°1957) publiceerde in *Dietsche Warande & Belfort*, *De Brakke Hond*, *Deus ex Machina*, *Passionate*, *Prado* ... In 2005 verschenen *Die lentedagen nabij de aardebeivelden* en *Al was het maar voor even*.

Marc GALLE – doctor in wijsbegeerte en letteren, schreef essays over Cyriel Buysse, Marnix Gijsen (wiens *Verzameld Werk* hij samenstelde), scenario's voor films over

Marnix Gijsen, Jan Yoors, Cyriel Buysse en vertaalde werk van Lorca, Brecht, J. Attali, Alain Germoz. Op BRT verzorgde hij *Taalwenken voor wie haar soms geweld aandoet* (1965-1977). Ex-minister Vlaamse en federale regering, Europees parlamentslid. Persklaar zijn de uitgave van de brieven van “Agnes” aan Marnix Gijsen en van een uitgebreid getuigenis *Marnix Gijsen en ik*.

Alain GERMOZ - zie pag. 86.

Pieter LUYCKX - (°1935) docent pedagogiek, publiceerde in *De Revisor*, *Dietsche Warande & Belfort*, *Gierik & NVT* en *Brabant Literair*; van hem verschenen 7 dichtbundels, recent: *Schaduw, stilte* (2004).

Dirk MARTIN – (°1951) dr. in de geschiedenis (VUB), publiceerde *De Rijksuniversiteit Gent tijdens de bezetting, Commémoration, enjeux et débats* (ism A. Collignon) en artikels m.b.t. de onafhankelijkheidspolitiek, de lokale politiek en de bronnen voor de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

Sven PEETERS - (Antwerpen, °1977), leraar NT2 aan anderstalige volwassenen, freelance-journalist voor *Zone 03/* en *De Tijd*, bijzondere interesse voor Triëst en voormalig Joegoslavië. Zie daarvoor de projecten-in-progress: OPPATRIHO en Balkanmeisje.

Diederik VANDENDRIESSCHE - (°1975) is germanist en filosoof en werkte geruime tijd als journalist bij *De Morgen* en *De Financieel-Economische Tijd*. Momenteel is hij onderzoeker in de politieke filosofie aan de universiteit Gent.

Wim VAN ROOY - essayist, publicist, vrije denker.

Paul VERHAEGHEN - cognitief psycholoog. Woont en werkt in Syracuse, New York. In 1997 won hij de ASLK-debuutprijs met de roman *L'Omega Minor* werd genomineerd voor de 2005-editie van de *Prix Méditerranée*.

UIT SYMPATHIE

ONTWERPEN, UITVOEREN EN BEGELEIDING VAN

BERKENVELDPLEIN 16
2610 WILRIJK
TEL/FAX 03 830 15 50
GSM 0476 242 991
E-MAIL vervliet.grco@skynet.be

Bent U geïnteresseerd in de optimalisering van uw grafische communicatie en uitbouw van een sterk imago, contacteer ons dan voor een vrijblijvende bespreking.

- advertenties
- affiches
- agenda's
- belettering
- beursstanden
- boeken
- campagnes
- direct mail
- folders
- handelsdocumenten
- jaarverslagen
- kalenders
- kranten
- kunstmappen
- logo's
- tentoonstellingen
- tijdschriften
- uitnodigingen
- verpakkingen
- websites